

**GLOBAL
INITIATIVE**
AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

AKTUELNE CENE

Analiza tokova ljudi,
droge i novca na
Zapadnom Balkanu

VOLTER KEMP | KRISTINA AMERHAUZER | RUĐERO SKATURO

MAJ 2021.

AKTUELNE CENE

*Analiza tokova ljudi,
droge i novca na Zapadnom Balkanu*

Volter Kemp | Kristina Amerhauzer | Ruđero Skaturo

Maj 2021.

ZAHVALNICE

Ovaj izveštaj je izdanje Opservatorije za ilegalne ekonomije u jugoistočnoj Evropi (SEE-Obs) Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC). SEE-Obs je platforma koja povezuje i osnažuje aktere civilnog društva u Albaniji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji. Cilj joj je da omogući civilnom društvu da identifikuje, analizira i mapira kriminalne trendove i njihov uticaj na nelegalne tokove, upravljanje, razvoj, međuetničke odnose, bezbednost i vladavinu prava, i da ih podržava u monitoringu nacionalnih dinamika i širih regionalnih i međunarodnih trendova organizovanog kriminala.

Ovaj izveštaj zasnovan je na podacima, informacijama i analizama koje su prikupili i delili akteri civilnog društva sa sedištem na Zapadnom Balkanu. Posebnu zahvalnost iskazujemo Arti Beriša, Dajani Beriša, Dričimu Čaki, Bojanu Eleku, Katerini Getevoj, Lavdimu Hamidiju, Artanu Hodži, Jetonu Ismailiju, Nataliji Jakovljević, Miroslavi Jelačić, Jeleni Jovanović, Danijelu Kovačeviću, Orneli Liperi, Miroslavi Milenović, Ani Milosavljević, Semiru Mujkiću, Safetu Mušiću, Nadici Petrovoj, Rolandu Čafokuu, Senadu Ramadanoviću, Iliji Roubanisu, Ivici Simonovskom, Aleksandru Stankovu i Jeleni Zorić. Zahvaljujemo i svim ostalim saradnicima koji zaslužuju priznanje za podršku i učešće u ovom izveštaju, ali ne mogu biti imenovani.

Posebnu zahvalnost iskazujemo kolegama Anesi Agović i Saši Đorđeviću, kao i Aleksandru Srbinovskom za njihov doprinos, povratne informacije i koordinaciju u vezi sa radom na terenu, kao i za pomoć u pripremi podataka i mapa. Zahvalni smo i za podršku drugih članova SEE-Obs tima, a to su: Fatjona Mejdini, Uglješa (Ugi) Zvekić, Fabian Žila, Od Malme i Trpe Stojanovski.

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Fonda za sprečavanje sukoba, stabilnost i bezbednost Ujedinjenog Kraljevstva. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) i ne odražava nužno stavove Ujedinjenog Kraljevstva.

O AUTORIMA

Volter Kemp je viši saradnik u GI-TOC i rukovodi timom SEE-Obs. On je i specijalni savetnik Inicijative za bezbednosnu saradnju. Prethodno je obavljao nekoliko visokih funkcija u Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju, bio je potpredsednik Međunarodnog instituta za mir i portparol i pisac govora u Kancelariji UN-a za drogu i kriminal. Opširno je pisao o sprečavanju konflikata, odnosu između sukoba i kriminala i pitanjima bezbednosti u Evropi.

Kristina Amerhauer je analitičarka u GI-TOC koja se bavi istraživanjem Zapadnog Balkana i radi u SEE-Obs. Završila je master studije međunarodnih odnosa na Bečkoj školi za međunarodne studije.

Ruđero Skaturo je analitičar u GI-TOC koji istražuje Zapadni Balkan i o teme u vezi sa italijanskom mafijom. Njegova glavna područja interesovanja i stručnosti su organizovani kriminal u južnoj i jugoistočnoj Evropi, sa posebnim fokusom na istoriju Koza Nostre i njene veze sa drugim kriminalnim mrežama.

© 2021 Global Initiative Against Transnational Organized Crime.
Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove publikacije ne može se reprodukovati ili preneti u bilo kom obliku ili na bilo koji način bez pisanog odobrenja Globalne inicijative.

Dizajn naslovne strane: Flame Design
Dizajn i ilustracije: Ink Design Publishing Solutions
Kartografija: Rudi de Landž

Sve upite slati na:
The Global Initiative Against Transnational Organized Crime
Avenue de France 23
Geneva, CH-1202
Švajcarska

www.globalinitiative.net

SADRŽAJ

Sažetak	iv
Krijumčarenje migranata	2
Kontekst: pokretači, prepreke i podsticaji	3
Rute	5
Azilanti i migranti	6
Žarišta krijumčarenja ljudi	7
Krijumčari	10
Modaliteti krijumčarenja i plaćanja	16
Opasnosti od krijumčarenja	18
Procena veličine i vrednosti tržišta	18
Zaključak	21
Narkotici	22
Kanabis	24
Heroin	30
Kokain	34
Sintetičke droge	37
Žarišta	40
Posao i akteri	43
Pranje novca	46
Pranje manjih iznosa	50
Više novca, veća složenost	57
Šta dalje	67
Zaključak	68
Napomene	71

SAŽETAK

Policajac patrolira granicom Hrvatska-Srbija u blizini Tovarnika. © Antonio Bronic/Reuters preko Alamy Stock Photo

Zapadni Balkan je raskrsnica trgovine razne ilegalne robe i geografsko središte za krijumčarenje migranata koji pokušavaju da uđu u Zapadnu Evropu. Iako su ove činjenice dobro poznate, podaci o veličini tržišta i potencijalnoj dobiti manje su očigledni. I dok Zapadni Balkan ima lošu reputaciju kao mesta za pranje nezakonite dobiti, nema mnogo podataka o gradovima ili sektorima u kojima to predstavlja problem.

Ovaj izveštaj rasvetljava mračne brojke mešovutih migrantskih tokova kroz Zapadni Balkan, cene koje plaćaju za krijumčarenje, kao i cene droge u regionu. U te svrhe koristi novi pristup, primenjivan u dva prethodna izveštaja Globalne inicijative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) o organizovanom kriminalu na Zapadnom Balkanu, konkretno, utvrđivanje i sagledavanje onoga što se dešava u odabranim žarištima, posebno na rutama sa masovnim ulascima i izlascima, preko kojih se krijumčare migranti, i ključnim čvorovima za trgovinu drogom. Fokusiranje na nelegalne aktivnosti na ovim žarišnim tačkama pruža pogled izbliza na one koji organizuju i omogućavaju organizovan kriminal. Istovremeno, analiza ovih žarišta u regionalnom kontekstu daje pokazatelj obima ilegalne trgovine i potencijalnog ostvarenog profita.

Nakon što se bavio novčanim iznosima koji se zarađuju na ovim žarištima i pokazao gde i kako se odvija krijumčarenje migranata i droge, izveštaj razmatra treći tok - novac. Treći odeljak izveštaja objašnjava kako pranje novca funkcioniše u regionu, kako u pogledu pranja malih količina u neformalnoj ekonomiji, tako i većih obima generisanih kroz težak organizovani kriminal i korupcije velikih razmera. Identifikuje sektore i industrije, kao i određena žarišta na Zapadnom Balkanu, koji su posebno osetljivi na pranje novca.

Ovaj izveštaj sadrži mnoštvo informacija prikupljenih u četvrtom tromesečju 2020. godine – uprkos pandemiji Kovida 19. Nalazi su zasnovani na terenskim istraživanjima i intervjuima obavljenim sa sadašnjim i bivšim pripadnicima policije; istraživačkim novinarima; istraživačima; lokalnim zvaničnicima; azilantima i migrantima; uživaocima narkotika; humanitarnim agencijama; međunarodnim organizacijama; i predstavnicima civilnog društva u žarištima. Takođe se oslanja na sekundarne izvore, kao što su analitički izveštaji i izveštaji u medijima, kao i na zvanične vladine informacije. Da bi ove informacije učinili jednostavnijim za korišćenje, za ovaj izveštaj je posebno napravljen niz mapa i grafika.

Nadamo se da ovaj izveštaj može da doprinese većem razumevanju ilegalnih ekonomija na Zapadnom Balkanu, tako da se mogu preduzeti efikasnije mere za smanjenje podsticaja na organizovani kriminal i profit od njega.

KRIJUMČARENJE MIGRANATA

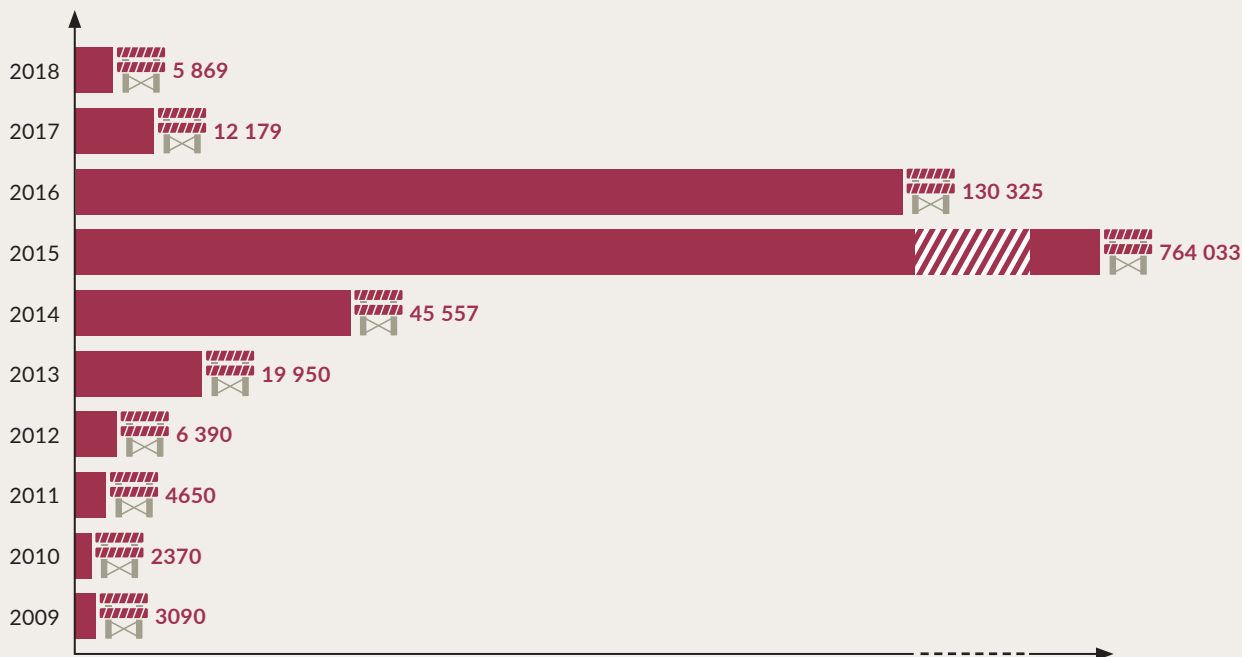
Članovi porodice iz Avganistana prave pauzu u severoistočnoj Bosni i Hercegovini pre pokušaja prelaska granice sa Hrvatskom. © Damir Sagolj/Getty Images

Ovaj odeljak se bavi krijumčarenjem migranata kroz Zapadni Balkan. Objasnjava kontekst, posebno uticaj na ovo ilegalno tržište zatvaranjem takozvane „balkanske rute” 2016. nakon velikog migracionog toka iz 2015. godine. Pruža pregled glavnih pravaca, predstavlja profil azilanata i migranata, a zatim se fokusira na žarišta u kojima se odvija krijumčarenje migranata u šest zemalja Zapadnog Balkana (WB6). Posebno se fokusira na glavne tačke ulaska u region (preko Severne Makedonije i Albanije) i na glavne tačke izlaska (na granici između Bosne i Hercegovine i Hrvatske i između Srbije i Mađarske). Uključen je i profil krijumčara, kao i pregled iznosa koje naplaćuju. Ove informacije o cenama, u kombinaciji sa podacima i procenama o broju ljudi u pokretu, se uzimaju u obzir pri jedinstvenom obračunu koji ukazuje na obim i vrednost tržišta, posebno na ključnim graničnim prelazima.

Kontekst: pokretači, prepreke i podsticaji

Od sedamdesetih godina prošlog veka, balkanska ruta bila je zloglasna putanja krijumčarenja droge (uglavnom heroina) sa istoka na zapad. Međutim, u 2015. godini dobila je novo značenje, kada se, prema procenama, milion i po azilanata i migranata – od kojih je deo bežao pred ratom u Siriji – probijalo kroz Tursku i Grčku na Zapadni Balkan, a zatim u Zapadnu Evropu.

SLIKA 1 Ilegalni granični prelazi na balkanskoj ruti u brojkama, 2009–2018. godine

IZVOR: Frontex, Migratory routes, <https://frontex.europa.eu/we-know/migratory-routes/western-balkan-route>.

Neki ljudi sa Balkana – posebno sa Kosova¹ – iskoristili su kaos da bi se pridružili gomili koja prolazi kroz region i zatražili azil na Zapadu. Većina je ubrzo vraćena kući. Iako su vlade Zapadne Evrope u početku bile nespremljene, ogromni teret brojki i populistički strahovi od najezde „rojeva“ stranaca doveli su do zatvaranja balkanske rute u martu 2016. godine. To je postignuto postavljanjem ograda duž ključnih graničnih prelaza, pojačanom graničnom kontrolom – uključujući raspoređivanje Fronteksa – i ubrzavanjem postupaka pružanja azila.²

Iako je broj azilanata i migranata znatno opao u 2016. godini, tok ljudi se nije zaustavio, jer su mnogi događaji koji su izazvali ovo kretanje – poput rata u Siriji, Avganistanu i Libiji; nestabilnost na rogu Afrike i nejednakost sever – jug – ostali i dalje prisutni. Štaviše, dok su azilanti i migranti mogli da se kreću Evropom prilično slobodno 2015. godine, postavljanje barijera 2016. otvorilo je tržište za krijumčarenje migranata. Kada je postalo teže proći nekim popularnim rutama, poput onih iz Grčke do Severne Makedonije i od Srbije do Mađarske, migranti su tražili alternativne rute, na primer, preko Albanije.

Pandemija Kovida 19 nije smanjila protok. Naprotiv, broj azilanata i migranata koji dolaze na Zapadni Balkan porastao je 2020.³ godine. Štaviše, proglašavanje vanrednog stanja i zatvaranje granica stvorilo je vanredne humanitarne situacije na nekim lokacijama (posebno u blizini ključnih graničnih prelaza) i ograničilo slobodu kretanja unutar zemalja i između njih, istovremeno povećavajući podsticaje za krijumčarenje.

Zemlja	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	4 vodeće nacionalnosti
Albanija	2047	915	1049	5730	10.561	11.971	Sirija, Avganistan, Maroko, Iran
Bosna i Hercegovina	133	766	4489	23.902	29.196	16.211	Pakistan, Avganistan, Maroko, Bangladeš
Kosovo	Nije dostupno	16	147	590	2081	1910	Sirija, Avganistan, Alžir, Irak
Crna Gora	Nije dostupno	167	807	4753	8695	2898	Maroko, Avganistan, Iran, Alžir
Severna Makedonija	428.597	127.358	4129	16.895	40.887	41.257	Avganistan, Pakistan, Bangladeš, Sirija
Srbija	579.518	više od 60.000	69.900	45.400	30.419	39.648	Avganistan, Pakistan, Bangladeš, Sirija

SLIKA 2 Broj migranata i azilanata u svakoj od šest država Zapadnog Balkana između 2015. i 2020. godine

IZVOR: Izveštaji UNHCR o izbeglicama, azilantima i drugim mešovitim kretanjima na Zapadnom Balkanu, 2015–2020. godine.⁴

Kao što je prikazano na slici 2, u nekim zemljama je broj migranata i azilanata na kraju 2020. bio veći nego na kraju 2019. godine.

Rute

U 2015. godini, glavna ruta kojom su se kretali azilanti i migranti bila je preko Turske i Grčke do Severne Makedonije i Srbije, prema Mađarskoj, a zatim dalje ka Evropskoj uniji (EU).

Ruta je počela da se pomera kada je Mađarska podigla graničnu barijeru sa Srbijom između jula i septembra 2015.⁵ godine. Mađarska je dovršila i ogradu duž svoje granice sa Hrvatskom u oktobru 2015.⁶ godine. Dalje na jugu, pojačane su granične kontrole u Severnoj Makedoniji. U novembru 2015. godine, makedonska vojska počela je da gradi ogradu duž granice sa Grčkom. Ova ograda je sada dugačka preko 30 kilometara. Upravljanje granicama je takođe poboljšano zahvaljujući saradnji sa Fronteksom.⁷

Nakon zatvaranja balkanske rute u martu 2016. godine, što je olakšano sporazumom između Turske i EU, ruta se pomerila prema Bosni i Hercegovini. U 2017. godini primetan je porast broja azilanata i migranata u Bosni i Hercegovini i, u manjoj meri, u Crnoj Gori.⁸ Budući da je ljudima bilo teže da se kreću na sever prelazeći granicu između Srbije i Mađarske, umesto toga okrenuli su se ka zapadu, da bi preko Srbije i Crne Gore prelazili u Bosnu i Hercegovinu. Ohrabrivani su da se kreću kroz Republiku Srpsku, ali bi se često zaglavili u severozapadnoj Bosni i Hercegovini zbog snažne hrvatske pogranične kontrole. Ovo je izazvalo humanitarnu krizu u izbegličkim kampovima i oko njih u Unsko-sanskom kantonu Bosne i Hercegovine, blizu hrvatske granice.

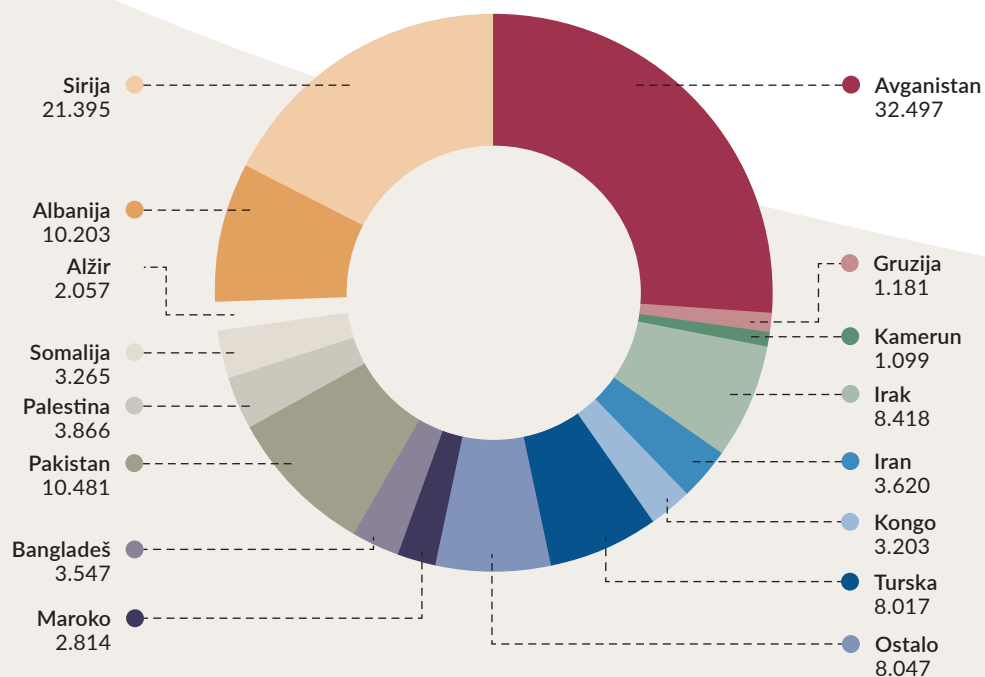
Od 2019. godine došlo je do osetnog povećanja broja azilanata i migranata koji ulaze u Albaniju.⁹ Postoje i znaci da migranti pokušavaju da uđu u EU pomerajući se na istok, a ne na zapad, idući iz Srbije u Bugarsku i Rumuniju.

Azilanti i migranti

Većina tražilaca azila i migranata koji se kreću Zapadnim Balkanom su sa Bliskog istoka i iz severne Afrike. Neki beže od sukoba, dok su drugi ekonomski migranti. Većina je iz Sirije, Avganistana, Pakistana, Irana, Iraka i Maroka.¹⁰ Prijavljeni su i azilanti i migranti i iz Alžira, Etiopije i Eritreje, a tu su i Kurdi iz Turske.

U jednom kratkom periodu, primećen je veći broj ljudi iz Irana, Indije i Bangladeša prolazio kroz Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu – verovatno delom i zbog bezvznog sporazuma koji je Srbija sklopila sa Iranom i Indijom. Drugi navodno avionom dolaze iz oblasti Zaliva (gde su radili ilegalno) u Tursku, pre nego što pokušaju da uđu na Zapadni Balkan.

Većina migranata su mladi muškarci između 15 i 30 godina, dok su među tražiocima azila češći žene i deca.¹¹ Ovi potonji, posebno oni iz Sirije, uglavnom putuju kao porodice. Međutim, postoje izveštaji da žene i maloletnici putuju sami, što ih čini izuzetno ranjivima.

SLIKA 3 Zemlje porekla i broj migranata uhapšenih u Grčkoj 2019. godine.

IZVOR: Godišnji izveštaj o kriminalu grčke policije za 2020. godinu, http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=&perform=view&id=93710&Itemid=2443&lang=.

Žarišta krijumčarenja ljudi

SLIKA 4 Žarišta krijumčarenja ljudi na Zapadnom Balkanu.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Jedno od najkritičnijih žarišta za krijumčarenje migranata kroz Zapadni Balkan je zapravo izvan regiona. To je Solun, u susjednoj Grčkoj. Tražioci azila i migranti se uglavnom okupljaju u ovom gradu bez obzira na to da li se kreću na sever iz kampova na grčkim ostrvima ili putuju preko kopna iz Turske. Glavno čvorište u Solunu za ugovaranje krijumčarenja je železnička stanica, gde je moguće pronaći vozača za prolaz na Zapadni Balkan, bar do grčke granice sa Severnom Makedonijom. Sledeći odeljak prati žarišta duž glavne trase putovanja od juga ka severu.

Severna Makedonija

Iako je pogranična bezbednost između Grčke i Severne Makedonije pojačana, Severna Makedonija ostaje ključni tranzitni put za mešovite migracione tokove.¹² Ruta kroz Severnu Makedoniju posebno je popularna kod migranata iz Pakistana i Avganistana, koji se oslanjaju na usluge lokalnih krijumčara i sunarodnika. Glavne ulazne tačke su oko Đevdελije i Starog Dojrana, blizu grčke granice. Migranti se obično ostavljaju neposredno pre granice koju prelaze kroz pošumljeno područje. Krijumčari ih pakupe sa druge strane i krenu ka severu Koridorom 10, koji prolazi od Đevdελije preko Velesa do Skoplja.

Prema navodima policije, pogranične vlasti sprečile su skoro 25.000 pokušaja migranata da ilegalno uđu iz Grčke u Severnu Makedoniju od januara do septembra 2020.¹³ godine. Prema zvaničnim statističkim podacima za taj period, 27.445 migranata bilo je smešteno u registrovane kampove u Severnoj Makedoniji – 1801 u Tabanovcima i 25.644 u Vinojugu – pre deportacije natrag u Grčku.

Migranti koji prolaze kroz Severnu Makedoniju obično idu prema Srbiji ili Kosovu. Iz Severne Makedonije uglavnom izlaze kroz Staro Nagoričane ili Kumanovo na severu države na putu za Srbiju ili preko Čučer-Sandeva, Jegunovca ili Gostivara na putu za Kosovo. Neki migranti koji uđu na Zapadni Balkan u Albaniji prelaze preko granice u Severnu Makedoniju oko Stenja ili Struge, ili dalje na severu kod Dibre. Migranti takođe ulaze u Severnu Makedoniju iz Bugarske oko Strumice, Berova, Delčeva i Krive Palanke.

Albanija

Broj ilegalnih migranata u Albaniji porastao je sa 1978 u 2013.¹⁴ na 11.971 u 2020. godini.¹⁵ Do posebno dramatičnog porasta je došlo 2018. godine, kada je azilantima i migrantima postalo teže da pređu iz Grčke u Severnu Makedoniju, što ih je teralo dalje na zapad u Albaniju. Najpopularnije tačke ulaska azilanata i migranata u Albaniju su Kakavija u Đirokastru i Kapštica u Korči. Kada uđu u tu zemlju, uglavnom se kreću prema glavnom gradu Tirani (gde postoji kamp u prigradskom naselju Babru), a zatim na sever preko Skadra do prelaza Hani i Hotit/Božaj u Crnu Goru ili do Morina na granici sa Kosovom. Skuplja alternativa je putovanje do Drača ili Valone i pokušaj prelaska u Italiju brodom.

Kosovo

Azilanti i migranti ulaze na Kosovo iz Albanije i Severne Makedonije uglavnom pešice u blizini zvaničnih graničnih prelaza Vermica¹⁶ i Hani i Elezit.¹⁷ Obično se voze taksijem do granice sa Kosovom, a zatim od granice dalje u unutrašnjost, na primer ka prihvatnim centrima u Maguri, Lipljanu, Vranidolu ili Prištini. U roku od sedam dana, dobijaju identifikacioni dokument koji im omogućava slobodno kretanje po zemlji. Većina azilanata ne ostaje dugo. Neki kreću prema Crnoj Gori ili Srbiji. Ali pojačana granična kontrola očigledno je prouzrokovala promenu rute, pa se migranti upućuju ka malom mestu Vučitrn u opštini Mitrovica na severu Kosova. Odatle se voze taksijem do grada Mitrovice, a zatim putuju u Srbiju, krećući se ka severu do Subotice.

Crna Gora

Crna Gora se nalazi na balkanskoj ruti za migrante od 2018. godine. Broj ilegalnih migranata u Albaniji porastao je sa 807 u 2017. na 7.593 u 2019. godini. U 2020. godini, međutim, opao je na 2832 (10. decembra 2020. godine), možda delimično usled pandemije Kovida 19. Žarišta su granična zona sa Albanijom u blizini graničnog prelaza Hani i Hotit/Božaj, blizu Podgorice, i pogranične zone oko Pljevalja, gde migranti napuštaju Crnu Goru i ulaze u Bosnu i Hercegovinu.¹⁸ Takođe su prijavljeni slučajevi migranata koji u Crnu Goru ulaze iz Srbije.

Neki azilanti i migranti odlučuju se da ostanu neko vreme u prihvatnim centrima u Spužu ili Božaju, blizu Podgorice. Drugi se upućuju prema Nikšiću i Pljevljima na putu za Bosnu i Hercegovinu. Iz Nikšića migranti nastavljaju prema graničnom prelazu Šćepan Polje kod Foče ili ka graničnim prelazima Bileća i Trebinje. Oni za ulazak u Bosnu i Hercegovinu obično koriste planinske puteve, a zatim prelaze Drinu oko Foče. Još jedna popularna opcija je putovanje redovnim autobusom od Podgorice do Pljevalja. Zatim taksijem stižu blizu graničnog prelaza Metaljka kod Čajniča i pokušavaju da uđu u Bosnu krećući se planinskim stazama. U nekoliko slučajeva, migranti su napustili Crnu Goru preko Herceg Novog i u Hrvatsku, do Dubrovnika, stigli preko Prevlake.

Bosna i Hercegovina

Migracije u Bosni i Hercegovini su u porastu od 2018. godine.¹⁹ Intervjui sa migrantima, organima reda i novinarima pokazuju da su granice na jugu Bosne prilično porozne.²⁰ Azilanti i migranti dolaze u jugoistočni deo zemlje iz Crne Gore i kreću se prema Trebinju, Bileći i Foči. Odatle se često upućuju prema Mostaru ili ih tamo dovedu. Granica između Srbije i Bosne i Hercegovine duga je 363 kilometra, od čega je 261 kilometar duž reke Drine, koja je dobro utvrđena ilegalna krijumčarska ruta. Nakon prelaska reke, mešovite migrantske grupe obično se kreću prema Čajniču, Rudom, Višegradu, Zvorniku i Bijeljini i dalje prema Tuzli. Ne zadržavaju se dugo, već se upućuju ka Sarajevu ili odlaze u Unsko-sanski kanton na severozapadu zemlje, blizu granice sa Hrvatskom. Trenutno u kampovima oko Sarajeva ima više od 3500 migranata.²¹

Međutim, najveće žarište krijumčarenja migranata u Bosni i Hercegovini nalazi se u Unsko-sanskom kantonu, posebno u gradovima Bihać i Velika Kladuša i, u manjoj meri, u Cazinu. Prema podacima Službe za poslove sa strancima, zaključno sa decembrom 2020. godine u privremenim prihvatnim centrima na tom području nalazilo se više od 3200 migranata.²² Volonteri procenjuju da još 1500 migranata živi izvan smeštajnih kapaciteta, često na otvorenom, što stvara humanitarnu katastrofu.²³ Gotovo svi azilanti i migranti u zemlji nalaze se na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine, s obzirom da Republika Srpska odbija da ih primi.

Iz Unsko-sanskog kantona, azilanti i migranti pokušavaju ili da pređu granicu sa Hrvatskom pešice, ili plaćaju krijumčarima da ih kamionom prevezu u Hrvatsku ili

Sloveniju. Na primer, policija u Sloveniji je 24. februara 2021. godine pronašla 13 migranata iz Iraka, uključujući dvoje dece, skrivenih u kamionu sa registarskim tablicama iz Bosne i Hercegovine. Migranti su bili dehidrirani i nedostajalo im je kiseonika.²⁴

Od sredine 2020. godine policija primećuje sve brojnije pokušaje krijumčara da prebace ljude preko severne granice Bosne i Hercegovine u Hrvatsku, posebno oko Odžaka, Dervente, Gradiške i Broda, kao i kroz distrikt Brčko, koji je posebna administrativna jedinica u okviru Bosne i Hercegovine.

Srbija

Srbija je popularno odredište za azilante i migrante jer se graniči sa četiri zemlje EU: Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom i Bugarskom. Prema UNHCR-u, u Srbiju je 2019. godine ušlo 30.216 migranata – gotovo dvostruko više nego 2018. Ministar unutrašnjih poslova ukazao je da je u 2020. godini više od 8500 migranata zaustavljeno pri pokušaju ilegalnog prelaska srpske granice.²⁵

Većina tražilaca azila i migranata koji pokušavaju da uđu u Srbiju dolazi preko Severne Makedonije. Prelaze granicu u blizini gradova Preševo i Trgovište. Porodice se obično upućuju prema prihvatnim centrima u Vranju, Preševu i Bujanovcu, dok samci često nastavljaju put prema Beogradu. Takođe postoje slučajevi ulaska migranata u Srbiju sa Kosova, posebno severnog Kosova, i iz Crne Gore kroz opštine Tutin, Đerekare i Pljevlja. Viđeni su i migranti koji ulaze iz Srbije u Bugarsku u blizini gradova Bosilegrad, Surdulica, Dimitrovgrad i Zaječar.

Kada stignu u Srbiju, migranti se obično krijumčare u jednom od tri moguća pravca: severno prema mađarskoj granici; zapadno prema Bosni i Hercegovini (preko Save ili Drine u Republiku Srpsku) ili severozapadno do Hrvatske (naročito preko Šida ili Sombora). Iako je Mađarska nekada bila najpopularnija destinacija, pojačana pogranična bezbednost od 2016. godine sada otežava ulazak. Ipak, neki migranti kreću na sever preko Subotice prema graničnom prelazu Horgoš ili pokušavaju da pređu Dunav da bi stigli do Mađarske. Drugi se upućuju na istok ka Rumuniji preko opštine Novi Kneževac (posebno oko sela Majdan i Rabe), a zatim odatle pokušavaju da pređu u Mađarsku.

Nedavni izveštaji ukazuju na to da neki migranti nastoje da uđu u Rumuniju iz Srbije, dalje južno oko Kikinde.²⁶ Policija je otkrila i nekoliko tunela (3–7 metara dubokih i 15–30 metara dugih) ispod žičane ograde duž srpsko-mađarske granice u okolini Segedina, Ašothaloma i Kelebije. Ovi tuneli se smatraju relativno rizičnim zbog verovatnoće da migranti budu uhvaćeni, ili zbog opasnosti od urušavanja tunela.²⁷ U zavisnosti od bezbednosti tunela i verovatnoće uspeha, cene se kreću od 500 do 5000 evra.²⁸

Krijumčari

Iako se neki azilanti i migranti oslanjaju na vlastite snage, većina se oslanja na krijumčare.

Iako neki tražioci azila i migranti računaju na vlastite snage, većina se oslanja na krijumčare. Ugrubo rečeno, postoje tri kategorije krijumčara: fikseri, vratari i organizatori aranžmana.

Fikseri

Veliki deo krijumčarenja migranata na Zapadnom Balkanu se odvija u relativno malim razmerama. Na primer, postoje mnogi izveštaji o taksijima (od kojih su neki improvizovani ili nelicencirani) koji prevoze migrante sa sela u velike gradove, iz gradova u naselja blizu granica, ili ih preuzimaju na granicama. Oni retko prelaze granice.

Takođe je sasvim uobičajeno da privatni građani ili vozači kamiona prevoze mali broj azilanata ili migranata uz naknadu. Jedan od novijih trendova je zapošljavanje „pratećeg osoblja” za vozače kamiona. Migranti dobijaju pravo pismo kompanije sa sedištem u Zapadnoj Evropi i putne isprave za osobu koja liči na nosioca, ali nije on. Ovi dokumenti mogu se pokazati policiji kao dokaz da se migrant „vraća kući”. Fikseri takođe uspostavljaju veze između migranata i krijumčara ili taksista, predlažu rute i sigurne kuće i upozoravaju ih na policijske patrole. Neki fikseri se bave i osmatranjem ili izviđanjem. Čekaju na autobuskim i železničkim stanicama da bi dočekali grupe koje treba da stignu. Kada nove grupe migranata stignu u grad, fikseri javljaju krijumčarima podatke o veličini i sastavu grupe. Ako su fikseri iste nacionalnosti kao i članovi migrantske grupe, oni mogu da igraju ulogu posrednika između grupe i krijumčara.

Fikseri obično rade unutar granica jedne zemlje, za razliku od vratara koji pomažu ljudima pri prelasku granice. Karakteriše ih nizak nivo operativne sofisticiranosti. Činjenica da je uloga svih vrsta fiksera toliko istaknuta ukazuje na to da je tržište krijumčarenja migranata relativno otvoreno.

Slika 5 prikazuje uzorak cena koje se naplaćuju za prevoz azilanata i migranata, obično taksijem, unutar šest zemalja Zapadnog Balkana. Cene se kreću od minimalno 20 evra po osobi registrovanoj u Crnoj Gori za prevoz od sela do naselja blizu granice sa Bosnom i Hercegovinom, do maksimalno 500 do 700 evra po vozilu za prelazak preko cele teritorije Severne Makedonije od područja Đevdelije (blizu granice sa Grčkom) sve do Kumanova, na granici sa Srbijom.

Zemlja	Iz	Preko	Do	Cena (u evrima)	Uslovi
Albanija	Pogradec	Tirana	granica sa Crnom Gorom	70	po osobi
Bosna i Hercegovina (BiH)	unutar Federacije	unutar Federacije	unutar Federacije	200-500	po osobi
BiH	Trebinje, Bileća i Foča (granica sa Crnom Gorom)	Mostar, Sarajevo, Travnik, Prozor ili Jajce	Unsko-sanski kanton	100-300	po osobi
BiH	Foča, Čajniče, Rudo, Višegrad	Sarajevo	Unsko-sanski kanton	100-300	po osobi
BiH	Zvornik, Bijeljina	Tuzla, Banja Luka ili Sarajevo	Unsko-sanski kanton	100-300	po osobi
BiH	unutar Republike Srpske	unutar Republike Srpske	unutar Republike Srpske	20-100	po osobi
BiH	Sela Republike Srpske	unutar Federacije	Sarajevo	150-200	po osobi
Crna Gora	Metaljika	15 km šume	granica sa Srbijom	100	po vozilu (taksi)
Crna Gora	Pljevlja	Nije dostupno	granica sa Bosnom	50-150	po osobi
Crna Gora	unutar Crne Gore	Nije dostupno	Sela blizu granice sa BiH	20	po osobi
Severna Makedonija	Područja Đevdelije i Starog Dojrana	Veles	Područje Kumanova	500-700	nepoznato
Srbija	unutar Srbije	Naselja Đala, Srpski Krstur i Banatsko Arandjelovo, ili naselja Vrbica i Majdan	granica sa Mađarskom i/ili Rumunijom	50-100	po osobi
Srbija	Preševo	Nije dostupno	Beograd	200	po osobi
Srbija	Beograd	Nije dostupno	Subotica	200-250	po osobi
Srbija	unutar Srbije	Nije dostupno	granica sa Mađarskom	50-200	po osobi

SLIKA 5 Cenovnik za unutrašnje kretanje kroz zemlje Zapadnog Balkana.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Cene se razlikuju u zavisnosti od pređene udaljenosti i broja putnika (deca u pratnji roditelja često putuju besplatno). Rizičnija putovanja mogu biti skuplja. Na primer, nekim migrantima u Crnoj Gori naplaćeno je 100 evra da pređu poslednjih 15 kilometara do šume u blizini srpske granice. Sve u svemu, cene su relativno niske, jer u mnogim slučajevima postoji konkurencija redovnih železničkih i autobuskih linija.

Iako je krijumčarenje migranata ilegalno, čuli smo mnogo priča od migranata i od ljudi koji žive u žarištima šverca migranata, ili su upoznati sa situacijom u njima, o tome kako policija i graničari često igraju ulogu fiksera. Za određenu naknadu, oni mogu da se slože da ne budu na određenom mestu u određeno vreme ili da prevezu azilante i migrante preko granice. Korumpirani policajci i pogranični službenici uhapšeni su na više lokacija. Na primer, u novembru 2020. godine šef graničnog punkta u Zvorniku, u Bosni i Hercegovini, uhapšen je zbog krijumčarenja migranata.²⁹ Slično tome, u avgustu 2020. godine policajac iz Tirane uhapšen je u mestu Pogradec, blizu granice sa Severnom Makedonijom, dok je u svom automobilu prevezio dvojicu državljana Sirije za 70 evra po čoveku.³⁰ Nekoliko slučajeva je zabeleženo i u Crnoj Gori i Severnoj Makedoniji.³¹

Mnogi migranti, posebno mladi muškarci, pribegavaju samopomoći kada se kreću kroz region.

© Sakis Mitrolidis/AFP posredstvom Getty Images

Albanski advokat koji pomaže klijentima u podnošenju zahteva za azil primetio je: „Nemoguće je prebaciti migranata iz jedne zemlje u drugu ili im obezbediti prevoz unutar zemlje bez podrške lokalne policije. Uzimajući u obzir činjenicu da na svim glavnim autoputevima postoje policijski punktovi, kako je moguće da ove migrante, koji se mogu prepoznati ne samo po jeziku, već i po fizičkom izgledu, niko ne zaustavlja usput? Ovo ukazuje na to i potvrđuje da krijumčari unapred obaveštavaju više službenike lokalnih policijskih uprava i preduzimaju mere kako bi raščistili put do svog odredišta.”³² I zaista, u jednom trenutku je otpušten čitav komandni lanac Regionalne direkcije za granicu i emigraciju u Tirani; uhapšena su četiri policijska službenika zbog sumnje da su u saradnji sa turističkim agencijama umešani u krijumčarenje ilegalnih migranata.³³

Vratari

Čini se da se najorganizovaniji i najunosniji oblici krijumčarenja javljaju oko granica koje je najteže preći: između Grčke i Severne Makedonije; Severne Makedonije i Srbije; Srbije i Mađarske i Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ovi ključni granični prelazi su relativno dobro zaštićeni i samim tim rizičniji za prelazak. Zbog toga je krijumčarima unosno da ljudima naplaćuju bezbedan prelazak. Čini se da su kriminalne grupe na ovim lokacijama mešavina lokalnog stanovništva koje poznaje teren i kretanje policije i državljana zemalja iz kojih potiču azilanti i migranti (poput Avganistana, Pakistana, Maroka i Sirije). Oni odgovaraju opisu

organizovane kriminalne grupe, koja ponekad čak pripada prekograničnim kriminalnim mrežama.

Neki krijumčari su dobro opremljeni i dobro povezani, uključujući kontakte u policiji i pograničnim službama. Takođe su vrlo prilagodljivi; čak i tokom krize Kovida 19, krijumčari su pronašli načine da dođu do migranata i da organizuju operacije krijumčarenja.

Vratari otvaraju prolaz ka sledećoj zemlji na ruti, a najvažniji je ulazak u neku zemlju EU, poput Hrvatske ili Mađarske. U nekim slučajevima, do određenog odredišta se stiže pešice: vratari igraju ulogu vodiča koji prebacuju grupu svojih sunarodnika preko zelene granice, a zatim se vraćaju preko granice da bi pomogli sledećoj grupi. Na primer, u Unsko-sanskom kantonu, gde se mnogo ljudi nalazi u izbegličkim kampovima, krijumčari, koji su i sami migranti, uvlače se u kampove i pregovaraju o detaljima pokušaja krijumčarenja. Zatim igraju ulogu vodiča malih grupa od približno pet migranata koji se peške kreću kroz šumu do Hrvatske. Ti krijumčari se potom vraćaju u Bosnu i Hercegovinu, u nadi da će zaraditi dovoljno novca da bi mogli da plate drugim krijumčarima da ih relativno bezbedno prevezu u neku zapadnoevropsku zemlju. Drugi primer su Avganistanci ili Pakistanci koji prebacuju sunarodnike iz Severne Makedonije u južnu Srbiju.

Vratari takode organizuju prevoz trajektima i splavovima preko plavih granica, poput granice između Srbije i Bosne i Hercegovine preko Drine i Save ili od Sombora u severnoj Srbiji preko Dunava do Mađarske. Prelazak preko reke može koštati od 100 do 500 evra po osobi.

Vratari kontrolišu i pristup tunelima, kao što je onaj između Srbije i Mađarske. Krijumčari šalju migrantima GPS koordinate kako bi identifikovali tačke ulaska u tunele. Krijumčari koji kontrolišu ovaj pristup obično su iz zemalja porekla migranata.³⁴ Oni takođe mogu imati nekoliko polovnih ili ukradenih automobila, kao i registarske tablice iz različitih zemalja, kako bi izgledali manje upadljivo. Operacijom Rivijera u Grčkoj u januaru 2021. godine, raskrinkana je krijumčarska mreža koja je posedovala vozni park od 130 vozila.³⁵

Cene koje se plaćaju za ovu kategoriju krijumčara uglavnom su više od cena koje se plaćaju fikserima, jer vratari pomažu azilantima i migrantima da se kreću preko granica, uključujući teško savladive prirodne prepreke poput reka i planina. Cena može uključivati i druge pogodnosti, poput privremenog bezbednog utočišta. Na primer, migranti plaćaju

približno 2500 evra za putovanje iz Subotice na severu Srbije do naselja u blizini mađarske granice, gde su smešteni u napuštene seoske kuće i fabrike pre nego što se prokrijumčare u Mađarsku. Da bi prešli iz Grčke u Albaniju, migranti plaćaju od 1000 do 2500 evra: ove cene uključuju usluge prevoza iz južnih područja Korče i Đirokastre bilo do jadranskih luka Valona i Drač, bilo do severnih gradova Skadra i Kukesa. Čak i kratka putovanja mogu biti relativno skupa, posebno za prelazak dobro kontrolisanih granica. Migranti navodno plaćaju oko 700 evra po osobi za krijumčarenje iz Grčke ili Bugarske peške preko planinskog lanca Belasice do Strumice, na jugu Severne Makedonije. Cene mogu varirati u zavisnosti od godišnjeg doba, od veličine grupe i od percepcije krijumčara o platnoj sposobnosti grupe.

Slika 6 prikazuje cene koje krijumčari naplaćuju za prelazak međunarodnih granica.

Iz	Preko	Do	Cena (u evrima)	Uslovi
Korča i Đirokastra (granica Grčka/Albanija)	Tirana	Valona, Drač, Skadar, Kukesa (Sever)	3000–5000	uključuje mito pograničnim službenicima
Pljevlja (Crna Gora)	Nije dostupno	Foča (BiH)	350–400	po osobi
Područje Nikšića (Crna Gora)	Nije dostupno	Trebinje (BiH)	350	po osobi
Veles (Severna Makedonija)	Nije dostupno	Kumanovo, zatim Srbija	800–1000	po osobi (uključuje vozilo)
Veles (Severna Makedonija)	Nije dostupno	Kumanovo, zatim Srbija	1000–2500	po vozilu
Beograd (Srbija)	Reka Drina	Bihać	1500	cena paket-aranžmana (grupa/porodica)
Solun (Grčka)	Nije dostupno	Kumanovo, zatim Srbija	700	po osobi
Subotica (Srbija)	Nije dostupno	Mađarska	2500	uključuje smeštaj na skrovitim mestima
Horgoš (Srbija)	Reka Tisa	Morahalom (Mađarska)	100-300	po osobi
Novi Kneževac (Srbija)	Rabe, Majdan, Banatsko Arandelovo, Mokrin, Nakovo, Banatsko Veliko Selo i Novi Kozarci	Rumunija, Mađarska	200-500	po osobi
Unutar Srbije	Naselja Đala, Srpski Krstur i Banatsko Arandelovo, ili naselja Vrbica i Majdan	Naselja u Mađarskoj ili Rumuniji	150-200	po osobi
Srbija	Reka Drina	BiH	500	po osobi
Kumanovo (Severna Makedonija)	Nije dostupno	Srbija (okolina Vranja)	500-600	po osobi
Kukesa (Albanija)	Nije dostupno	Kosovo (područje Prizrena)	200	po osobi
Mitrovica (Kosovo)	Nije dostupno	Srbija	300	po osobi
Kelebija (Srbija)	Nije dostupno	Segedin i Ašothalom (Mađarska)	800–2400	putarina kroz tunel

SLIKA 6 Cena krijumčarenja preko međunarodne granice.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Pružaoi paket aranžmana

Veliki novac od krijumčarenja zarađuje se preko paket aranžmana. Za postizanje takvih aranžmana potreban je visok stepen sofisticiranosti i planiranja; oni iziskuju transnacionalne mreže, dokumenta i pristup vozilima. Za nekoliko hiljada evra migrantima u Grčkoj ili Turskoj se obećava paket aranžman koji će ih odvesti u Zapadnu Evropu. Prelazak više međunarodnih granica u regionu može koštati od 600 do 20.000 evra po osobi, u zavisnosti od polazišta i odredišta (vidi sliku 3). Na ovaj način migranti mogu stići do Hrvatske, Slovenije ili idealno do Austrije sa bilo kog mesta ulaska na Zapadni Balkan, uključujući Kakaviju i Kapšticu u južnoj Albaniji, Strumicu i Devdeliju na jugu Severne Makedonije i Niš na jugu Srbije. Cena koja se plaća da bi se stiglo iz Irana ili Avganistana u bilo koju zemlju EU kreće se u rasponu od 3000 do 3500 evra po osobi. Migranti intervjuisani u Bosni i Hercegovini, koji su pokušavali da dođu do Hrvatske, prijavili su da su iz Pakistana platili oko 6000 evra.

Aranžmani se često sklapaju u Grčkoj ili u Turskoj. Krijumčari koriste kontakte u izbegličkim kampovima ili velikim gradovima (često oko luka), na mestima gde se azilanti i migranti okupljaju ili na koja migranti stižu (na primer, oko železničke i autobuske stanice ili luke).³⁶ Oni nude da organizuju putovanja bilo do granice jedne od šest država Zapadnog Balkana ili sve do Centralne ili Zapadne Evrope. Pružaoi paket aranžmana igraju ulogu savetnika za putovanja, objašnjavajući kakvi su ruta, smeštaj i prevoz. U nekim slučajevima, uz dodatnu naknadu, paket aranžman može da uključuje i nabavku putnih dokumenata. To mogu biti falsifikati ili legitimni dokumenti nekoga ko liči na korisnika. Plaćanja se često ugovaraju unapred.

Krijumčari u Grčkoj ili Turskoj oslanjaju se na kontakte u regionu Zapadnog Balkana i u zemljama odredišta. U izveštaju albanskog ministarstva unutrašnjih poslova navodi se da su „organizovane mreže krijumčara, koje sačinjavaju grčki i albanski državljani, često uključene u organizovanje prolaska migranata u Italiju ili do granice sa Albanijom, u zamenu za novac”.³⁷

Mreže sa sedištem u Turskoj navodno igraju značajnu ulogu u krijumčarenju. Tokom godina, Turska je prihvatila veliki broj sirijskih i iračkih azilanata, koji su se često oslanjali na turske krijumčare, koji naplaćuju od 6000 do 20.000 evra za prolazak do Zapadne

Evrope kroz Grčku i balkanskom rutom, u zavisnosti od broja i sastava grupe pojedinaca koji se krijumčare.³⁸ U poslednje vreme zabeleženi su i slučajevi krijumčara koji su pokušali da prebace azilante iz albanskih ili crnogorskih luka i marina do italijanskih obala preko Jadranskog mora.³⁹

U januaru 2020. godine, 55 migranata je spaseno sa pučine nedaleko od albanske obale. Oni su krijumčarima platili od 2000 do 4000 američkih dolara po čoveku za bezbedan prevoz jahtom do Italije; a umesto toga, odvezeni su gliserom.⁴⁰ Početkom januara, policija u Valoni zaustavila je 21 migranta koji su planirali da ilegalno pređu preko Jadrana.⁴¹ Susedna Crna Gora suočava se sa sličnim izazovom. U oktobru 2020. godine, crnogorska policija je u marini u Zelenici presrela jahtu pod hrvatskom zastavom i sa srpskom posadom, koja je isplovila iz Budve i uputila se ka Italiji.⁴² Pri pregledu plovila, policija je otkrila 52 kurdska migranta.⁴³ Krijumčari u Turskoj, koji su organizovali putovanje, naplatili su, prema policijskim izvorima, između 5000 i 8000 evra po osobi za prevoz do Italije.⁴⁴ To znači da su krijumčari zaradili oko 300.000 evra od samo jedne grupe od oko 50 migranata, a troškovi se procenjuju na oko 100.000 evra.⁴⁵ To im omogućava da ostvare znatan profit od svake grupe.

Čini se da paket aranžmane koriste uglavnom porodice (na primer iz Avganistana i Sirije, ili Kurdi iz Turske) koje imaju dovoljno sredstava i žele da izbegnu rizik i neugodnosti pristupa „uradi sam” ili pristupa od jedne tačke do druge. Parovi – posebno oni sa decom – u slučaju otkrivanja ili hapšenja imaju mnogo više da izgube od muškaraca koji putuju sami.⁴⁶

Na slici 7 prikazane su neke od cena koje su navodno plaćane za putovanja kroz šest država Zapadnog Balkana.

Samopomoć

Konačno, neke grupe se oslanjaju na svoju pamet i kontakte da bi prešle preko granica i prošle kroz te zemlje. One se oslanjaju i na informacije dobijene u izbegličkim kampovima i sigurnim kućama, putem lokalnih kontakata ili društvenih medija od grupa koje su ranije išle. Pored toga, koriste oznake ostavljene na putu (poput limenih konzervi okačenih na drveću, grafita na zgradama itd.). Neki čak koriste redovne autobuske ili železničke usluge, na primer od Podgorice do Pljevalja u Crnoj Gori ili Sarajeva do Bihaća⁴⁷ u Bosni i Hercegovini, i odsedaju u hotelima.⁴⁸

Iz	Preko	Do	Cena (u evrima)	Uslovi
Republika Srpska (BiH)	Hrvatska	Slovenija	1000	po osobi
Grčka	Albanija	Kosovo	600	po osobi
Turska	Republika Srpska (BiH)	EU	3000–5000	po osobi
Pakistan	Nije dostupno	BiH	6000	po osobi
Avganistan, Iran	Crna Gora	EU	3000–5000	po osobi
Crnogorska luka	Jadransko more	Italija	5000–8000	po osobi
Grčka	Severna Makedonija	Srbija	3000–5000	po osobi
Subotica	Rumunija; Tovarnik (Hrvatska); ili reka Tisa kod Đale, Tisasiget (Mađarska)	EU	2000–8000	po osobi, cena može da uključuje lažna dokumenta, iznajmljivanje vozila i prelazak preko granice sa lažnim pasošem
Srbija	Rumunija	Austrija	5000	po osobi
Sombor (Srbija)	Reka Dunav/Bajski kanal	Mađarska	3000	po osobi
Beograd	Nije dostupno	Bihać	1500	po osobi
Srbija	Nije dostupno	Mađarska	1000	po brodu
MENA	Zapadni Balkan	EU	10.000	Nepoznato
Turska	Zapadni Balkan	EU	15.000–20.000	za porodicu od četiri člana
Šabac (Srbija)	BiH, Lika (Hrvatska)	Slovenija	1000–2000	cena za maloletnike bez pratnje
Turska	Grčka	Srbija	6000	po osobi

SLIKA 7 Cene paket aranžmana za prelazak više međunarodnih granica.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Takve grupe aktivno pokušavaju da izbegnu policiju i krijumčare (koje smatraju grabežljivim) i uglavnom se kreću brzo i pod okriljem mraka, na primer prateći železničke šine. Neke od ovih grupa koje se samopomažu će povremeno morati da pribegavaju uslugama fiksera ili vratara tamo gde su granice dobro čuvane ili ih je teško preći. Drugi pribegavaju samopomoći iz nužde, jer im je ponestalo novca ili su im ga uzeli krijumčari, lopovi ili policija. Utisak koji je izrazio mladić iz Eritreje u izbegličkom centru na severu Srbije ponovili su i mnoge druge izbeglice i migranti sa kojima smo razgovarali za ovaj izveštaj: „Uvek sam pokušavao da pređem granicu sam, jer nemam mnogo novca. Ovde na Balkanu sve se vrti oko novca.”⁴⁹ Ovaj niskobudžetni pristup ponekad je rizičan. Na primer, ponekad grupe koje se samopomažu pokušavaju da pređu granicu koristeći tehniku koju nazivaju „igrom”: nekoliko muškaraca (potencijalno maloletnih) iz grupe od možda 20 ljudi prvo pojuri prema granici, znajući da

postoji velika šansa da će biti uhvaćeni. Ovaj manevar odvraća pažnju policije, što omogućava ostalima da pređu. Maloletnici ili ljudi koji su pošli ispred grupe i koji su uhvaćeni biće vraćeni nazad preko granice.⁵⁰ Podrazumeva se da će u budućnosti doći njihov red da budu relativno bezbedni na začelju grupe. Ova „igra”, međutim, nije zabavna onima koji budu uhvaćeni: postoje izveštaji o premlaćivanjima i drugim kršenjima ljudskih prava od strane policije, posebno na granici sa Hrvatskom.⁵¹ Štaviše, čini se da je sve teže „pobediti” u igri. Nekoliko migranata koje smo intervjuisali u Unsko-sanskom kantonu u Bosni i Hercegovini, kao i u Subotici u Srbiji, napomenuli su da su pokušali igru između pet i dvadeset puta, ali da su uspeali. Neki su, međutim, izražavali frustraciju i tražili alternativne rute, dok su drugi, poput mladića iz Tunisa, nakon pet pokušaja prelaska granice iz Srbije u Mađarsku ili Rumuniju rekli: „Navikao sam na težak život u svojoj zemlji. Ovo za mene nije ništa i učiniću to ponovo”.⁵²

Modaliteti krijumčarenja i plaćanja

Neki dogovori za krijumčarenje migranata kroz Zapadni Balkan postignuti su van regiona, posebno za paket aranžmane ili za prvu fazu putovanja. Ponekad se aranžmani postižu korišćenjem sistema havala (o kome će detaljnije biti reči u daljem tekstu). Usluge se ugovaraju u Turskoj ili u zemlji porekla, gde migranti unapred uplaćuju puni iznos traženog novca na dogovoreni račun. Nakon toga organizatori putovanja postepeno podižu sredstva sa računa nakon svakog uspešnog prelaska određene granice. Drugi poslovni model, povoljniji za klijenta, uključuje plaćanje određenog procenta naknade (npr. 50%) unapred na početku putovanja. Ostatak plaćaju na kraju putovanja, kao naknadu za obavljenju uslugu, na primer porodica ili prijatelji kod kuće ili u zemlji odredišta.

Za razliku od 2015–2016. godine, izgleda da tražioci azila i migranti oklevaju da nose velike količine novca, u strahu da ih ne opljačkaju lopovi ili policija. Novac uglavnom podižu usput, koristeći servise za transfer novca kao što su Western Union ili Moneygram. Novac im obično šalju članovi porodice iz njihovih matičnih zemalja, ili rodbina i prijatelji iz Zapadne Evrope.⁵³ Zaposleni u jednom takvom servisu u Prištini rekao je da migranti uglavnom podižu samo relativno male količine novca, između 50 i 200 evra.⁵⁴ To pokazuje da plaćaju za kretanje od jedne tačke do druge. Drugi način za transfer novca i plaćanje usluga krijumčarenja je uplaćivanje novca na račune otvorene u kladionicama na mreži. Krijumčari, koristeći šifru koju su im dali migranti, skidaju naknadu s računa kada migranti pređu granicu.

Migranti uglavnom putuju u malim grupama od oko 15 ljudi. Oni se snalaze koristeći aplikacije poput Google mapa i često rute sa GPS koordinatama čuvaju u svojim telefonima. Komuniciraju pomoću društvenih medija, kao što su WhatsApp, Facebook i Viber.⁵⁵ Neke grupe su čak postavile „tutorijale“ na Jutjubu o tome kako putovati iz Albanije u Crnu Goru, a zatim u Hrvatsku, čak pružajući informacije o Nacionalnom centru za azilante u Babruu, u blizini Tirane.⁵⁶ Drugi se radije oslanjaju na analogne metode, poput praćenja reka ili železničkih pruga, kao i na oznake koje su ostavili oni koji su ranije išli.

Migranti se sa krijumčarima susreću u kampovima, preko unapred dogovorenih kontakata ili putem Interneta, telefona ili društvenih mreža, kao i na poznatim mestima okupljanja u gradovima (poput parkova, saobraćajnih čvorišta ili parkirališta) gde uspostavljaju „veze za polazak“ za dalje putovanje.⁵⁷

Migranti krijumčarenje koriste uglavnom kada žele da pređu neku granicu. Tamo gde postoje velike mogućnosti da budu otkriveni, azilanti i migranti se uglavnom kreću pešice i obično noću. Odvode se do zelene zone uz granicu i tad koriste pomoć krijumčara (ili vlastitu pamet) da pređu granicu. Na drugoj strani ih često neko sačeka, bilo unapred dogovoreni kontakt, bilo samostalni omogućavalac, kao što je taksista.⁵⁸ Sudski slučajevi, na primer u Srbiji, pokazuju da je izuzetno teško osuditi taksistu za krijumčarenje, jer bi mogao da tvrdi da prevozi klijenta koji plaća.

Krijumčari ponekad koriste posebno prilagođena motorna vozila sa duplim dnom ili prepravljenim gepekom. Drugi migranti se krijumčare u gepeku automobila ili kamionima, skriveni ispod cerade. Povremeno se to radi uz znanje vozača, uz naknadu; u drugim slučajevima, migrant se uvlači u kamion ili prikolicu teretnog vozila dok vozač ne gleda. U Severnoj Makedoniji zabeleženo je mnogo slučajeva migranata koji su pokušavali da uskoče u vozove u pokretu, ponekad sa fatalnim posledicama.

Neki tražioci azila i migranti izbegavaju barem jedan opasan granični prelaz tako što avionom doputuju pravo u glavni grad jedne od šest država Zapadnog Balkana. Neke nacionalnosti kojima nije potrebna viza, uključujući državljane Irana i Turske, lete u neki glavni grad, poput Beograda ili Podgorice, i odatle započinju putovanje. Takođe se izveštava da su Kurdi iz Turske u Crnoj Gori otvorili firme koje posluju kao pokriće za krijumčarenje migranata. Ove firme se često koriste za izdavanje pisama koja garantuju zaposlenje, ali se ubrzo zatvaraju. Činjenica da su cene koje se naplaćuju Kurdima relativno visoke (između 5000 i 10.000 EUR po osobi) ukazuje na određeni stepen sofisticiranosti. Ljudi u pokretu uglavnom ostaju u izbegličkim kampovima, tamo gde su dostupni, ili u sigurnim kućama poput privatnih kuća, praznih kuća ili napuštenih zgrada. Neki mogu sebi da priušte smeštaj u lokalnim hotelima.

Ljudi u pokretu često se prijavljuju za azil čak i ako znaju da su im šanse za uspeh male. To im omogućava da kupe vreme za boravak u datoj zemlji dok se njihov zahtev ne obradi. Brojke u Albaniji su ilustrativne. Prema izveštaju ministarstva unutrašnjih poslova, u 2019. godini bilo je 6703 zahteva za azil, 56,3% od ukupno 11.890 imigranata. Pa ipak, čak 5831 ili 87% ovih podnosilaca zahteva napustilo je centar za tražioce azila u Babruu pre okončanja obrade zahteva za azil. Od januara do marta 2020. godine, bilo je 2088 zahteva za azil, što predstavlja 49,5% zadržanih imigranata. Čak 1124 ovih imigranata napustilo je centar za azilante. Kao što podaci pokazuju, rasprostranjena je tendencija zloupotrebe prava na azil.⁵⁹

Krijumčarenje se uglavnom koristi za prelazak granica. Tamo gde postoji veliki rizik da će biti otkriveni, azilanti i migranti se uglavnom kreću pešice i obično noću.

Migranti su se smestili u napuštenu zgradu u Beogradu. © Pierre Crom/Getty Images

Opasnosti od krijumčarenja

Kada se neko krijumčari, to je samo po sebi opasno. Najočiglednija je opasnost da će vas uhvatiti. Na nekim granicama, poput one između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, policija i graničari imaju zastrašujuću reputaciju, uključujući i to da prebijaju migrante koji su uhvaćeni i da im uzimaju novac i stvari.⁶⁰

Još jednu opasnost predstavlja krađa. Kao što je primetio humanitarni radnik u Severnoj Makedoniji, „krijumčari vrlo često uzimaju sav novac od izbeglica, a zatim ih jednostavno ostavljaju na putu ili na nekoj planinskoj stazi, tako da migranti ne mogu da se orijentisu”.⁶¹ Ima čak i izveštaja o iznuđivanju, otmicama i ucenama. I zaista, neki migranti nazivaju Severnu Makedoniju „Mafidonijom” zato što je poznata po kriminalu – ne samo onom kojim se bave makedonski građani, već i po kriminalu krijumčara sa Bliskog istoka i iz severne Afrike.⁶²

Postoje i izveštaji o pljački i tučama između migranata, na primer u prihvatnim centrima. Ima i izveštaja o tome da su neki migranti, posebno iz Avganistana i Maroka, koristili ili dilovali drogu.⁶³

Krijumčari ponekad voze vrlo nebezbedno, bežeći pred policijskim poterama. U jednoj od nekoliko nesreća u kojima su učestvovali migranti u Severnoj Makedoniji 2020. godine, automobil koji je prevezio 12 migranata zabio se u policijsko vozilo; dva migranta su poginula.

Migranti su ginuli i na železničkim prugama, bilo usled kontakta sa visokonaponskim kablovima ili zato što bih ih udario voz.⁶⁴ U 2015. godini, 14 migranata koji su zaspali na pruzi poginuli su od udara voza koje je išao iz Soluna za Beograd.⁶⁵ Postoje i izveštaji o migrantima koji su se udavili prilikom pokušaja da pređu reku.⁶⁶

Žene, posebno one koje putuju same, izložene su silovanju ili su prisiljavane da svoje putovanje plaćaju seksualnim uslugama. Istraga jednog slučaja krijumčarenja migranata u blizini Mostara u Bosni i Hercegovini pokazala je da su krijumčari koristili migrantkinju iz Irana (sa maloletnim detetom) kao naknadu u naturi za krijumčarenje. Nekoliko meseci je držana u jednom stanu i bila je primorana da ga čisti i da priprema hranu za desetine migranata koji su tamo privremeno boravili.⁶⁷ Na mestima gde su migranti zadržavani na svom putovanju, sve je više izveštaja o očajnim migrantima koji postaju ranjivi na trgovinu ljudima, što uključuje prosjačenje, sitni kriminal, prisilni rad i seksualno iskorišćavanje.

Većina ljudi u pokretu ne traži pomoć policije, humanitarnih organizacija ili civilnog društva iz straha da će biti uhvaćeni ili odvojeni od svojih grupa. Kao što je rekao predstavnik jedne nevladine organizacije u Severnoj Makedoniji: „Uvek imaju taj uplašeni pogled. Oni samo žele da stignu do Evrope i ne žele da prijave nijedno uznemiravanje koje dožive.”⁶⁸

Procena veličine i vrednosti tržišta

Koliko je unosno tržište za krijumčarenje migranata kroz Zapadni Balkan? Na ovo je teško odgovoriti jer, pored podataka o ukupnom broju ljudi koje se kreće kroz region i cenama koje se plaćaju krijumčarima, potrebno je razmotriti i nekoliko posrednih promenljivih varijabli, poput toga da li migranti putuju sami ili kao porodica; kolike su dodatne naknade za putne isprave i mito; i koliko puta čovek mora da pređe istu granicu pre nego što stigne na odredište. Ipak, fokusiranjem na žarišta, moguće je steći sliku o razmerama ilegalne ekonomije.

Jedna od prepreka izračunavanju razmera ilegalne ekonomije od krijumčarenja migranata kroz Zapadni Balkan je ta što ljudi u pokretu imaju širok dijapazon iskustava. Kao što je prikazano u ovom izveštaju, postoje raznolike rute, različiti načini putovanja i širok

spektar troškova. Postoje priče o migrantima koji bukvalno šetaju Balkanom i ne snose gotovo nikakve troškove, dok su drugi platili hiljade evra za putovanje iz Turske u EU. Postoji i element sreće: neki migranti budu uhvaćeni na granicama ili se zaglave u tranzitu (u kampovima ili zbog Kovida 19), dok drugi mogu brzo da se kreću. Još jedan izazov je da se proceni koliko novca zarađenog od šverca zapravo ostaje u regionu: kao što je navedeno u ovom izveštaju, mnogi unosniji poslovi sklapaju se pre nego što azilanti i migranti uđu na Zapadni Balkan, dok se neke isplate izvršavaju tek nakon što stignu na odredište izvan regiona.

Jedan od načina izračunavanja tržišta je primena longitudinalnog pristupa: praćenje izabrane grupe migranata od početka do kraja njihovog putovanja.

Ovo bi imalo smisla da postoji jedinstven veliki tok ljudi. Kao što je, međutim, prikazano u ovom izveštaju, ljudi u pokretu koji putuju kroz Zapadni Balkan dolaze iz širokog spektra zemalja koristeći različite rute. Stoga smo odlučili da se fokusiramo na tržišta u mestima u koja najviše dolaze mešoviti migranti. Izračunavanje ilegalne ekonomije na ovim određenim lokacijama tokom ograničenog vremenskog perioda daje oštro fokusiran presek tržišta na inače mutnoj pozadini. Koristeći ovaj pristup u glavnim žarišnim tačkama ulaska u region i izlaska iz njega, razvijamo jasnu predstavu o tržištu na ovim ključnim lokacijama i stičemo utisak o potencijalnoj ilegalnoj ekonomiji krijumčarenja migranata. Ovo je uglavnom zbog toga što intervjui sa različitim akterima ukazuju na to da nakon ulaska na Zapadni Balkan, bilo preko Severne Makedonije, bilo preko Albanije, migranti tu ne provedu više od dve do tri nedelje pre nego što stignu do granica sa Hrvatskom, Mađarskom ili Rumunijom.⁶⁹

Po formuli kreiranoj da bi se utvrdila vrednost (V) tržišta za krijumčarenje migranata u šest zemalja Zapadnog Balkana za 2020. godinu, ukupna populacija koja prođe kroz region (t) množi se sa cenama (p) koje se plaćaju krijumčarima. Prikazana kao jednačina, formula se može zapisati na sledeći način:

$$V = t \times p$$

Pre nego ukupni broj pojedinaca, t (tj. ukupna populacija) je promenljiva koja treba da predstavlja ukupan broj pokušaja onih migranata koji pokušavaju da pređu granicu i na taj način aktivno doprinose generisanju tržišta. Svaki zbir uzima u obzir informacije koje se mogu prikupiti pomoću podataka iz međunarodnih organizacija poput IOM-a i UNHCR-a, kao i intervjua sa migrantima i zvaničnicima u prihvatnim centrima.

U svrhe triangulacije, drugi krug izračunavanja vrednosti t zasnovan je na javno dostupnim informacijama o

ukupnim potiskivanjima koja su izvršili granični policajci, kao i o deportacijama i sprečenim pokušajima.ⁱ

Što se tiče vrednosti p za cene, informacije su oskudne i podložne pogrešnom tumačenju. Vrednosti korišćene za ovaj izveštaj direktno su prikupljene na terenu kroz intervjue sa relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući migrante, lidere zajednica, humanitarne nevladine organizacije, novinare i predstavnike organa reda.ⁱⁱ

Međutim, ova generička formula ne uzima u obzir činjenicu da se migranti na putu mogu suočiti sa preprekama. Zbog toga treba uvesti treću promenljivu (R) koja predstavlja koeficijent uspeha (ili neuspeha) procesa krijumčarenja. Imajući ovo na umu, ažurirana formula je sledeća:

$$V = t \times p \times R$$

Za svako žarište postoji odgovarajuća cena, a za svaku cenu odgovarajući specifični koeficijent uspeha/neuspeha na osnovu nivoa rizika.

Kao što je napomenuto, od 2016. godine mnoge granice koje prelaze azilanti i migranti u 2015. godini postaju sve zaštićenije. Ograničenja uvedena usled pandemije Kovida 19 takođe su smanjila mobilnost. Pri izračunavanju rizika takođe treba uzeti u obzir prirodne prepreke poput planina i reka. Da bi se ovo ilustrovalo kao jednačina, R se određuje ponderisanjem šansi za uspeh između 0% i 100%, gde je y broj između nula i jedan. Na primer, 0,1 odgovara koeficijentu uspeha od 10%, koeficijentu uspeha od 0,5 do 50% i tako dalje, do najviše jedan, što odgovara uspehu od 100%. U poslednjem slučaju, plaćena cena odgovarala bi uspešnom postupku krijumčarenja iz prvog pokušaja za sve pojedince ubrojane u t .

$$R = \frac{1}{y} \text{ sa } 0 \geq y \geq 1$$

-
- i Triangulacija je neophodna da bi se prevazišla sledeća ograničenja izvora informacija. Podaci međunarodnih migracionih organizacija pokazuju nam koliko se ljudi nalazi u kampovima za tražioce azila i migrante ili oko njih u bilo koje određeno vreme, ali ima još ljudi, čiji broj ostaje nepoznat, koji izbegavaju takva mesta. Štaviše, ako većina migranata i tražilaca azila putuje iz Severne Makedonije i Albanije uz pravcu severa i prođe kroz region u roku od manje od godinu dana, postoji verovatnoća da će se tokom putovanja kroz tri ili četiri zemlje Zapadnog Balkana brojati više puta. Što se tiče policijskih podataka, oni nam govore koliko je ljudi uhvaćeno, ali ne i koliko je uspešno prošlo neotkriveno. Ne pomažu nam ni da utvrdimo da li su oni koji su zaustavljeni i poslani nazad – na primer iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu ili iz Mađarske u Srbiju – pokušali ponovo (i ponovo).
- ii Navedene cifre treba posmatrati sa određenom marginom greške, s obzirom na nedostatak poverenja, posebno među tražiocima azila i migrantima, na razmenu previše informacija, s jedne strane, i na tendenciju organa reda i nekih novinara da preuveličavaju brojke, s druge strane. Za ovaj izveštaj vrednosti su definisane izračunavanjem ponderisane srednje vrednosti različitih dobijenih procena, s tim što se veća težina daje proračunima migranata gde god su oni dostupni.

U svakom od slučaja, vrednost y smo utvrdili na osnovu informacija koje su na lokalnom nivou pružali migranti, nevladine organizacije, policija i drugi ljudi upoznati sa rizicima povezanim sa određenim rutama krijumčarenja ljudi.

Svaka promenljiva mora se razmatrati u lokalnom kontekstu i u odnosu na ostale dve promenljive. Na primer, naknada plaćena vrataru za prelazak reke Drine mogla bi biti relativno velika, ali i imati visoku stopu uspeha, dok troškovi unajmljivanja pomagača za pomoć u prolazu kroz šumu iz Unsko-sanskog kantona u Bosni i Hercegovini do Hrvatske mogu biti relativno mali, ali su podjednako male šanse za uspeh.

Kao što je gore napomenuto, da bismo smanjili broj „poznatih nepoznanica“ – ili posrednih promenljivih – odlučili smo da se fokusiramo na određena žarišta gde se čini da se odvija veći deo krijumčarenja migranata. One se mogu podeliti u tri zone, od kojih neke podrazumevaju više od jednog graničnog prelaza: zona jedan, granice između Grčke i Severne Makedonije i Grčke i Albanije (tačke ulaza na Zapadni Balkan); zona dva, granica između Bosne i Hercegovine i Hrvatske (uzimajući u obzir i putovanja ugovorena u Unsko-sanskom kantonu preko Hrvatske do Slovenije ili Italije); i zona tri, granice između Srbije i Mađarske i Rumunije, koje predstavljaju ključni izlaz u EU.

Zona 1: Granice između Grčke i Severne Makedonije i između Grčke i Albanije

Većina migranata i azilanata ulazi na Zapadni Balkan iz Grčke ili oko Đevdελije u Severnoj Makedoniji ili u blizini Kakavije i Kapštice u Albaniji. Za dva albanska prelaza napravljeni su zasebni proračuni zbog različitih cena i stope uspeha. U slučaju granice između Grčke i Severne Makedonije, na stopu uspeha R i cene na ovoj konkretnoj ruti utiču poboljšana granična bezbednost (a samim tim i veći rizik), što je rezultat povećane saradnje između severno-makedonskih i grčkih pograničnih vlasti, kao i raspoređivanje dodatne granične policije iz osam zapadnoevropskih zemalja.⁷⁰

Konzervativna procena tržišta za krijumčarenje migranata na južnoj granici Zapadnog Balkana kreće se od 11,8 do 17,7 miliona evra na granici između Grčke i Severne Makedonije, i od 7,5 do 11,5 miliona evra između Grčke i Albanije.⁷¹

Ukupno za 2020. godinu, posao krijumčarenja migranata na glavnim tačkama ulaza na Zapadni Balkan na granicama između Grčke i susedne Severne Makedonije i Albanije može se proceniti na vrednost u rasponu od 19,5 do 29 miliona evra.

Zona 2: Granica između Bosne i Hercegovine i EU

Jedno od najvećih žarišta je granica između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, posebno oko Bihaća u Unsko-sanskom kantonu. U ovoj zoni uzeli smo u obzir činjenicu da se i u Unsko-sanskom kantonu sklapaju dogovori o krijumčarenju migranata preko Hrvatske u Sloveniju i Italiju. Manje korišćen put ide prema severu, a ne prema severoistoku, posebno preko Gradiške severoistočno od Banjaluke, zatim oko distrikta Brčko i preko granice do Hrvatske.⁷² To su ključne izlazne tačke za migrante koji prolaze kroz Zapadni Balkan i žele da uđu u EU. Posledično, ukupan broj ljudi je veliki, a troškovi i rizici su relativno visoki. Prema našoj proceni, tržište u ovom regionu vredelo je oko 7 do 10,5 miliona eura u 2020. godini, od čega je velika većina generisana u Unsko-sanskom kantonu.

Ovo može izgledati malo, ali treba imati na umu da se radi uglavnom o mladićima koji plaćaju jeftine naknade ili pokušavaju da pređu granicu samostalno.

Zona 3: Granica između Srbije i Mađarske i Rumunije

Drugi glavni izlaz sa Zapadnog Balkana u EU je sa severa Srbije u Mađarsku i Rumuniju. Glavna žarišta su Horgoš, područje oko Subotice, Sombora, tuneli u oblasti Kelebija i preko reke Tise za ljude koji se kreću na istok prema Rumuniji, a zatim nazad u Mađarsku. Sve više, međutim, zbog stroge granične kontrole između Srbije i Mađarske, migranti pokušavaju da se prebace iz Srbije u Mađarsku preko Rumunije. Procenjena vrednost tržišta u 2020. godini u ovoj oblasti kreće se od 8,5 miliona do 10,5 miliona evra.

Zaključak

Sa marginom greške od $\pm 20\%$, ukupna tržišna vrednost na ulaznim tačkama na jugu kreće se od 20 do 28 miliona evra, dok je procenjena vrednost na izlaznim tačkama između 14,4 miliona evra i 21,4 miliona evra. Ova razlika bi se mogla delimično pripisati činjenici da je sve više ljudi koji koriste usluge ili krijumčare da bi ušli na Zapadni Balkan, a ne da bi izašli, i to često zato što im je ponestalo novca dok su se kretali na sever.⁷³ Podaci takođe eventualno ukazuju na to da ima više pokušaja i odbijanja na severnim granicama između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, kao i između Srbije, Mađarske i Rumunije, mada to takođe može podrazumevati težnju da se potcene odbijanja do kojih dolazi na južnim granicama Zapadnog Balkana.

Primenom iste margine greške od $\pm 20\%$, naša konzervativna procena ukupne vrednosti tržišta krijumčarenja migranata, izračunata kao prosek između potencijalnih pokušaja i odbijanja, u sve tri zone iznosi između 33,7 miliona i 50,6 miliona evra. Ukupan iznos za Zapadni Balkan je nesumnjivo nešto veći, jer neki ljudi možda idu drugim putevima osim onih pokrivenih kroz četiri glavne zone, kao što je, na primer, ruta od Albanije do Italije brodom.

Prilikom izračunavanja lanca vrednosti treba imati na umu da segment putovanja kroz Zapadni Balkan predstavlja deo duže rute. Dodatni novac se zarađuje pre ulaska na Zapadni Balkan i nakon što se on napusti. Osim toga, mišljenja smo da se Zapadni Balkan smatra niskobudžetnom rutom. Ljudi sa više sredstava traže druge rute i načine prevoza, na primer brodovima iz Turske ili Grčke do zapadnoevropskih zemalja (posebno do Italije). Takođe, mogli bi da putuju avionom sa nekog od mnogih grčkih aerodroma (ili iz Turske ili Srbije) u EU koristeći falsifikovane ili stvarne putne isprave ljudi sličnog izgleda. Pored toga, novac koji se plaća za paket aranžmane za tranzit preko Zapadnog Balkana ide u druge ruke van regiona, mada se vrše i isplate lokalnim posrednicima. Možemo zaključiti da je godišnji promet od najmanje 50 miliona evra veliko ilegalno tržište, posebno u ekonomski nerazvijenim pograničnim područjima. Ali veliki novac za krijumčarenje migranata preko Zapadnog Balkana zarađuje se negde drugde.

Očajne migrante policija često potiskuje sa granica ka Evropskoj uniji. © Savo Prelević/AFP posredstvom Getty Images

NARKOTICI

Heroin zaplenjen na granici Srbije i Bugarske, skriven u kamionu koji je putovao iz Turske, sa odredištem u Austriji. © STR/AFP via Getty Images

Šest zemalja Zapadnog Balkana i dalje predstavljaju glavno tranzitno područje za promet kanabisa i heroina, a sve više i kokaina i sintetičkih droga. Nedavne zaplene pokazuju kako se droga unosi u region, skladišti (obično u blizini logističkih čvorišta), seče, prepakuje i distribuira na udaljenija tržišta. Generalno, kanabis se kreće na istok iz Albanije, dok se heroin kreće na zapad iz Turske, prelazeći Severnu Makedoniju i Kosovo pre nego što se pošalje na sever u Zapadnu i Centralnu Evropu. Novonastali regionalni trendovi uključuju:

- Povećan uzgoj kanabisa (naročito u zatvorenom) u drugim zemljama osim Albanije, poput Bosne i Hercegovine, Severne Makedonije i Srbije.
- Veliki dotok kanabisa iz zemalja WB6 u Bugarsku.
- Priliv kokaina iz nekoliko pravaca, uključujući Hrvatsku, Grčku i crnomorske luke u Bugarskoj i Rumuniji.
- Povećanje proizvodnje i upotrebe sintetičkih droga.

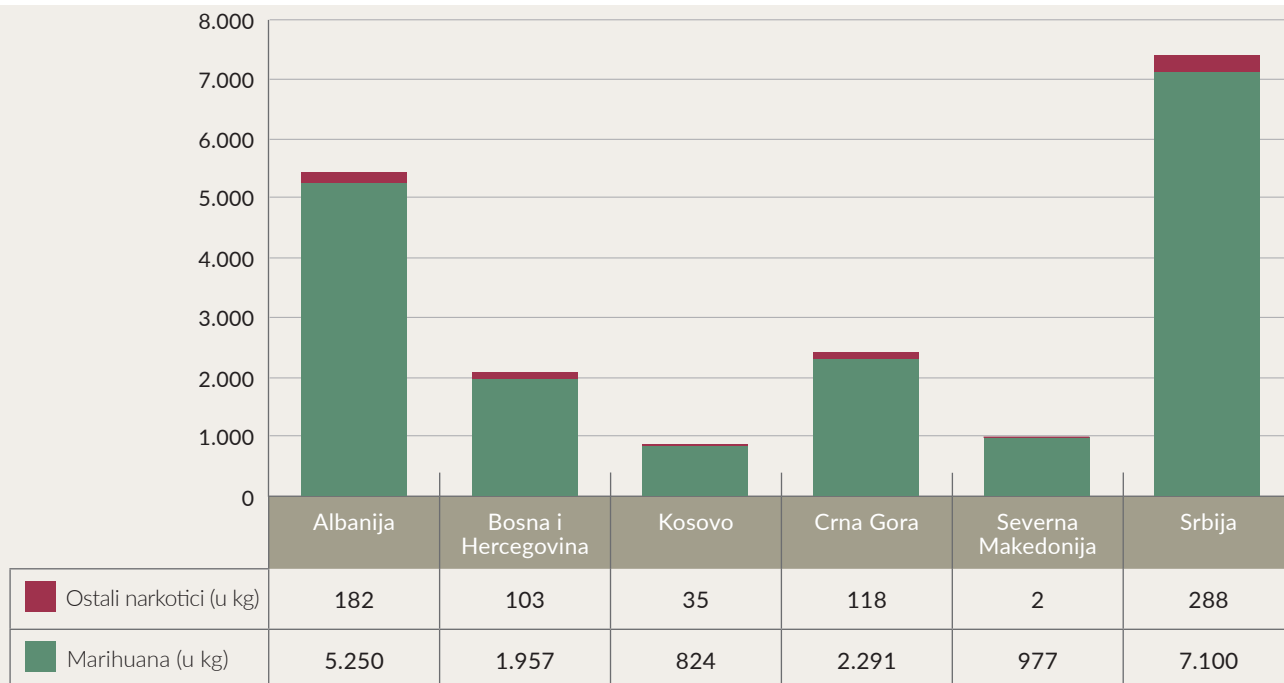
U ovom odeljku prikazan je pregled tržišta, cena i puteva trgovine kanabisom, heroinom, kokainom i sintetičkim drogama. Takođe se razmatraju glavna žarišta trgovine narkoticima u regionu i modaliteti ove nezakonite aktivnosti. Primarne informacije zasnivaju se na intervjuima u žarištima sa bivšim i sadašnjim predstavnicima policije i ministarstva unutrašnjih poslova, tužiocima, lokalnim istraživačkim novinarima, aktivistima civilnog društva, advokatima i ljudima koji se kreću u krugovima trgovine drogom ili su informisani o njima.⁷⁴

Kanabis

Kanabis je najčešće korišćena, kao i najčešće zaplenjivana droga na Zapadnom Balkanu.⁷⁵ Za razliku od ostalih droga, kanabis se proizvodi na Zapadnom Balkanu. Iako je Albanija tradicionalno najveći proizvođač, tamošnji uzgoj znatno je opao od vrhunca 2016. godine, nakon velike akcije koju su sproveli albanski organi reda. Pored toga, neki dokazi ukazuju na to da je uzgoj kanabisa – naročito u zatvorenom – u porastu u drugim zemljama regiona.

U Albaniji se kanabis uglavnom uzgaja oko visoravni kod Dukadina i kod Kroje, kao i na području Valone. Uzgaja se i u poručjima oko Memaliaja, Tepelena i Đirokastre, kao i oko Fjera, Libražda, Lješa, Malakastre, Bulčize, Devola i Lača.⁷⁶ Na proizvodnom tržištu, cena za kilogram kanabisa kreće se između 1200 i 1400 evra, dok visokokvalitetni skank (hibridna sorta) uzgajan u zatvorenom košta 1600 do 2000 evra po kilogramu.

Kanabis se iz Albanije krijumčari u nekoliko pravaca. Jedan deo se prevozi brodom u Italiju (iz Valone, Fjera, Himare ili Lješa). U Italiji, cena šestomesečne sadnice kanabisa se kreće između 1800 i 2000 evra. Druga popularna ruta krijumčarenja ide na jug preko Ohrida i Bitolja u Severnoj Makedoniji prema Grčkoj. Kanabis se takođe iz Albanije u Grčku krijumčari brodom, preko planina ili preko prelaza Čafe Bot/Sagiada, Kapštica/Kristalopigi i Kakavia/Ktismata. Nakon prelaska granice iz Albanije u severnu Makedoniju, cena kilograma kanabisa raste za 10%, sa 2000 do 2200 evra. Kanabis uzgajan u zatvorenom prostoru u Albaniji ima višu koncentraciju i kvalitet THC (aktivno jedinjenje, tetrahidrokanabinol) od onog uzgajanog na otvorenom, što znači da se kilogram može prodati u Grčkoj za oko 2800 evra, a u Italiji za 3200 evra.

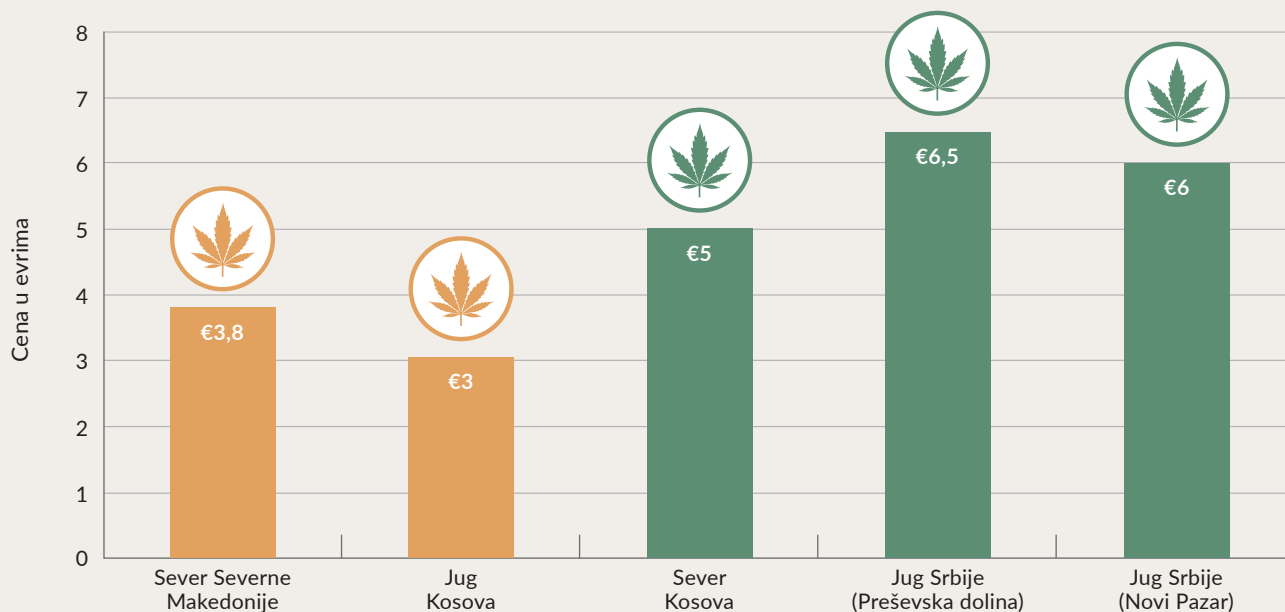
SLIKA 8 Količina kanabisa i ostalih narkotika zaplenjenih 2019. godine u zemljama WB6.

IZVOR: Podaci prikupljeni iz godišnjih policijskih izveštaja sa Zapadnog Balkana.⁷⁷

Jedan deo kanabisa se kreće i na istok za potrošnju u regionu ili u Turskoj ili za izvoz na sever u EU. Iz Albanije se droga krijumčari preko Kukesa ili Prizrena, zatim preko Uroševca i Gnjilana na Kosovu. Odatle je najčešći put do Srbije preko prelaza Donje Karačevo i Stubline, koji nemaju skenere ni carinske službenike. Na kosovskoj strani granice, cene se kreću od oko 1100 do 1300 evra po kilogramu, a dvostruko više za visokokvalitetni skank uzgajan u zatvorenom.

U Severnoj Makedoniji, kanabis se uzgaja legalno za medicinsku upotrebu. Moguće je da se nešto od tog kanabisa probija na crno tržište, čime se mogu objasniti relativno niske veleprodajne i maloprodajne cene kanabisa na Kosovu. Početkom decembra 2020. godine, dve tone kanabisa ukradene su iz skladišta licencirane firme u selu Josifovo, u opštini Valandovo, u Severnoj Makedoniji.⁷⁸ Navodno je nešto kanabisa završilo na Kosovu.⁷⁹ U drugom slučaju, četiri muškarca (dva iz Skoplja i po jedan iz Albanije i sa Kosova) su ukrala 60 kilograma marihuane iz skladišta licenciranog proizvođača kanabisa u oblasti Kruševa.⁸⁰ Kao što je prikazano na slici 9, cene kanabisa na jugu Kosova, oko Prizrena, slične su cenama u Severnoj Makedoniji, dok su cene na severu Kosova slične cenama u Srbiji. Niske cene na jugu Kosova mogu se objasniti i činjenicom da se lokalno tržište snabdeva kanabisom iz Albanije i Severne Makedonije. Pored toga, skank se navodno uzgaja u centralnom Kosovu.⁸¹

Kanabis je najčešće korišćena, kao i najčešće zaplenjivana droga na Zapadnom Balkanu.

SLIKA 9 Cena jednog grama kanabisa u odabranim žarištima.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Iz južne Srbije kanabis se kreće na jug preko Preševa do Kumanova, u Severnoj Makedoniji, ili na sever preko Bujanovca i Vranja. U Vranju, jedan deo droge preuzimaju grupe iz Niša, Beograda ili Novog Sada, delom za snabdevanje značajnih lokalnih tržišta; ostalo im dostavljaju lokalni šverceri iz okoline Preševa na dalju distribuciju. Nešto od kanabisa proizvedenog u Severnoj Makedoniji stiže i u Preševsku dolinu. Veleprodajna cena kilograma kanabisa raste sa oko 2000 evra na severu Severne Makedonije na između 2200 i 2400 evra u Preševskoj dolini. Kada kanabis stigne do Beograda, veleprodajna cena kilograma je između 2000 i 2500 evra, što je jednako ceni na aktivnim tržištima narkotika u Centralnoj i Zapadnoj Evropi.

Kao što se može videti sa slike 10, kanabisu iz regiona raste vrednost kako se dalje kreće sa Zapadnog Balkana na bogatija tržišta u Zapadnoj i Centralnoj Evropi. Ovo se može pripisati rizicima prelaska granica, troškovima transporta i većoj kupovnoj moći na zapadnoevropskim tržištima, iako na nekim tržištima postoji konkurencija i iz drugih izvora snabdevanja, kao što su Holandija i Maroko.

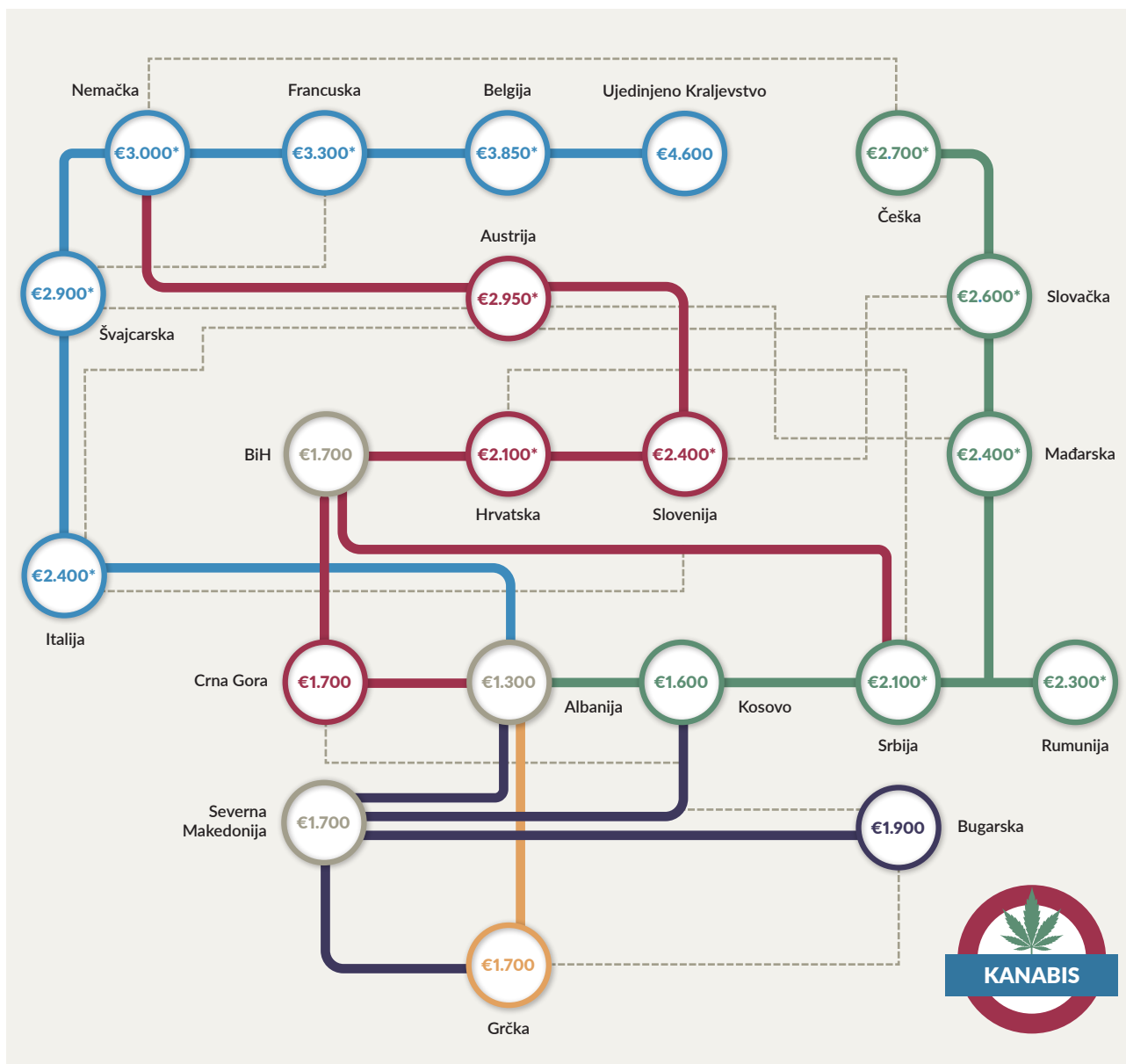
Na osnovu podataka o zaplenama, očigledno je da se iz Srbije kanabis prevozi na sever preko Subotice u Mađarsku ili na istok u Bugarsku putevima oko Pirot i Gradine, koji se koriste za dopremanje heroina na zapad. U avgustu 2018. godine, na graničnom prelazu Gradina/Kalotina zaplenjeno je 600 kilograma kanabisa; u martu 2019. godine u kamionu na istom prelazu otkriveno je više od tone. U septembru te godine u vrećama sa stočnom hranom pronađeno je tonu i po kanabisa, dok je u julu 2020. godine u italijanskom kamperu na istom prelazu zaplenjeno 205 kilograma kanabisa. Cena kilograma na ovom području kreće se između 2000 i 2300 evra.

Zaplene kanabisa takođe ukazuju na to da se droga krijumčari iz Srbije u Rumuniju oko graničnog prelaza Vatin/Stamora Moravica. Na primer, u martu 2020. godine u kamionu na granici zaplenjeno je 750 kilograma kanabisa. U oktobru 2020. godine na ovom prelazu zaplenjeno još 137 kilograma.

Operacija protiv droge u selu Lazarat, u Albaniji, 2014. godine u kojoj je zaplenjeno 39 tona marihuane.

© Ministarstvo unutrašnjih poslova Albanije/Agencija Anadoluj/Getty Images

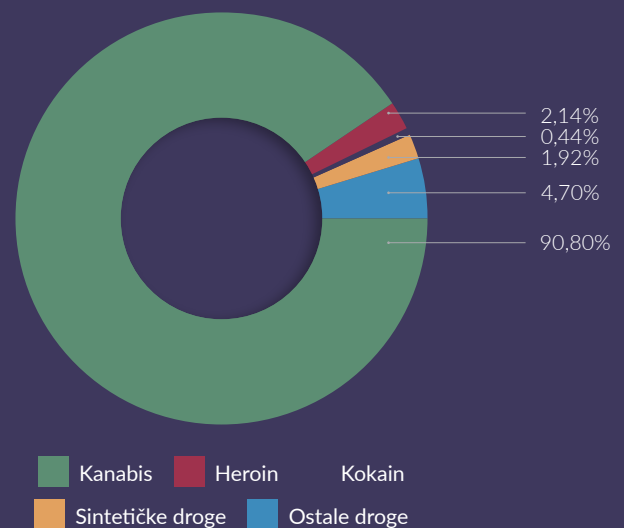
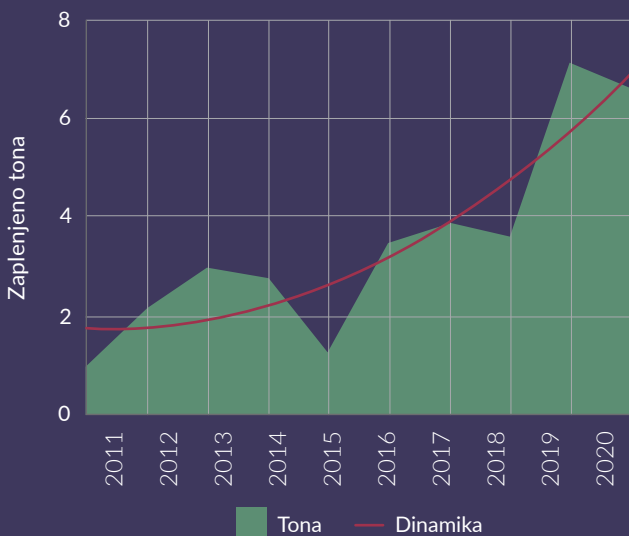
— Zapadna linija — Istočna linija — Južna linija — Severoistočna linija — Srednjepozapadna linija --- Alternativna linija

SLIKA 10 Podzemlje kanabisa.

NAPOMENA: Kada su dostupne, cene predstavljaju ponderisanu sredinu različitih iznosa prikupljenih putem razgovora na terenu sa organima reda, dilerima droge, organizacijama civilnog društva i uživaocima narkotika. U preostalim slučajevima cene su ekstrapolirane iz procena Kancelarije Ujedinjenih nacija za droge i kriminal (UNODC) o veleprodajnim cenama kanabisa dostupnim ovde: <https://dataunodc.un.org/drugs/prices>. Ove cene su obeležene asteriskom.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine, UNODC.

Slika 11 pokazuje kako kanabis čini više od 90% ukupne količine droge koju je srpska policija zaplenila u poslednjih deset godina. Iz geografske analize zaplene tereta od 10 kilograma ili više može se uočiti značaj žarišnih tačaka: više od 60% ovih zaplena dogodilo se na jugu Srbije.

SLIKA 11 Geografska analiza zaplena kanabisa u Srbiji.

IZVOR: Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije⁸²

Zbog transportnih koridora i tokova droge, mnoga žarišta za trgovinu kanabisom su ista kao i za heroin: Novi Pazar, Vranje, Niš i Novi Sad. Na primer, u decembru 2020. godine, srpska policija je u Nišu zaplenila 220 kilograma kanabisa, za koji je sumnjala da je namenjen lokalnom tržištu. U februaru 2020. godine, policija je pronašla 140 kilograma kanabisa u kamionskoj prikolici koja je prevozila slamu u mestu Blace, tik uz glavni put od Prištine do Niša.

Kao i kod heroina, i tu postoje skladišta za čuvanje, prepakivanje i distribuciju kanabisa. Obično se nalaze blizu ključnih transportnih arterija ili čvorišta, ali često na neupadljivim mestima. Na primer, u aprilu 2020. godine, makedonska policija je otkrila 1,2 tone kanabisa u skladištu nadomak Skoplja. U novembru 2020. godine, srpska policija zaplenila je 628 kilograma skanka u napuštenom hangaru u Arandelovcu, 80 kilometara južno od Beograda. Droga se pakovala za dalju distribuciju u Zapadnoj Evropi. Drugi primer je sa područja Gornjeg Vakufa – Uskoplja u Bosni i Hercegovini. Čini se da je ovo zabačeno logističko čvorište (na putu od Mostara do Bugojna) mesto za skladištenje i otpremu u Hrvatsku kanabisa koji dolazi iz Albanije preko Crne Gore. U januaru 2020. godine, uhapšen je šef špediterske kompanije sa preko 400 kilograma kanabisa.

Raznolikija ponuda

Na mnogim mestima u regionu postoji trend ka uzgajanju kanabisa u zatvorenom. U novembru 2019. godini, na organskoj farmi u Staroj Pazovi u Srbiji zaplenjeno je 650 kilograma sušenog kanabisa i skanka, zajedno sa 65.000 stabljika. Prema navodima pripadnika srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova, kanabis se u značajnim količinama gaji i u Novom Sadu, Nišu, Subotici i Sremskoj Mitrovici u kućama, stanovima, šupama, dvorištima i garažama. Objekti za uzgoj kanabisa otkriveni su i u Bosni i Hercegovini, na primer u Srpcu, nadomak granice sa Hrvatskom, u julu 2019. i u Banjaluci u junu 2020. godine. Kanabis se navodno uzgaja na području Prijedora, kao i oko Posavine i Semberije na severu zemlje.

U novembru 2020. godine, na manje od 50 kilometara od glavnog grada Srbije, policija je na organskoj farmi, iz medijskih objava poznatoj kao Jovanjica, koja je u vlasništvu biznismena Predraga Koluvije, otkrila najveću plantažu marihuane u Evropi. Pretresom imanja otkrivene su gotovo četiri tone sirove marihuane, uključujući 650 kilograma proizvoda spremnog za prodaju. Na imanju je postojao podzemni kompleks sa desetinama podruma, koji su pretvoreni u laboratorije za proizvodnju skanka. Marihuana je, takođe, uzgajana u devet hangara i bila je pakovana i skladištena na policama, u magacinima i kancelarijama. Na imanju su navodno postavljeni ometači za mobilne telefone. Imanju se nije moglo prići bez stroge provere. Naoružano obezbeđenje, uključujući bivše članove Specijalne antiterorističke jedinice, bilo je raspoređeno svuda oko imanja. Bili su naoružani pištoljima, termovizijskim kamerama za noćni nadzor i puškama za borbu protiv dronova. Suđenje Koluviji i njegovim saradnicima je u toku.⁸³

Zbog transportnih koridora i tokova droge, mnoga žarišta za trgovinu kanabisom su ista kao i za heroin.

Prema procenama UNODC-a, oko 60 do 65 tona heroina godišnje prođe kroz jugoistočnu Evropu.

Heroin

Prema procenama UNODC-a, oko 60 do 65 tona heroina godišnje prođe kroz jugoistočnu Evropu.⁸⁴ Postoje naznake da se velike pošiljke heroina skladište u regionu pre nego što se raspoređuju na manje pakete i preusmeravaju na sever iz Srbije u Mađarsku ili na istok preko severne Makedonije i Kosova u Albaniju. Odatle se droga šalje u Italiju ili preko Crne Gore u Bosnu i Hercegovinu, a zatim u Hrvatsku.

Heroin ulazi na Zapadni Balkan iz Turske preko Bugarske i, u manjoj meri, preko Grčke. Procenjuje se da je veleprodajna cena kilograma heroina u Turskoj oko 10.000 do 13.000 evra. Navodno se sa kurdskim grupama može ugovoriti kupovina droge po upola nižoj ceni ako se trgovac složi da krijumčari jedan kilogram za Kurde za svaki kupljeni kilogram.⁸⁵

Glavna ulazna tačka za heroin je područje oko Delčeva u Severnoj Makedoniji. Ova ruta ide preko Kočana, Štipa i Velesa, a odatle na sever ka Skoplju. U tim područjima kilogram heroina se prodaje na veliko za 12.000 do 15.000 evra po kilogramu.

Oko Skoplja se ruta deli na tri glavna pravca: na sever prema Kumanovu, a zatim ka jugu Srbije; na severoistok prema Kosovu; na zapad prema Tetovu. Deo droge koja se šalje u Tetovo se zatim usmerava na sever ka Kosovu. Glavni put na Kosovo ide preko Uroševca. Odatle jedna ruta ide severno ka Prištini, a zatim ka Novom Pazaru u Srbiji i ka Čačku na putu za Beograd. Druga ruta ide na zapad preko Peći u Crnu Goru oko Rožaja. Navodi se da je Rožaje skladišni i distributivni centar gde se pošiljke seku (mešaju sa drugim supstancama) i prepakuju. Ovu teoriju potvrđuju i cene u regionu: cena za kilogram heroina oko Rožaja i Berana varira između 7.000 i 10.000 evra. Niža cena ukazuje na nižu čistoću. Druga ruta iz Uroševca vodi na istok preko Gnjilana i odatle u južnu Srbiju oko Bujanovca. Postoje, dakle, dva glavna toka heroina koji dolaze u južnu Srbiju: preko Kosova i preko Severne Makedonije. Iz Bujanovca, droga ide na sever, preko Vranja i Leskovca do Niša.

Još jedna značajna tačka ulaska u region za heroin je iz Bugarske, posebno preko prelaza Gradina/Kalotina u Srbiji. Ova ruta ide preko Pirota do Niša.

Niš je stoga ključno čvorište: on je spoj „auto-puteva heroina” koji dolaze sa zapada (Kosovo), juga (Severna Makedonija) i istoka (Bugarska). Policija u Nišu procenjuje da se kilogram heroina prodaje za 19.000 evra.

Iz Niša (ili drugom rutom preko Čačka) heroin se kreće na sever kroz Novi Sad ili u Hrvatsku ili preko Subotice u Mađarsku, a zatim na zapad do Austrije i Švajcarske, gde se prodaje za 25.000 evra po kilogramu. Nakon sečenja, kilogram čistog heroina može doneti čak 50.000 evra.

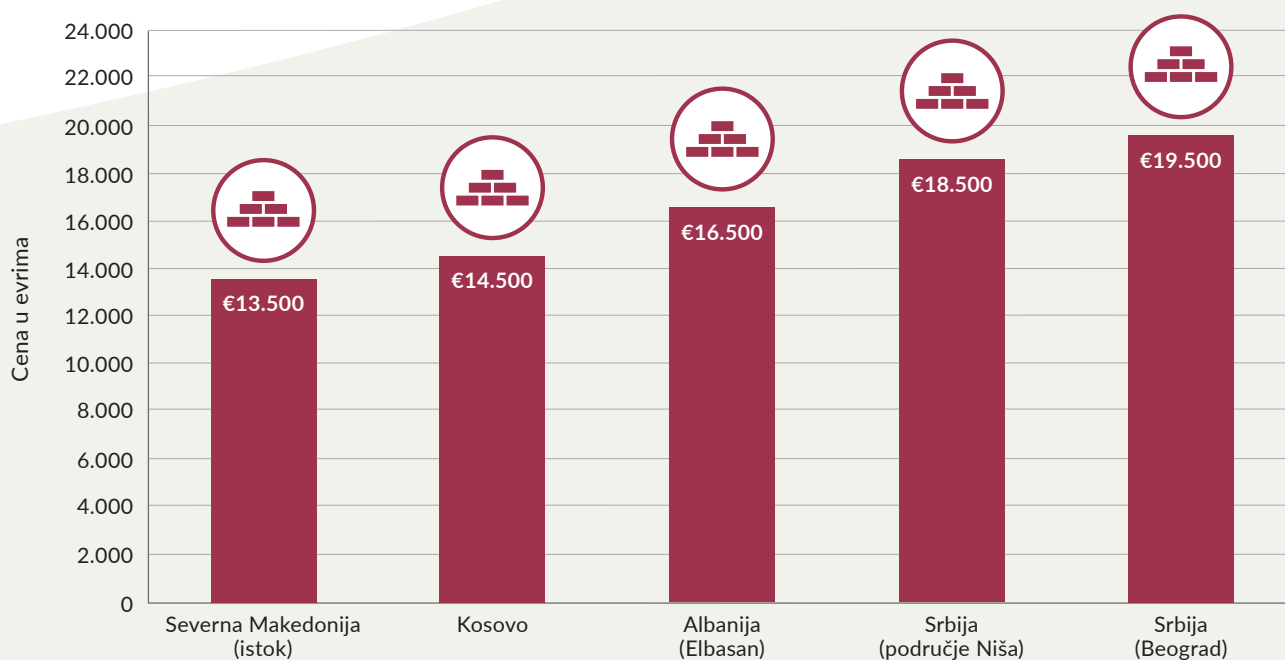
Deo heroina iz Severne Makedonije takođe se krijumčari jugozapadno od Velesa do Prilepa, Bitolja, oko Ohridskog jezera i u Albaniju preko graničnog prelaza Ćafasan-Kjafasan. Zatim se transportuje prema Elbasanu, gde je veleprodajna cena oko 17.000 evra za kilogram.

Heroin ulazi u Albaniju i sa Kosova, oko Kukesa. U proteklih pet godina, u Albaniji je zaplenjeno više od 200 kilograma heroina. Deo heroina (za koji se procenjuje da je u pošiljkama od 10 do 20 kilograma) namenjen je luci Drač, gde se krijumčari u automobilima koji se trajektom prevoze u Italiju. Heroin se takođe kreće na sever preko Skadra preko prelaza Hani i Hotit – Božaj u Crnu Goru. Zatim se transportuje preko Nikšića, gde se usmerava zapadno do Trebinja u Bosni i Hercegovini, ili severoistočno prema Srbiji. Deo heroina ide i od Podgorice do Rožaja, što znači da je moguće da se heroin u Rožaje sliva iz dva pravca: iz Albanije na jugu i Kosova na istoku.

Heroin koji prolazi kroz Bosnu i Hercegovinu prebacuje se iz Trebinja u Hrvatsku ili se krijumčari u Mostar, Sarajevo ili dalje na sever u Tuzlu i Banjaluku radi lokalne upotrebe, ili radi krijumčarenja u Hrvatsku ili Srbiju, na primer preko Bijeljine. Ovde se veleprodajna cena kilograma heroina procenjuje na oko 20.000 evra. Tako na Zapadnom Balkanu vredi gotovo dvostruko više nego u Turskoj. Cena se ponovo udvostručuje kada se heroin proda u Evropskoj uniji.

Primer korišćenja regiona kao čvorišta za distribuciju jeste zaplena 77 kilograma heroina u blizini Mladenovca na periferiji Beograda u novembru 2019. godine. Šef kriminalne grupe optužen je za uvoz heroina visoke čistoće iz Turske i skrivanje u posebno dizajniranim buradima koja su bila zakopana u zemlju. Navodno je drogu prodavao drugim kriminalnim grupama i distributerima u Srbiji.

Pri racijama se obično otkriva da je heroin pakovan u „cigle”, često sa jasnim oznakama i nalepticama na kojima su navedene težina i čistoća.

SLIKA 12 Cena jednog kilograma heroina u odabranim žarištima.

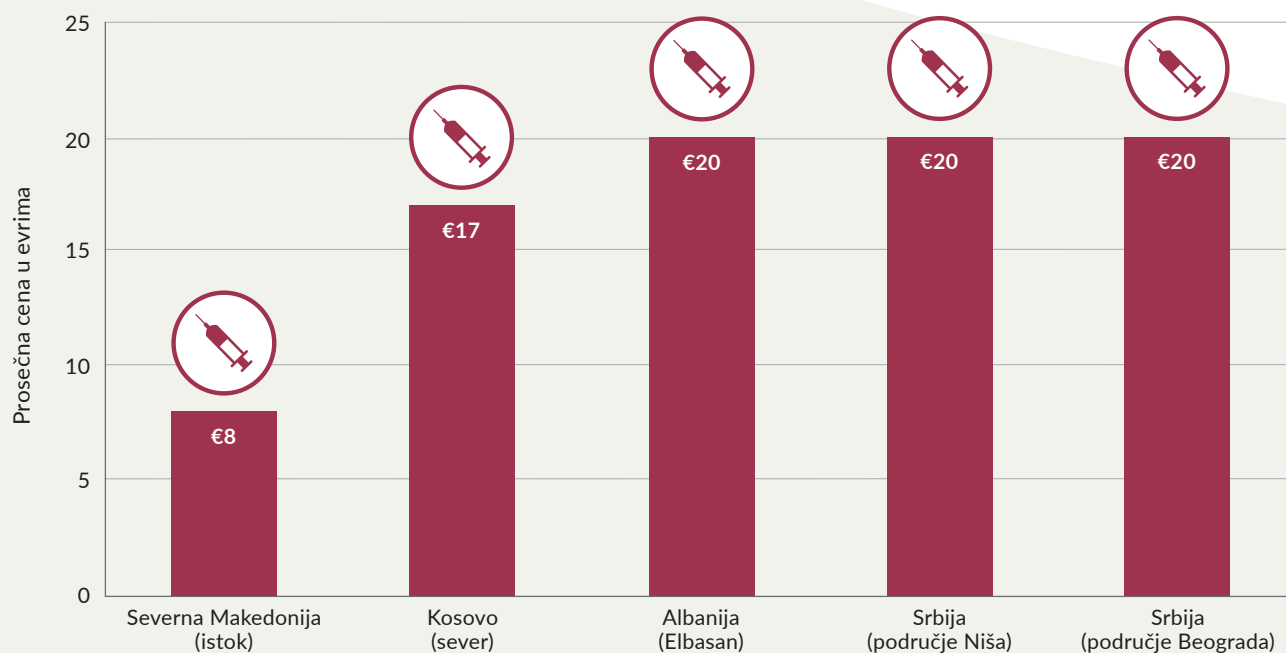
IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Postoje i izveštaji o uvozu opijuma u Albaniju. Laboratorije za heroin otkrivene su u Fuše-Kroji 2014. i u Hasu 2018. godine; bio je umešan jedan hemičar iz Turske.⁸⁶ Laboratorija možda ima i oko Elbasana i Kukesa, koji se nalaze relativno blizu graničnih prelaza. Domaća proizvodnja heroina iz uvezenog opijuma donosi mnogo veći profit nego preprodaja uvezenog heroina.⁸⁷

Pored toga, policija je u poslednje dve godine zabeležila i rast količine heroina koji je morem stizao iz Turske u malim turističkim čamcima i jahtama. Heroin se ponekad razmenjuje za kanabis.⁸⁸ Stoga, pored toka opijuma i heroina istok-zapad, postoji i tok zapad-istok. Elbasan je ključno čvorište jer se nalazi na glavnoj ruti između albanske obale i Grčke i Severne Makedonije. Još jedno žarište je Novi Pazar.

Uprkos značajnim količinama heroina u tranzitu kroz region, čini se da nivo lokalne potrošnje nije visok.⁸⁹ Odišta, iako nešto heroina procuri na lokalna tržišta, čini se da upotreba heroina opada. Tokom ranih 2000-ih, procenat korisnika opioida u zemljama WB6 bio je veći od globalnog proseka.⁹⁰ Nedavne procene pokazuju da većina ljudi koji idu u ustanove za lečenje zavisnosti od droga koristi heroin ili druge opioide. Iako je malo zvaničnih informacija o čistoći heroina, nezvanični dokazi sa ulice, kao i policijski izveštaji o zaplenama, ukazuju na to da su droge koje stižu do lokalnih korisnika lošeg kvaliteta, dok su droge namenjene preprodaji visokokvalitetne.⁹¹ Ovo pojačava utisak da je Zapadni Balkan tranzitno područje, a ne glavno tržište.⁹² Slika 12 pokazuje kako se veleprodajna vrednost kilograma heroina povećava za oko 2000 evra sa svakom granicom koju pređe.

Uprkos porastu veleprodajnih cena sa svakim prelaskom granice, maloprodajne cene na tim lokacijama ne rastu. Podaci o maloprodajnim cenama ukazuju na to da se, kada heroin uđe u Severnu Makedoniju, jedina prava marža javlja između Severne Makedonije i njenih suseda; nakon toga je cena jednog grama heroina na ulicama u regionu prilično stabilna i iznosi oko 20 evra. Ovo ukazuje na situaciju stabilne ponude sa relativno malom potražnjom.

SLIKA 13 Cena jednog grama heroina u odabranim žarištima.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

SLIKA 14 Tokovi kanabisa i heroina kroz Zapadni Balkan.

NAPOMENA: Kanabis, koji se proizvodi u regionu, krijumčari se u svim pravcima. Heroin koji iz Turske stiže preko Bugarske, generalno se kreće u pravcu severoistoka. Valja napomenuti da u mnogim slučajevima kanabis i heroin putuju sličnim rutama.

Kokain

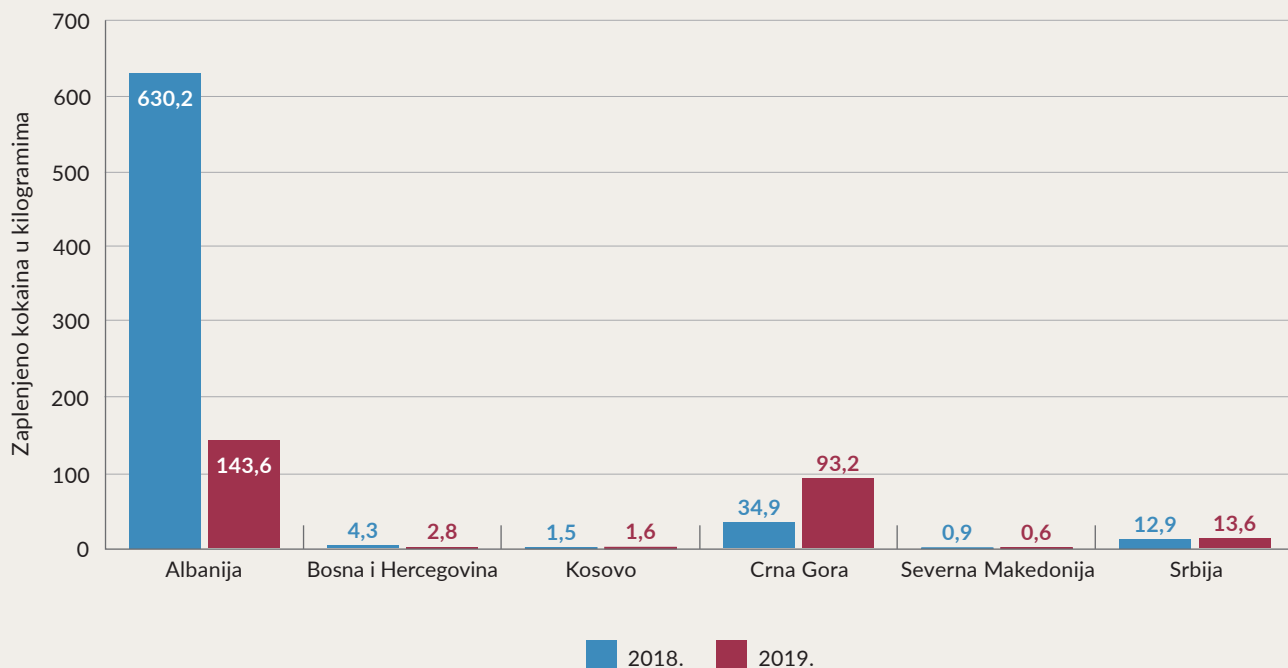
Iako su kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana glavni igrači u globalnom biznisu sa kokainom, podaci o zapleni iz policijskih izvora ukazuju na to da je na Zapadnom Balkanu relativno malo kokaina. U 2019. godini, policija u zemljama WB6 zaplenila je 255,4 kilograma kokaina, za trećinu manje nego 2018. godine. Veći deo kokaina zaplenjen je u Albaniji (vidi sliku 15). Ovo se može činiti nelogičnim, s obzirom da su grupe iz regiona postale poznate u poslu sa kokainom u Zapadnoj Evropi tokom protekle decenije.⁹³ Štaviše, došlo je do krvave zavade između dvaju grupa iz Kotora, u Crnoj Gori, zbog kontrole tržišta kokaina.⁹⁴ Ali s obzirom da ove grupe već imaju dominantan položaj duž lanca snabdevanja od izvora u Latinskoj Americi do glavnih tržišta u Zapadnoj Evropi, nema prevelike potrebe za zaobilaznim putem kroz Zapadni Balkan, osim za snabdevanje malih, ali rastućih lokalnih tržišta.

Uz to, neki dokazi ukazuju na to da su jadranske luke u Albaniji i Crnoj Gori (poput Drača i Bara) korišćene za uvoz velikih pošiljaka kokaina – obično skrivenih u pošiljkama voća ili životinjskih koža iz Latinske Amerike.

Droga se obično skladišti pre nego što se preseče sa drugim supstancama i parča se na manje količine, od 3 do 10 kilograma. Zatim se distribuira širom Evrope, uglavnom u automobilima i kamionima sa posebnim sakrivenim odeljcima.

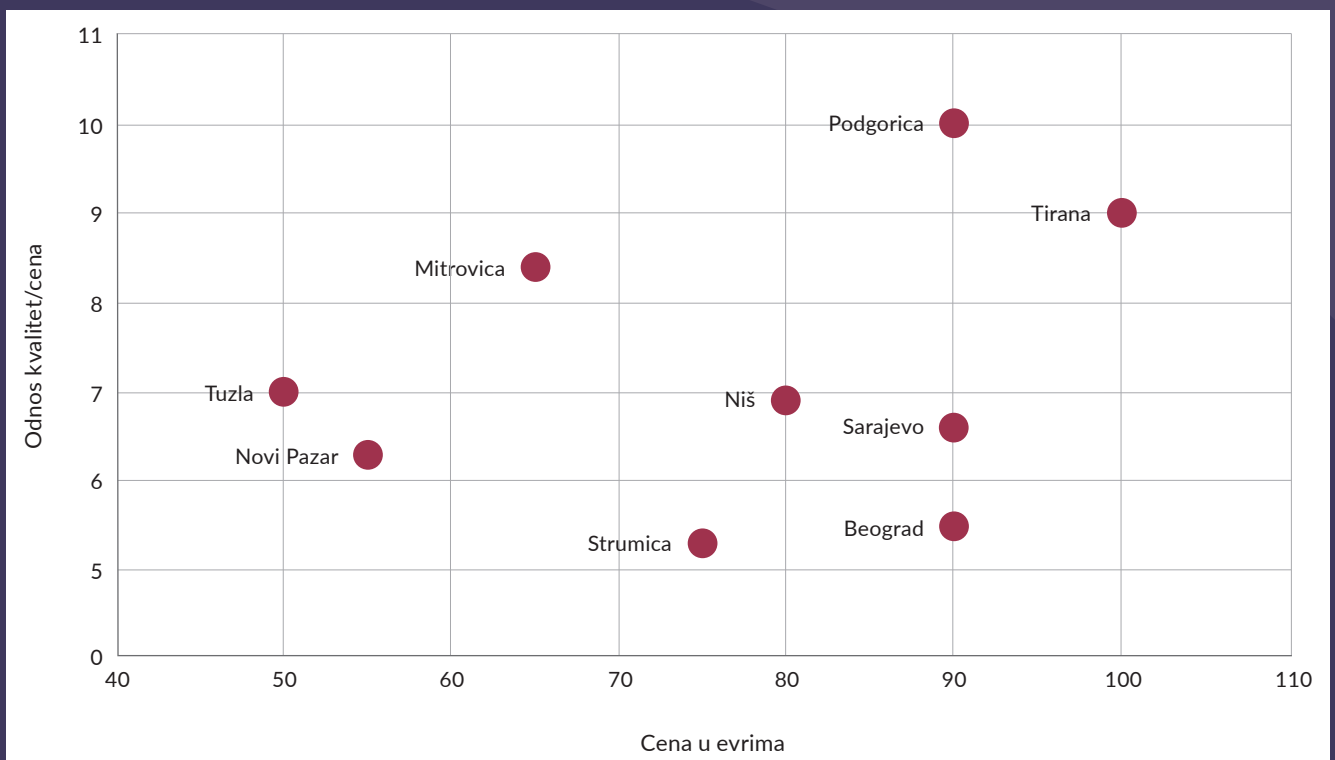
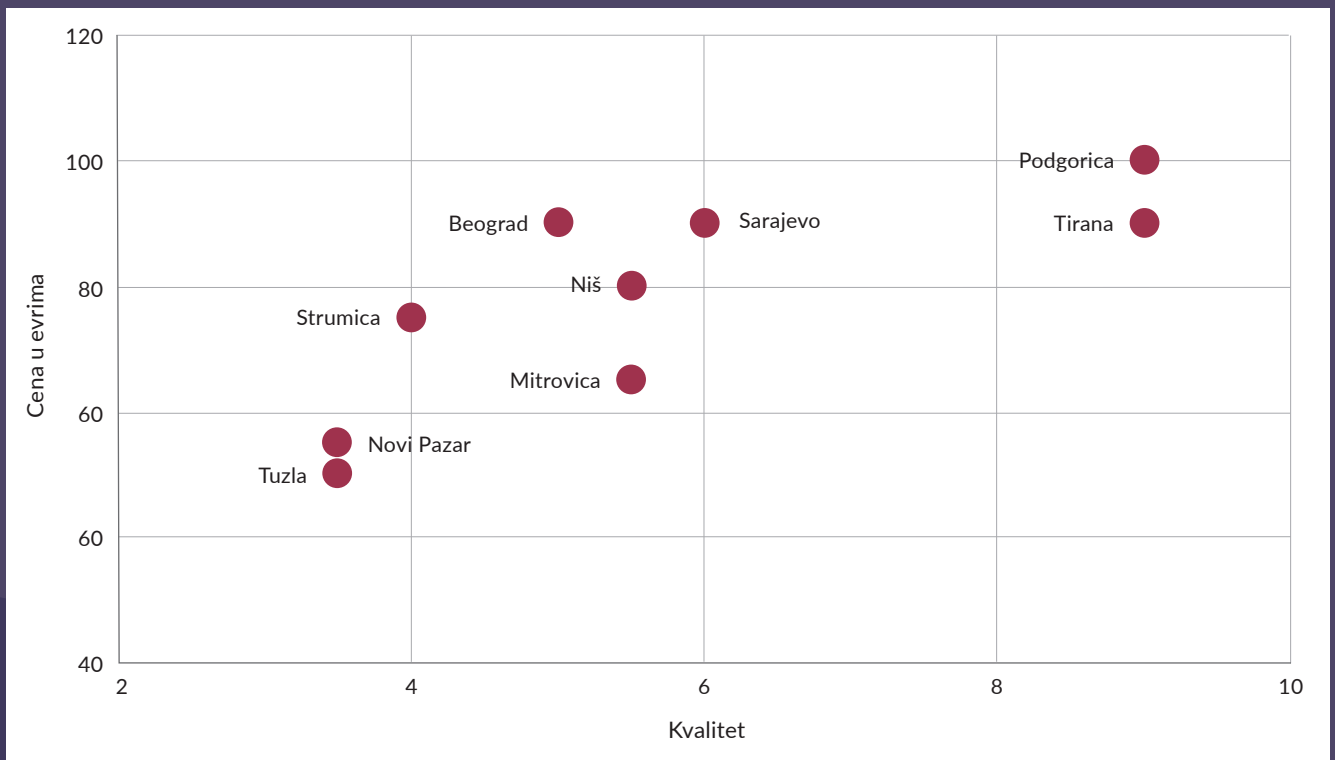
Glavna tačka ulaska kokaina je luka Bar u Crnoj Gori. Odatle se droga obično kreće severno prema Nikšiću, a zatim u Bosnu i Hercegovinu oko Trebinja/Bileće. Odatle se prevoze na sever u Mostar i Sarajevo i na kraju u Hrvatsku. Dovde je veleprodajna cena porasla na 35.000–38.000 evra po kilogramu.

Alternativno, droga putuje iz Podgorice u Rožaje, a zatim na sever u Novi Pazar u Srbiji, ili na istok na Kosovo preko Peći. Odatle bi kokain mogao da se kreće prema velikim gradovima u regionu za lokalnu potrošnju; veleprodajna cena kilograma kokaina u Beogradu kreće se između 35.000 i 50.000 evra. Kokain bi mogao da se krijumčari i na istok prema Turskoj i Bugarskoj – često u zamenu za heroin, ili na sever prema Mađarskoj i u Austriju i Nemačku.

SLIKA 15 Zaplene kokaina na Zapadnom Balkanu 2018. i 2019. godine.

IZVOR: Podaci prikupljeni iz godišnjih policijskih izveštaja sa Zapadnog Balkana.⁹⁵

SLIKA 16 Odnos kvaliteta i cene jednog grama kokaina na odabranim lokacijama.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Kokain koji ulazi u Albaniju obično stiže preko luke Drač. Procenjuje se da cena po kilogramu približno 90% čistog kokaina prilikom isporuke iznosi između 25.000 i 30.000 evra. Odatle se može kretati ka severu prema Podgorici istim gore opisanim krijumčarskim rutama, ili se transportovati na istok u Severnu Makedoniju, a zatim duž ruta koje se koriste za krijumčarenje drugih vrsta droge. U 2015. godini u selu Džibraka u opštini Elbasan otkrivena je laboratorija za kokain koja je otpremala u Nemačku odeću impregniranu kokainom.⁹⁶

S obzirom na to da veći deo kokaina u region ulazi preko Albanije i Crne Gore, nije iznenađujuće da se najčistiji, a samim tim i najskuplji kokain nalazi u Tirani i Podgorici. Slika 16 prikazuje Tiranu i Podgoricu u poređenju sa drugim žarištima regionalne potrošnje na osnovu cena i kvaliteta droge na nivou raščlanjenih podataka. Zbirni prikaz odnosa kvaliteta i cene s desne strane pokazuje da kupac dobija bolju vrednost za novac u Nišu ili Novom Pazaru u odnosu na Beograd ili Strumicu.

Drugi put u region je iz Bugarske u Severnu Makedoniju na prelazu Deve Bair – Gjueševo, prema Kumanovu i odatle na sever u Srbiju ili na severozapad na Kosovo.

Medijski praćen incident pokazuje da kokain ulazi na Zapadni Balkan i iz Rumunije. U martu 2019. godine, rumunska policija otkrila je paket sa kilogramom kokaina koji je navodno ispao iz kombija. Sledeći ovaj trag, zaplenili su oko 1,8 tona 90% čistog kokaina umotanog u balone u čamcu nasukanom na obali Crnog mora oko delte Dunava.⁹⁷ Procenjena vrednost zaplenjenog kokaina iznosila je 600 miliona evra,⁹⁸ ali ta vrednost je mogla da bude mnogo veća (možda čak dva do tri puta) posle sečenja i prodaje na ulici. Poređenja radi, celokupan godišnji budžet grada Beograda u 2019. godini iznosio je nešto više od milijardu evra. Rumunska policija uhapsila je dve osobe; obojica su vozači kamiona iz Vranja. Istraga je pokazala da je kokain (poreklom iz Brazila) ušao u Rumuniju pomorskim putem preko Turske i

trebalo je da stigne drumskim putem do Srbije,⁹⁹ odakle bi se potom distribuirao na tržišta Zapadne Evrope, pre svega Belgije, Holandije i Španije.¹⁰⁰

Zanimljivo je zapažanje da oko Preševa (u koji kokain ulazi iz različitih pravaca) kilogram kokaina košta od 40.000 do 50.000 evra. Čini se da postoji i linija snabdevanja od Beograda do Severne Mitrovice preko Čačka. Ovo je relativno nezgodna ruta, što se ogleda u činjenici da se veleprodajna cena tone kokaina procenjuje na oko 45.000 do 50.000 evra po kilogramu.

Deo kokaina koji ulazi u Severnu Makedoniju bilo iz Bugarske, Albanije, bilo sa Kosova kreće se južno prema Grčkoj. Cena kilograma kokaina u Strumici (na putu za Solun) iznosi od 45.000 do 50.000 evra. Čini se da kokain putuje i u suprotnom smeru. Krajem januara 2021. godine, u Solunu su uhapšeni Albanac, Hrvat i državljanin Grčke rođen u Albaniji, nakon zaplene 324 kilograma kokaina. Od 2018. godine zabeležena su četiri slučaja u kojima je u luci Pirej otkriven kokain koji je bio namenjen Albaniji.¹⁰¹

U prošlosti je postojao utisak da, iako je kanabisa i heroina bilo u tranzitu kroz Zapadni Balkan, sam region nije imao problema sa kokainom. Čini se da ovo gledište potkrepljuju vrlo niski nivoi zaplene kokaina. Međutim, kokain je očigledno sve zastupljeniji na nekim tržištima, posebno u urbanim centrima poput Beograda, Niša, Podgorice, Sarajeva, Skoplja i Tirane, kao i u primorskim letovalištim. Deo kokaina može ostati u regionu za plaćanje u naturi pošiljaka koje prolaze kroz region ili za plaćanje regionalnim kriminalnim grupama. Pored toga, kao i kod heroina, čini se da je kvalitet kokaina koji se konzumira u regionu daleko lošiji od kvaliteta droge koja prolazi kroz region (sa izuzetkom Tirane i Podgorice, kako je ranije rečeno). Kao što je razmatrano u trećem odeljku ovog izveštaja, dobit od trgovine kokainom koja se pere u regionu utiče na političku ekonomiju nekih od šest zemalja Zapadnog Balkana.

Sintetičke droge

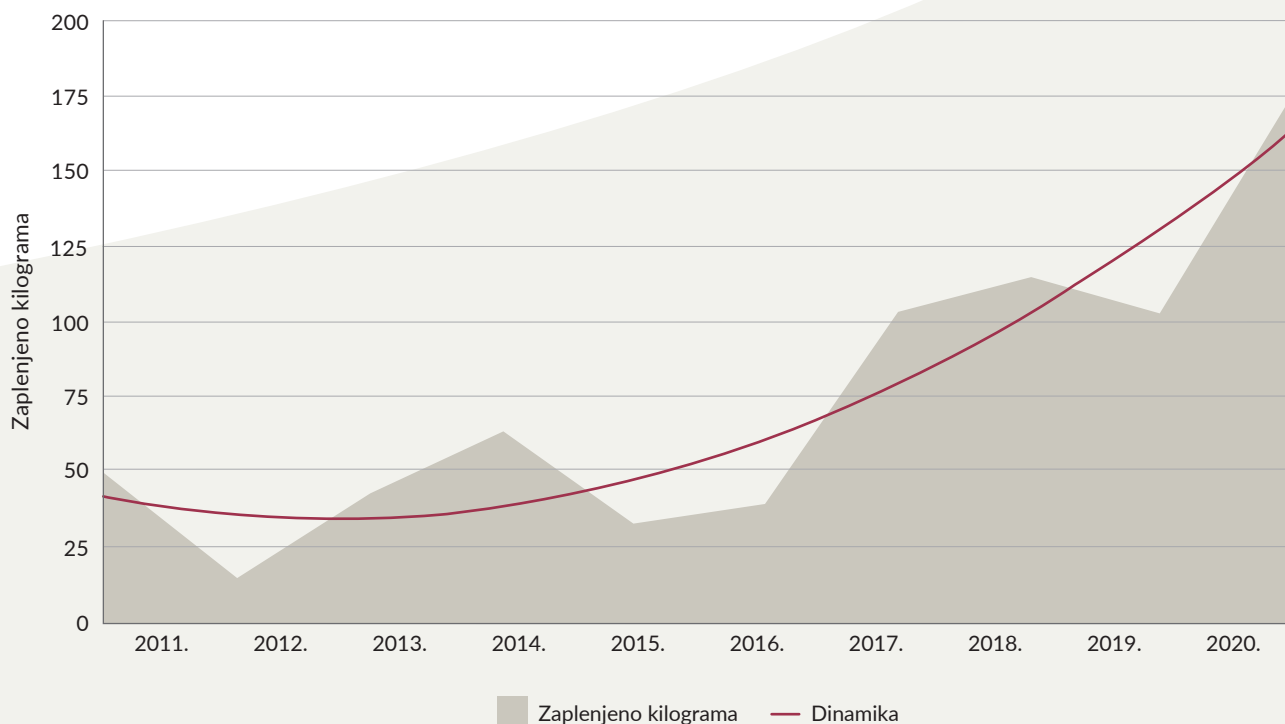
Zapadni Balkan je dobro poznat kao tranzitno područje u krijumčarenju narkotika poput kanabisa, kokaina i heroina. Ali, postoje naznake da je region, u kome je potrošnja narkotika u porastu, i izvor proizvodnje sintetičkih droga.

Glavne sintetičke droge koje se krijumčare na Zapadnom Balkanu su amfetamini, metamfetamini i ekstazi (MDMA), kao i nove sintetičke verzije kanabisa i opioida poput heroina. Glavni izvor narkotika su zemlje Zapadne Evrope, posebno Holandija, Belgija, Češka i Bugarska.¹⁰² U Srbiji je primećen sve učestaliji uvoz sintetičkih droga iz baltičkih zemalja¹⁰³ i Evroazije, uključujući Avganistan, Iran, Kirgistan, Pakistan i Uzbekistan.¹⁰⁴ U Severnoj Makedoniji čak postoje izveštaji da neke sintetičke droge dolaze iz Kine.¹⁰⁵

Pored toga, čini se da je lokalna proizvodnja u porastu, posebno u Severnoj Makedoniji i Srbiji. Između 2009. i 2019. godine, policija u Srbiji je otkrila preko 140 ilegalnih laboratorija u kojima se proizvode narkotici, uglavnom u stambenim prostorima.¹⁰⁶ Većina glavnih laboratorija u Srbiji nalaze se u predgrađima Beograda

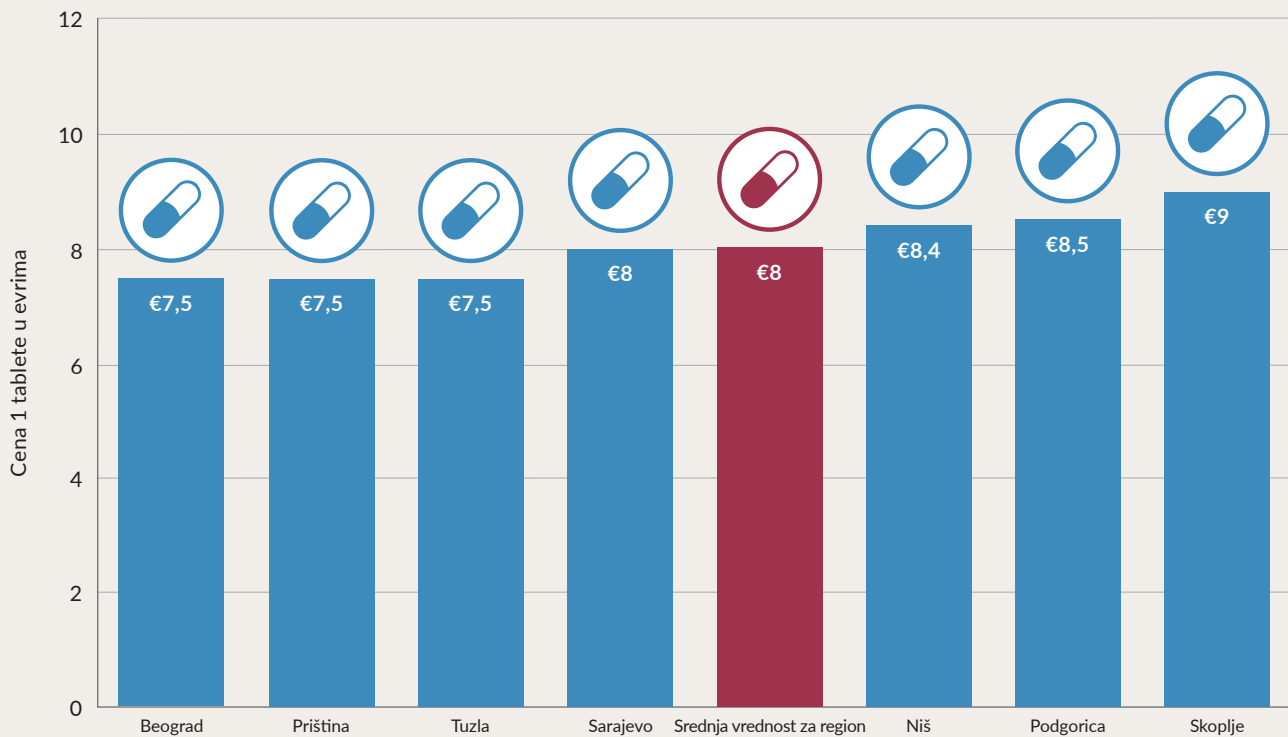
i Niša.¹⁰⁷ Jedno od najvećih otkrića bilo je 2003. godine u vojvođanskoj varošici Stara Pazova, gde je policija pronašla oko dva miliona tableta ekstazija, čija je vrednost procenjena na oko 4 miliona evra, zajedno sa približno 20 tona kiseline za proizvodnju ekstazija, procenjene na preko 10 miliona evra. Do sada je osuđeno samo 245 ljudi, što je u proseku manje od dve osobe za svaku od 140 otkrivenih ilegalnih laboratorija.¹⁰⁸ To navodi na pomisao da policija hvata samo „kuvare“, ali ne i one koji su uključeni u proizvodnju i distributivne mreže. Pritom, količina zaplenjenih sintetičkih droga u Srbiji povećala se sa 25 kilograma u 2011. na više od 170 kilograma u 2020. godini.

Tokom 2020. godine najviše zaplena sintetičkih droga u Srbiji izvršeno je u Beogradu i Novom Sadu ili u blizini granice sa Mađarskom, na primer na graničnom prelazu Horgoš. Zaplene su izvršene i u Kragujevcu i Boru.¹⁰⁹ Pored toga, postoje nezvanični dokazi da se sintetičke droge proizvedene u Srbiji krijumčare u Republiku Srpsku i na sever Kosova.

SLIKA 17 Zaplene sintetičkih droga u Srbiji, 2011–2020.

IZVOR: Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije.¹¹⁰

SLIKA 18 Cena jedne tablete ekstazija u odabranim žarištima.

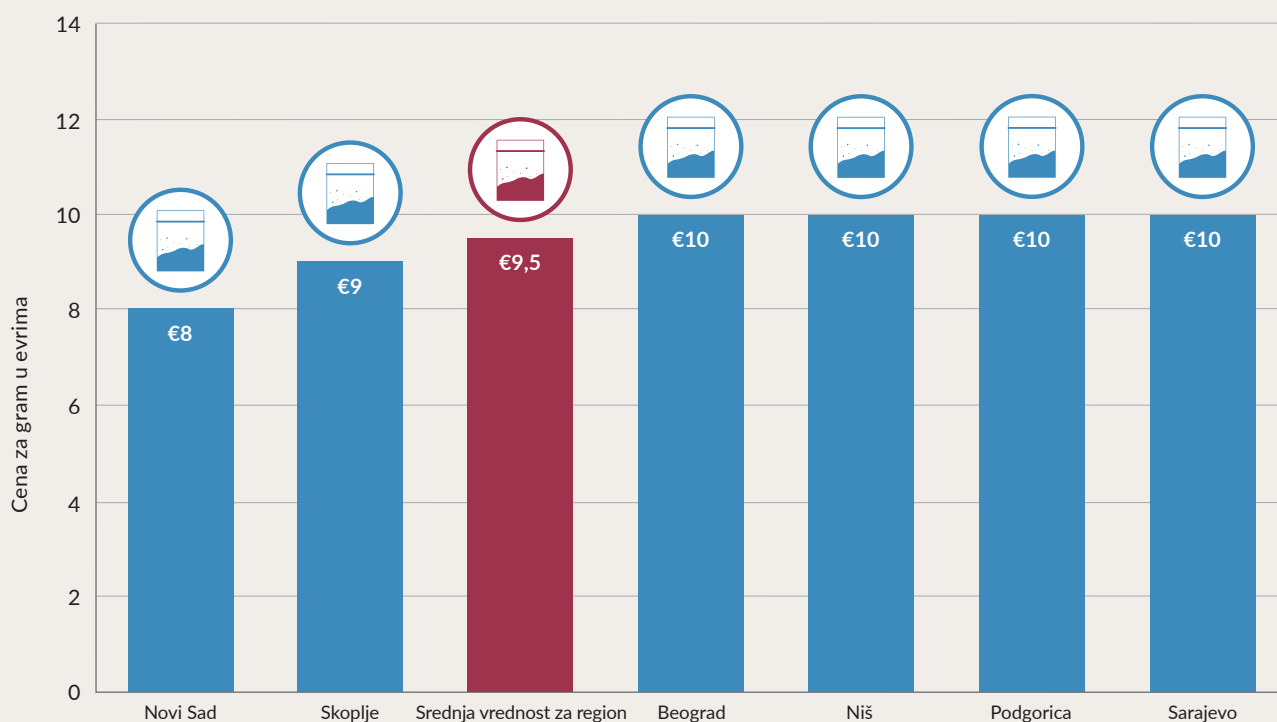
IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Pored krijumčarenja i proizvodnje sintetičkih droga, čini se da postoji i rastuće lokalno potrošačko tržište u mnogim zemljama Zapadnog Balkana.

Proizvodnja nije ograničena na Srbiju. U decembru 2017. godine, policija je otkrila ilegalne laboratorije za proizvodnju droge u selu Batinci i u jednoj kući blizu Tetova u Severnoj Makedoniji. Zaplenjeno je oko 910.000 tableta „kaptagon”, 52 kilograma čistog amfetamina i velike količine supstanci od kojih se proizvode narkotici. Glavni osumnjičeni, Milan Zarubica, bio je ranije osuđen u vezi sa laboratorijom u Staroj Pazovi, u Srbiji.¹¹¹ Nekoliko meseci kasnije, makedonska policija pronašla je još jednu laboratoriju za sintetičke droge. Laboratorija za drogu takođe je otkrivena u Zubinom Potoku na severu Kosova, gde je policija zaplenila tablete, hemikalije i opremu.

Pored krijumčarenja i proizvodnje sintetičkih droga, čini se da postoji i rastuće lokalno potrošačko tržište u mnogim zemljama Zapadnog Balkana.¹¹² Nove psihoaktivne supstance – uglavnom sintetički kanabinoidi – koji oponašaju tradicionalne ilegalne droge poput kanabisa, kokaina, MDMA i LSD, pojavljuju se u Srbiji. Međutim, najčešće korišćene sintetičke droge su ekstazi i spid.

Cene sintetičkih droga u Srbiji i Severnoj Makedoniji relativno su niske, što je glavni faktor za jačanje tog tržišta u odnosu na tržište narkoticima biljnog porekla.¹¹³ Za oko 25 evra može se kupiti pet tableta ekstazija.¹¹⁴ Uz neke izuzetke, maloprodajne cene jedne tablete ekstazija ili jednog grama amfetamina (koji se često naziva spid) relativno su stabilne u celom regionu. Odstupanje od statistike predstavlja Albanija, gde su cene dvostruko veći od proseka u regionu, uglavnom zbog male potražnje.¹¹⁵

SLIKA 19 Cena jednog grama amfetamina u odabranim gradovima.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Na slikama 18 i 19 prikazane su cene jedne tablete ekstazija i jednog grama spida u odabranim gradovima u regionu. Sa regionalnim prosekom od 8 evra po tableti, cene u regionu se ne razlikuju značajno prema lokaciji, kreću se u rasponu od najniže, 7,50 evra, u Beogradu do najviše, 9 evra, u Skoplju. Slično ekstaziju, nema značajnih razlika u cenama u regionu za jedan gram spida; sve su blizu regionalne srednje vrednosti od 9,50 evra.

Postoje, međutim, i supstance poput amfetamina „tusibi” (2C-B), koji je poznat kao „elitna droga”, zbog visoke cene i snažnih psihodeličnih efekata. Ovaj narkotik se na crnom tržištu obično prodaje u vidu tableta ili kapsula, ali se takođe može mešati sa ekstazijem.¹¹⁶ Policija u Nišu je 2019. godine uhapsila je osobu koja je posedovala skoro 175 grama „tusibija”.¹¹⁷

Sintetičke droge su lako dostupne, posebno u velikim gradovima,¹¹⁸ deo su klupske scene i nalaze se i u mestima koja posećuju turisti. Njihovu dostupnost olakšava i činjenica da se mogu naručiti putem Interneta i dostaviti poštom.

Nejasno je kako je Kovid 19 uticao na tržište sintetičkim drogama na Zapadnom Balkanu, ali stiče se utisak da je tržište relativno otporno, jer se neke sintetičke droge koriste kao zamena za heroin.¹¹⁹ Pored toga, korisnici se okreću Internetu da bi kontaktirali dobavljače, budući da ne mogu kao ranije da se sreću sa njima u klubovima i na žurkama.¹²⁰

Žarišta

Iako se sa strane može videti mapa koja ilustruje glavne puteve trgovine drogom kroz Zapadni Balkan, vredni istaći ključna žarišta trgovine drogom kako bi se razumeli lokalni pravci i dinamika. Mnoga od ovih mesta identifikovana su u izveštaju o žarištima organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu iz januara 2019. godine.¹²¹ Ono po čemu se ove mape razlikuju jeste način na koji prikazuju odnos između ključnih čvorova. Obično jedan grad ili varošica ima odgovarajućeg partnera na drugoj strani granice. Tamo gde se susreću tri granice, često postoji trougaoni odnos između žarišta. Ovi gradovi stvaraju osovinu transnacionalnih transakcija, koje zajedno čine karike u lancu vrednosti koji se proteže kroz region.

SLIKA 20 Žarišta krijumčarenja droge na Zapadnom Balkanu.

IZVOR: Intervjui koje su vodili GI-TOC stručnjaci u zemlji u četvrtom tromesečju 2020. godine.

Kukes–Prizren–Tetovo

Koridor između Kukesa i Prizrena ključna je osovina za krijumčarenje kanabisa na istok i heroina na zapad. Navodi se da grupe iz Prizrena imaju dobre veze sa distributerima u Turskoj. Korišćenje droge u Prizrenu je u porastu, posebno među mladima. Droga iz Tetova prelazi u Albaniju i obrnuto

Peć–Rožaje–Novi Pazar

Grad Peć na zapadnom Kosovu nalazi se na glavnom toku droge (poput heroina i kanabisa) koji se kreće od istoka ka zapadu i od zapada ka istoku (naročito kokain i kanabis). Postoje i izveštaji o uzgajanju kanabisa oko Peći. Rožaje je mali grad na severoistoku Crne Gore (oko 23.000 stanovnika) blizu granice sa Kosovom i Srbijom. Većina stanovnika su muslimani (Bošnjaci). Na putu je i za Peć (47 kilometara istočno) i za Novi Pazar (62 kilometra severno). Smatra se ključnim čvorištem za skladištenje i tranzit heroina. Novi Pazar se nalazi u jugozapadnoj Srbiji, u blizini Crne Gore, Kosova i Bosne i Hercegovine. Zbog svog položaja grad sa bošnjačkom većinom, koji pati od nerazvijenosti, tradicionalni je centar trgovine i krijumčarenja. Devedesetih i ranih dveiljaditih godina, grad se smatrao jednim od glavnih područja za skladištenje i distribuciju heroina u Evropi. Dok se heroinom i kanabisom i dalje trguje preko Novog Pazara, obim prometa je navodno manji nego u prošlosti. Ipak, krajem decembra 2020. godine u gradu se dogodio niz incidenata sa nasiljem.

Nikšić–Trebinje

Nikšić je industrijski grad na severozapadu Crne Gore. To je drugi po veličini grad u državi, smešten između Podgorice i puteva koji vode na sever ka Bosni i Hercegovini, i Trebinja koje je udaljeno nešto više od jednog sata (68 kilometara) istočno, a zatim i Dubrovnika. Iz Nikšića potiču brojne moćne kriminalne grupe povezane sa krijumčarenjem droge i cigareta. Trebinje je blizu granica i Crne Gore i Hrvatske i na njega se gleda kao na čvorište trgovine kanabisom (domaćim i skankom), kokainom i heroinom. Uprkos tome što je mali (broj stanovnika je oko 30.000), grad se smatra jednim od najvećih tranzitnih centara za drogu u celoj Bosni i Hercegovini.

Banja Luka–Prijedor

Banja Luka i Prijedor su ključne tranzitne tačke za krijumčarenje droge (posebno kanabisa) iz Bosne i Hercegovine, severno ili severozapadno u Hrvatsku. U regionu su otkriveni objekti za uzgajanje kanabisa. Smatra se da deo droge koja stiže u region (uključujući kokain) predstavlja plaćanje u naturi za pomoć koju pružaju lokalne grupe za prevoz pošiljaka droge. Takođe se sugerije da se oružje iz regiona ponekad razmenjuje za drogu. U prošlosti je lokalna policija bila povezana sa krijumčarenjem droge i kriminalnim miljeom na obe lokacije.

Tuzla–Zvornik–Bijeljina–Šabac–Sremska Mitrovica

Pogranično područje između Srbije i Republike Srpske u Bosni i Hercegovini predstavlja žarište krijumčarenja droge, posebno sintetičkih droga, kokaina i heroina koji stižu iz Srbije i kanabisa u drugom pravcu. Kanabis se takođe navodno uzgaja u regionu oko Bijeljine. Bijeljina se smatra toliko značajnim čvorištem da se lokalno naziva „bosanski Beograd” za drogu. Neke droge su u tranzitu, dok su druge namenjene za snabdevanje lokalnih tržišta. U Tuzli postoji značajno tržište za heroin i kanabis.

Istočni deo Severne Makedonije

Istočni deo Severne Makedonije uključuje žarišta za drogu koja dolazi iz Bugarske (heroin i sintetičke droge), iz Blagoevgrada u Delčevo i kanabis u drugom smeru, kao i drogu (kanabis i heroin) koja ide prema jugu preko Strumice do Grčke, i kokain u oba smera. Ključni čvor za obe rute je Veles jer se nalazi duž puta koji ide pravcem istok-zapad i koridora 10 u pravcu sever-jug.

Preševska dolina

Dolina Preševa nalazi se duž Koridora 10 i na tromeđi između Kosova, Severne Makedonije i Bugarske. Ona je idealno mesto za trgovinu drogom u svim pravcima. Kanabis dolazi iz Uroševca, često se krijumčari u nameštaju koji se otprema u Zapadnu Evropu. Kanabis takođe prolazi iz Gnjilana preko graničnog prelaza Korminjane–Končulj do Bujanovca. Droga (uglavnom heroin) takođe dolazi preko granice iz Severne Makedonije. I grad Veliki Trnovac kod Bujanovca poznat je kao centar za drogu. Preševo i Bujanovac

su glavna čvorišta, uključujući i skladištenje droge. Vranje se pojavilo kao centar za trgovinu drogom u kome je poznato da deluje nekoliko kriminalnih grupa, između ostalog se krijumčari i kokain.

Područje Niša

Koridor između Niša i granice između Srbije i Bugarske žarište je trgovine drogom. Kanabis se kreće na istok od Albanije i Kosova, dok heroin i sintetičke droge ulaze iz Bugarske i idu ka zapadu, kao i heroin i kanabis koji dolaze iz Severne Makedonije. Iako je Niš aktivno čvorište krijumčarenja, postoji i relativno veliko lokalno.

Posao i akteri

Trgovinu drogom obično obavljaju grupe koje se nalaze na odgovarajućim žarištima. Grupe obično kontrolišu teritoriju, a ne neku određenu supstancu. One mogu krijumčariti nekoliko vrsta droge i čak se baviti polikriminalnim aktivnostima, uključujući razmenu droge za oružje i pranje novca. Iako je većina grupa fokusirana na lokalno tržište, često imaju dobre veze sa kriminalnim grupama u drugim žarištima, posebno u blizini izvora snabdevanja. One takođe mogu sklapati saveze ili imati poslovne odnose sa glavnim kriminalnim grupama koje deluju na Zapadnom Balkanu ili izvan njega. Obrnuto, s obzirom na to da je veći deo droge koja se kreće kroz region predodređen za dalja tržišta, mnoge kriminalne grupe u žarištima ne uključuju se u trgovinu drogom na lokalnim tržištima. To se prepušta sitnijim izvršiocima.

Iako očigledno postoji međuetnička saradnja, na primer među etničkim albanskim grupama u luku koji ide od Albanije, preko Kosova i Severne Makedonije do Preševske doline na jugu Srbije, međuetničkih sukoba između kriminalnih grupa nema. Čini se da postoji dobra saradnja između kriminalnih grupa iz širokog spektra etničkih grupa u regionu: Albanci, Bošnjaci, Makedonci, Srbi i Crnogorci.

Trgovina drogom u razmerama koja se odvija na Zapadnom Balkanu moguća je samo u dosluhu sa

tržište za sve vrste droga. U Švajcarskoj je izvršeno više hapšenja krijumčara poreklom iz Niša.

Beograd

Beograd je značajno tržište kanabisa, heroina, kokaina i sintetičkih droga, kao i ključno čvorište za krijumčarenje zbog svog položaja u odnosu na ključne autoputeve koji idu pravcima sever-jug i istok-zapad. U Beogradu je 2019. godine zaplenjeno više od tone droge različitih vrsta. Velike racije su takođe izvršene u okolini Beograda, na primer u Mladenovcu i Arandelovcu, gde se droga čuvala i prepakivala za otpremu.

državnim strukturama. Ova „ekonomija zaštite“ kreće se od odsustva korumpiranih graničnih službenika ili njihovog namernog previdanja na ključnim graničnim prelazima, do policijskog ignorisanja ilegalne trgovine, ili čak njenog učešća u njoj. Može da uključuje i političare koji štite ključne igrače za deo dobiti. Činjenica da je u regionu relativno malo zaplena droge ukazuje na određeni stepen nemara ili korupcije među organima reda. Kako je primetio izvor intervjuisan u Tuzli, na pitanje zašto je uhapšeno tako malo zloglasnih kriminalaca, „oni znaju unapred za policijske racije”.¹²² Činjenica da su neka mesta godinama bila zloglasna žarišta, uz slabu reakciju vlasti, ukazuje na to da postoje moćni lični interesi koji profitiraju od postojećeg stanja. Po rečima jednog sagovornika u Novom Pazaru, „svi znaju ko je umešan u posao, ali lokalne vlasti ne preduzimaju ništa”.¹²³ Slični su komentari i u intervjuima na drugim žarištima, od Banjaluke do Sarajeva i od Elbasana do Pirota.

Razmere poslovanja takođe ukazuju na visok stepen sofisticiranosti i dosluha sa logističkim kompanijama. Veći deo droge kreće se u kamionima, brodovima ili autobusima koji rade za legalne kompanije. Kao što je navedeno u ovom izveštaju, veličina nekih od ovih tereta iziskuje značajan prostor za skladištenje, kao i uređaje za sečenje i prepakivanje droge.

Cene i uživanje droge

Ovaj izveštaj je uglavnom pružio informacije o veleprodajnim cenama droge koja dolazi iz zone Zapadnog Balkana ili prolaze kroz nju. Međutim, uvid u maloprodajne cene droge na lokalnim tržištima daje dodatne informacije.

Prikupljajući podatke i sprovodeći istraživanja za ovaj izveštaj, anketari su razgovarali sa uživaocima droga, zdravstvenim radnicima, organizacijama civilnog društva i policajcima o uživanju i cenama droge. U regionu postoje jasno različiti obrasci upotrebe droga, čak i između različitih delova iste zemlje – na primer između urbanih i ruralnih područja, ili mesta gde se imućni ljudi (uključujući turiste), za razliku od siromašnih, okupljaju i uživaju drogu. Postoji i demografski faktor, naime, drogu pretežno uživaju mladi. Pored toga, čini se da su podaci o navikama u uživanju droge u zemljama WB6 nedovoljni.¹²⁴ Jedan od razloga je možda prilično neblagonaklon pogled društva na uživaoce droga. Veći odgovor na zdravstvenu zaštitu i bliža saradnja sa civilnim društvom mogli bi pomoći u destigmatizaciji uživanja droge i omogućiti efikasnije prikupljanje podataka i sprovođenje korektivnih mera.

Iako je ovaj izveštaj uglavnom fokusiran na tržišta droga koje kontrolišu organizovane kriminalne grupe i ilegalne ekonomije koje one generišu, detaljniji podaci prikupljeni na ulicama mogu dati neke naznake u pogledu potražnje na lokalnim tržištima droge u regionu.

U izveštaju su prikupljeni podaci o maloprodajnoj ceni po gramu za svaki tip droge. Iako podaci nisu dovoljno sveobuhvatni da daju jasnu sliku o rasprostranjenosti i navikama uživanja droge u regionu, oni ističu postojanje aktivnog i dinamičnog tržišta potrošnje, sa ponudom sposobnom da reaguje na promene u potražnji, bez obzira na njen nivo i sastav.

Kanabis

Velika većina potrošača širom zemalja WB6 kupuje kanabis u količinama od 0,8 do 1,2 grama. Bez obzira na to, različite opcije su takođe dostupne na tržištima širom regiona. Na primer, u Albaniji, koja je glavna zemlja proizvođača kanabisa, moguće je kupiti jedan džoint regularnog kanabisa uzgajanog na otvorenom za 4 ili 5 evra ili pakovanja od dva ili tri džointa za 8 do 10 evra. Cene su slične u južnoj Srbiji, Sarajevu i Tuzli, ali su niže u Crnoj Gori, gde, na primer, na ulicama Podgorice ili Nikšića možete kupiti dva džointa za 5 evra.

Albansko tržište takođe nudi razne proizvode koji potiču od kanabisa, kao što su hašiš (približno 7 evra za gram), ulje kanabisa (8 evra za litar) i vosak od kanabisa (40 evra za gram).

Skank (vrsta kanabisa posebno bogatog THC-om) takođe je dostupan u celom regionu sa prosečnom cenom približno 50% do 70% većom od cene kanabisa gajenog na otvorenom.

Kokain

Tržište potrošnje kokaina je relativno homogeno i čini se da je postojanje manjih nišnih tržišta u glavnim gradovima uobičajeni obrazac u regionu. U glavnim gradovima kokain je dostupan (i često uobičajeniji) u količinama obično manjim od konvencionalnog grama. U Crnoj Gori, na primer, možete kupiti pola grama kokaina za 40–45 evra. Na Kosovu je najpopularnija ponuda 0,6 grama za oko 55 do 60 evra. Slične opcije su dostupne u Severnoj Makedoniji i u Bosni i Hercegovini. U Albaniji je takođe moguće pronaći krek kokain (za pušenje) po ceni od oko 20 do 25 evra za 0,2 grama. S obzirom na to da nezvanični izveštaji o upotrebi kokaina ukazuju na to da je potrošnja u nekim urbanim centrima u zemljama WB6 viša nego što je zvanično prijavljeno, i na to da je uživanje ove droge često skriveno i teško ga je proceniti, moglo bi biti prostora za veću analizu otpadnih voda.

Heroin

Kao što je istaknuto u izveštaju, zemlje WB6 se uglavnom posmatraju kao tranzitna regija za ulazak heroina u region sa jugoistoka. Sa izuzetkom Severne Makedonije, gde je heroin najjeftiniji, jedan gram se u celom regionu prodaje za otprilike 17 do 20 evra. Moguće je, međutim, naći i alternativne ponude. U Mitrovici, na primer, heroin se prodaje u količini od 0,25 grama za 5 evra. Slična dinamika primećena je u Beogradu i Novom Sadu, gde se 0,2 grama (takozvani „šut“) prodaje za oko 7–8 evra. U Crnoj Gori je najčešća ponuda takozvana „polovina“: pola grama za 5–10 evra, u zavisnosti od kvaliteta. Činjenica da se heroin prodaje u tako pristupačnim količinama ukazuje na to da, iako postoji aktivno tržište, korisnici imaju relativno ograničene resurse.

Sintetičke droge

Lokalna tržišta sintetičkih droga deluju izuzetno dinamično. Droga nabavljena izvan regiona integriše se sa lokalnom proizvodnjom. Ekstazi i spid (amfetamin) su najčešće sintetičke droge u regionu, ali lokalna tržišta nude i niz drugih proizvoda.

Metadon je široko dostupan u Severnoj Makedoniji i cena mu se kreće od 1 do 15 evra po gramu, u zavisnosti od kvaliteta.

Halucinogene droge su takođe prisutne na Balkanu: LSD se, na primer, prodaje po ceni od oko 15 evra, dok se tri grama psilocibinskih gljiva iz zapadnoevropskih laboratorija mogu kupiti po ceni od 48 do 50 evra.

Rute ilegalne trgovine opisane u ovom izveštaju jasno pokazuju da potpuno razumevanje ilegalnih ekonomija na Zapadnom Balkanu zahteva više od uvida u kriminalna tržišta, grupe i aktivnosti u šest zemalja regiona. Potrebno je proširiti vidno polje tako da obuhvati Bugarsku, Hrvatsku, Grčku, Mađarsku, Italiju, Rumuniju i Tursku.

Ovaj odeljak je fokusiran na cene lekova i na rute ilegalne trgovine. Nije vršen pokušaj procene vrednosti tržišta droge na Zapadnom Balkanu ili količine novca koju zarade kriminalne grupe iz regiona uključene u unosna tržišta droge širom sveta. Ipak, slobodno se može reći da zarađuju milijarde evra. Ovde se postavlja pitanje kuda ide taj novac? Na to će se fokusirati treći odeljak ovog izveštaja.

PRANJE NOVCA

Gradilište u Prištini, na Kosovu. © Chris McGrath/Getty Images

U prethodnim odeljcima data je procena novca generisanog krijumčarenjem migranata i trgovinom drogom kroz odabrana žarišta na Zapadnom Balkanu. Iako su ovi brojevi već sami po sebi značajni, važno je imati na umu da se proračuni odnose na konkretna žarišta i da ne daju procenu celokupnog tržišta. Pored toga, zasnivaju se na samo dvema od mnogih nezakonitih aktivnosti koje generišu prihod, a koje sprovode kriminalne mreže širom regiona. Kao što je prikazano u prethodnim izveštajima, značajne količine novca potiču i od trgovine falsifikovanim robom, korupcije i utaje poreza (između ostalih predikatnih krivičnih dela).¹²⁵ Dalje, kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana ne ograničavaju svoje operacije na Zapadni Balkan.¹²⁶ Zapravo se pretpostavlja da one generišu veliki procenat svoje dobiti van regiona.

Važno je napomenuti da tržišna veličina krijumčarenja migranata u regionu, koja je u prvom odeljku procenjena na između 33,7 i 50,6 miliona evra 2020. godine, ne predstavlja prihod koji generišu organizovane kriminalne grupe. U stvari, troškovi organizovanog kriminala su znatni, uključujući sirovine za proizvodnju droge; radnike koji uzgajaju kanabis; lokalne distributivne mreže; troškove prevoza; i isplate za članove grupe, osiguranje i mito. Postoji, međutim, malo pouzdanih podataka o profitnim maržama od kriminalnih aktivnosti. Iako su trgovina kanabisom i krijumčarenje migranata na donjem kraju spektra profita, trgovina kokainom – gde se postižu marže do 20.000 evra po kilogramu – pruža značajne mogućnosti za reinvestiranje i korupciju.¹²⁷

Uprkos značajnim operativnim troškovima, organizovani kriminal i nelegalna trgovina legalnim i nelegalnim proizvodima nesumnjivo generišu milijarde evra prihoda svake godine u ilegalnim globalnim finansijskim tokovima koji se kanališu u inostranstvo, peru u lokalnim ekonomijama ili reinvestiraju u druge kriminalne aktivnosti.¹²⁸ Na primer, izveštava se da se prihod od krijumčarenja kanabisa u Albaniji reinvestira u jače droge, poput kokaina, čime se omogućava kriminalnim grupama da steknu značajan udeo na tržištu droga u Zapadnoj Evropi i da ostvare veći profit. Takođe je široko poznato da prihodi od trgovine drogom predstavljaju osnovu i za druga krivična dela, poput krijumčarenja vatrenog oružja i trgovine ljudima.¹²⁹

Pranje novca često je rezultat krivičnih dela kojima se ostvaruje veliki profit, u kojima kriminalac mora da prekine vezu sa prvobitnim krivičnim delom kako bi uspešno sakrio nezakonitu dobit.

Pranje novca često je rezultat krivičnih dela kojima se ostvaruje veliki profit, u kojima kriminalac mora da prekine vezu sa prvobitnim krivičnim delom kako bi uspešno sakrio nezakonitu dobit. To je zapravo „prirodna” posledica krivičnih dela čiji je cilj ostvarenje profita, jer opisuje proces kojim kriminalci pokušavaju da prikriju nezakonito poreklo dobiti, ograđuju se od prvobitnog prestupa i ubacuju sredstva u ekonomiju tako da izgleda da potiču iz legitimnog izvora i postaju upotrebljivi. Tako je veza između prvobitne kriminalne aktivnosti i sredstava prekinuta, čime se povećava bezbednost kriminalca.¹³⁰

Kriminalci peru svoja nezakonita sredstva prikrivajući izvore, menjajući njihov oblik ili premeštajući ih na mesto gde je manje verovatno da će privući pažnju.¹³¹ Prema procenama UNODC, pranje novca predstavlja približno 2,7% globalnog BDP-a ili 1,6 trilion američkih dolara.¹³² Ostale procene, posebno MMF-a, odnose se na oko 2% do 5% globalnog BDP-a.¹³³ Iako nije moguće (niti je to svrha ovog poglavlja) navesti konkretnu cifru koja bi pokazivala koliko se nezakonitog novca generisanog na Zapadnom Balkanu i u inostranstvu zaista pere u regionu, ako se ovi globalni procenti primene na zemlje WB6, procena se kreće između 1,8 milijardi i 4,6 milijardi evra opranog novca godišnje.¹³⁴ Ove brojke su upečatljive, posebno kada se posmatraju u perspektivi: na primer, u 2021. godini budžeti ministarstava unutrašnjih poslova Severne Makedonije i Albanije iznose 168 miliona evra svaki;¹³⁵ kosovske policijske snage raspolažu sa samo 87 miliona evra.¹³⁶

Imajući na umu da se metode i tehnike koje koriste kriminalni akteri neprestano menjaju i prilagođavaju novim okolnostima, ovaj odeljak prikazuje kako se novac generisan organizovanim kriminalom pere na Zapadnom Balkanu. Važno je napomenuti da se novac ilegalno generisan u zemljama WB6 može oprati lokalno ili prebaciti na ofšor račune. Pored toga, novac koji su nezakonito zarađivale van regiona kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana često se pere izvan regiona, na primer na tržištu gde je generisan ili u Persijskom zalivu. Sa trenutno raspoloživim podacima nije moguće proceniti koliko novca se upućuje van regiona na inostrane račune, a koliko ostaje u regionu i/ili se možda čak vraća u njega.

Ovaj odeljak je strukturiran prema količinama novca kojima je potrebno pranje i relevantnim metodima koji se koriste za njegovu integraciju u legalnu ekonomiju. Prvo, posmatramo tehnike pranja novca koje koriste kriminalni akteri sa nižom profitnom maržom ili distributeri nižeg nivoa i posrednici kojima je potreban relativno brz proces pranja novca, jer se velike sume novca koriste za kupovinu nove droge, ili za pokrivanje troškova prethodno nagomilanih dugova. Neke od najčešćih metoda ovde uključuju pranje novca putem preduzeća čije poslovanje iziskuje mnogo gotovine, preko kockanja i bankarskog sistema.

U drugom delu razmatramo šeme koje omogućavaju kriminalcima da sakriju veće količine novca, uključujući korišćenje kompanija za uvoz i izvoz, kao i ulaganje u luksuzne predmete i nekretnine. Važno je imati na umu da se mnoge metode preklapaju; krivični akteri mogu da koriste nekoliko različitih metoda kako bi nagomilavali i integrisali svoje nezakonite prihode. Baš kao i u drugim delovima sveta, pranje novca postalo je ključna industrija na Zapadnom Balkanu, koja pruža razne mogućnosti da ilegalni fondovi „nestanu”. Kao što je niže prikazano, ova industrija je postala sofisticiranija, posebno u odabranim žarištima širom regiona.

Mito i korupcija

Mito i korupcija često se smatraju delom opštih ili fiksnih troškova upravljanja organizovanom kriminalnom organizacijom. Oni predstavljaju ključni trošak nužan da bi se održavala ekspanzija posla. U stvari, terenski izveštaji pružaju uvid u obim u kojem se mito plaća i za predikatno krivično delo i/ili posle pranja novca. Na primer, intervjui vođeni u području Đirokastre, u Albaniji, sugerišu da mnoge naknade za krijumčarenje koje plaćaju migranti uključuju kvotu za podmićivanje visokih graničnih službenika.¹³⁷ Akteri civilnog društva iz celog regiona takođe su objasnili da je podmićivanje visokih službenika uobičajena praksa za dobijanje građevinskih dozvola.¹³⁸ Prema navodima Fondacije za otvoreno društvo, Zapadni Balkan godišnje troši u proseku 7 milijardi evra na javne nabavke, od čega 2 milijarde evra (približno 30%) nestaje usled korupcije.¹³⁹ U tom smislu, korupcija i pranje novca olakšavaju i jačaju jedni druge.

Prihod od korupcije mora da se opere u zvaničnu ekonomiju da bi izgledao zakonito – baš kao i prihod od organizovanog kriminala. Zapravo, mnogi metodi koji će biti opisani u ovom poglavlju takođe se koriste za pranje novca od korupcije i utaje poreza. Gotovina predata korumpiranim službenicima je obično izvan svake službene evidencije i može se lako potrošiti, položiti na bankovne račune i/ili prebaciti u inostranstvo na ofšor račune.

Konačno, korupcija se takođe može shvatiti kao metod pranja novca, na primer kada je povezana sa finansiranjem političkih partija, koje je loše regulisano i loše nadzirano u celom regionu.¹⁴⁰ Odista, širom Zapadnog Balkana, političke stranke i entiteti su dobijali (i dalje dobijaju) finansijsku podršku tokom izbornih kampanja. Na primer, istrage protiv narko bosa Nasera Keljmendija otkrile su značajne donacije vladajućoj stranci u Crnoj Gori koje nisu zabeležene u zvaničnim izveštajima.¹⁴¹ Na Kosovu je bivši zaposleni u Misiji EU za vladavinu prava na Kosovu (EULEKS) izjavio da političke stranke kriju svoje finansije i troše mnogo više na izbore od prijavljenog prihoda.¹⁴² U Severnoj Makedoniji, bivši predsednik Nikola Gruevski i članovi njegove stranke pod istragom su zbog ilegalnog finansiranja kampanje i pranja novca.¹⁴³ Slična je situacija i u Srbiji, gde je Uprava za sprečavanje pranja novca utvrdila da je Srpskoj naprednoj stranci donirano ukupno 5,4 miliona dinara (oko 45.700 evra) bez obrazloženja porekla novca; ipak, istraga pre postupka, koju je javno tužilaštvo pokrenulo 2017. godine na osnovu zahteva Agencije za borbu protiv korupcije, još uvek traje.¹⁴⁴ U Albaniji je prijavljeno nameštanje glasova tokom lokalnih izbora 2016. godine u opštini Diber, kao i tokom parlamentarnih izbora 2017. u Draču, Kavaji i Lješju.¹⁴⁵ Ove aktivnosti su navodno podrazumevale dosluh sa kriminalnim grupama za kupovinu glasova, zastrašivanje nastavnika i drugih zaposlenih u javnoj upravi da bi glasali za stranačke kandidate i zastrašivanje potencijalnih opozicionih glasača od strane policije.¹⁴⁶ Ovo je samo nekoliko primera, ali, s obzirom da se ova tema zanemaruje u većini društava širom regiona, verovatno je da je ta pojava uglavnom podcenjena.¹⁴⁷

Pranje manjih iznosa

Veliki deo ekonomske aktivnosti na Zapadnom Balkanu odvija se u neformalnoj ekonomiji. Prema različitim izveštajima koje je sastavila Evropska komisija, neformalna ekonomija na Zapadnom Balkanu iznosi između 25% i 33% BDP-a. Kao što je ranije napomenuto u poglavlju o krijumčarenju migranata, neformalne transakcije se često obavljaju u gotovini ili putem neformalnih mehanizama prenosa, kao što su sistem havala ili kompanije za prenos novca. Iako bankarski sektor na Zapadnom Balkanu dobro funkcioniše, većina dnevnih transakcija i dalje se obavljaju u gotovini.

Zemlja	Procenat neformalne ekonomije
Albanija	≥ 33.3% BDP-a.
Bosna i Hercegovina	25 - 35% BDP-a.
Kosovo	± 30% BDP-a.
Crna Gora	± 24,5% BDP-a.
Severna Makedonija	20 - 40% BDP-a.
Srbija	± 27% BDP-a.

SLIKA 21 Neformalna ekonomija na Zapadnom Balkanu.

IZVOR: Razne procene koje je izvršila Evropska komisija.¹⁴⁸

Iako su mnoga od ovih plaćanja sama po sebi neformalna i nisu nezakonita, ona obezbeđuju kriminalnim akterima okruženje koje im omogućava da nezakonita sredstva (posebno manje iznose) premeštaju u formalnu ekonomiju bez mnogo kontrole. Takođe obezbeđuje likvidnost finansijskog sistema i lak novac za one koji bi se inače borili da dobiju sredstava u formalnoj ekonomiji.

Prema informacijama dobijenim iz policijskih izvora širom regiona, mnoge organizovane kriminalne grupe nemaju značajnih finansijskih rezervi. Posebno ako kriminal generiše samo male iznose novca, nema velike potrebe za uključivanjem u teški i skupi postupak prikriivanja porekla tih sredstava. Mali iznosi se često mogu lako prebacivati preko granica i koristiti ne izazivajući previše sumnje.¹⁴⁹ Na primer, kao što je prikazano u odeljku o krijumčarenju migranata, sitni omogućivači često stavljaju u džep stotine (ili najviše nekoliko hiljada) evra koje zarade za ličnu upotrebu. To su potvrdili i stručnjaci za pranje novca u Severnoj Makedoniji, koji su objasnili da ljudi koji se bave krijumčarenjem migranata „sredstva koja pribavljaju često ubacuju u finansijski sistem uplatom gotovine na bankovne račune i kreditne kartice. Ta sredstva se kasnije koriste za otplatu rata kredita, kupovinu vozila i nekretnina.”¹⁵⁰

Ovi primeri takođe daju uvid u ograničeni uticaj izveštaja o sumnjivim transakcijama (STR). Mnoge države Zapadnog Balkana vole da koriste STR da prikažu svoje napore u identifikovanju nezakonitih fondova i smanjenju pranja novca. Oni zapravo rade na povećanju stopa prijavljivanja STR, koje pojedinačne institucije prijavljuju i koji se podnose Generalnoj upravi za sprečavanje pranja novca u svakoj zemlji. Na primer, Albanija je povećala godišnje izveštavanje sa 1319 STR u 2015. na 1424 u 2019. godini,¹⁵¹ dok je srpska Uprava za pranje novca samo u 2019. godini¹⁵² prijavila više od 2000 STR. U većini slučajeva minimalni prag za izveštaje o sumnjivim aktivnostima je 10.000 evra, ali poslati izveštaji i zahtevi su često opširni i imaju malu praktičnu vrednost.¹⁵³

Mali iznosi se često mogu lako prebacivati preko granica i koristiti ne izazivajući previše sumnje.

Sistem havala

Ne postoji univerzalna definicija o tome šta tačno predstavlja sistem za prenos novca havala. U stvari, havala se može odnositi na mnoge vrste neformalnih sistema za prenos novca koji ne uključuju fizički prenos gotovine.¹⁵⁴ Kupci obično koriste brokere sa sedištem na svojoj lokaciji za slanje i primanje novca, s tim što pošiljaoci plaćaju malu proviziju, a primaoci ponekad koriste lozinku da bi oslobodili sredstva. Tradicionalne mreže havala zasnivaju se na poverenju i sistemu časti, što znači da mogu funkcionisati u oblastima u kojima nedostaje funkcionalan bankarski sistem.¹⁵⁵

Na Zapadnom Balkanu sistem havala se najčešće pominje zbog njegove važnosti za omogućavanje pranja novca nižeg i srednjeg nivoa između članova kriminalnih grupa koje se bave trgovinom drogom i krijumčarenjem migranata. Na primer, migranti koji prelaze region izjavili su da delove svog putovanja plaćaju unapred u Turskoj i Grčkoj, polaganjem novca kod havala operatera koji novac pušta tek nakon što oni sigurno stignu na odredište.¹⁵⁶ Ovaj sistem su, međutim, koristile i veće kriminalne mreže, što je otkriveno u septembru 2020. godine tokom istrage Evropola. To je pokazalo da je jedna albanska kriminalna grupa za prenos svojih sredstava koristila alternativni podzemni sistem doznaka kineskog porekla, sličan havali.¹⁵⁷

Sistem havala nudi više prednosti, uključujući konkurentne cene sistema, brze transfere novca i pogodnost za određeni kulturni kontekst, kao i namerno prikrivanje prihoda stečenih kriminalom i utaju deviznih kontrola, sankcija i poreza. Zanimljivo je da, iako njegovo poreklo leži u arapskim zajednicama, sistem nije ograničen na zemlje sa muslimanskom većinom na Zapadnom Balkanu.

Pored toga, može se povezati i sa drugim domaćim bankarskim uslugama, uključujući brzi transfer novca. Na primer, početkom 2021. godine, jedan političar u Bosni i Hercegovini objavio je statistiku (i pokrenuo zvaničnu istragu) o transferima novca putem Western Union-a. Dokumenti pokazuju da je između 2018. i 2020. godine više od 5,8 miliona bosanskih konvertibilnih maraka (oko 2,9 miliona eura) prosleđeno putem Western Union-a migrantima u Bosni i Hercegovini, iako većina njih nije imala formalna lična dokumenta.¹⁵⁸

Terensko istraživanje sprovedeno za ovaj izveštaj otkrilo je nekoliko kreativnih primera koji pokazuju kako se ovaj prag izveštavanja eksplicitno zaobilazi. Na primer, protiv kriminalne grupe iz Rožaja u Crnoj Gori podignuta je optužnica zbog uvođenja više od 7 miliona evra u malim tranšama u finansijski sistem od 2005. do 2011. godine.¹⁵⁹ Iako zvanično nezaposleni, članovi grupe su sami otvorili nekoliko firmi ili su koristili firme svojih bliskih rođaka da bi redovno prenosili novac zarađen trgovinom drogom.¹⁶⁰ Slično tome, albanska Generalna uprava za sprečavanje pranja novca u svom godišnjem izveštaju za 2019. godinu navodi da je uočila nekoliko sumnjivih elektronskih transfera u visoko rizične zemlje, u koje su uključena strana lica ili lica sa prethodnom krivičnom evidencijom.¹⁶¹ Kako navode stručnjaci, uobičajeno je da se kriminalne grupe obraćaju preduzećima koja posluju u EU, plaćaju ih u gotovini, a zatim novac „povlače” kući.¹⁶²

Ovi primeri pokazuju kako se gotovina generisana u određenoj zemlji Zapadnog Balkana može lako potrošiti lokalno. S druge strane, devize generisane u Zapadnoj Evropi i Grčkoj redovno se prevoze preko granica, skrivene u posebnim odeljcima automobila i kamiona. Na primer, vozač kamiona intervjuisan u Španiji objasnio je da kuriri sa gotovinom putuju do regiona i nazad, svaki put noseći ne više od 10.000 evra u svakom smeru, kako bi izbegli sumnju.¹⁶³ Uz slabu kontrolu na punktovima – od kojih na mnogima nema osoblja – krijumčarenje gotovine ne predstavlja veliki rizik.¹⁶⁴

Korišćenje strane valute je, međutim, često ograničeno, ako se za lokalne poslove koriste srpski dinar, makedonski denar, albanski lek ili bosanska konvertibilna marka – to je jedan od mogućih razloga zašto se broj menjačnica možda uvećavao širom regiona. U 2018. godini samo u Albaniji je registrovano 58 novih menjačnica.¹⁶⁵ Čini se da su ovde u prednosti kriminalne grupe koje su mogle da osnuju preduzeća koja prihvataju evro (na primer u turističkim destinacijama) i ona na Kosovu ili u Crnoj Gori, gde je nacionalna valuta takođe evro.

Pranje novca preko preduzeća čije poslovanje iziskuje mnogo gotovine

Pranje novca manjih količina nezakonite dobiti često započinje upotrebom preduzeća čije poslovanje iziskuje mnogo gotovine, poput restorana, barova, benzinskih pumpi i taksi udruženja.¹⁶⁶ Ona su posebno pogodna za pranje manjih količina sredstava, koja se zatim takođe uključuju u bankarski sistem. Širom regiona, nezakonita gotovina se meša u preduzećima čije poslovanje iziskuje mnogo gotovine sa stvarnom zaradom od vođenja preduzeća, pa se tako ne mogu razlikovati. Kratko posmatranje unutar regiona pruža nekoliko primera.

Izveštava se da su pripadnici organizovanih kriminalnih grupa aktivnih u Crnoj Gori vlasnici različitih firmi, uključujući klubove, restorane, pekare, kafiće, hotele i prodavnice suvenira, sportske klubove, firme koje iznajmljuju i prodaju vozila, benzinske pumpe i taksi udruženja registrovane u Kotoru, na Cetinju, u Herceg Novom, Pljevljima i Podgorici. Navodno nakon nekoliko godina rada često dolazi do likvidacije firme, bez podnošenja bilo kakve finansijske evidencije ili prijavljivanja godišnjeg prihoda nižeg od 100.000 evra. Takođe se pretpostavlja da član jednog klana upravlja popularnim servisom distribucije hrane, za koji se sumnja da se bavi distribucijom droge.¹⁶⁷

Taksi udruženja predstavljaju posebno popularno sredstvo za pranje novca na Zapadnom Balkanu.

Taksi udruženja predstavljaju posebno popularno sredstvo za pranje novca na Zapadnom Balkanu. S obzirom na to da je taksi stalno u pokretu, nemoguće je tačno izmeriti broj putnika na mesečnom ili godišnjem nivou: „Oni mogu da izjave da su prevezli više ili manje putnika od stvarnog broja, u skladu s tim plaćaju porez i na taj način lako peru novac”.¹⁶⁸ Od ukupno 160.000 preduzeća registrovanih na Kosovu, više od 11.000 je uključeno u „taksi biznis”.¹⁶⁹ Mnoga udruženja koriste samo nove skupe evropske modele automobila. U Bosni i Hercegovini je prijavljeno da crnogorski kriminalci upravljaju jednim taksi udruženjem u Mostaru. Vlasnik firme poginuo je 2015. godine u sukobu između školjarskog i kavačkog klana.¹⁷⁰

Postoji mnogo različitih vrsta preduzeća koja intenzivno koriste gotovinu i služe za pranje novca širom regiona, uključujući (ali ne ograničavajući se na):

Restorane, pekare, ugostiteljska preduzeća

Taksi udruženja

Barove i klubove

Piljare

Hotele i prodavnice suvenira

Sportske klubove

Benzinske stanice

Firme koje iznajmljuju i prodaju automobile

SLIKA 22 Pranje novca preko preduzeća čije poslovanje iziskuje mnogo gotovine.

Turistička industrija postala je još jedan ključni sektor za pranje novca kroz ulaganja u barove, restorane, diskoteke i hotele, posebno na jugu Albanije i duž crnogorske obale. Širom Srbije, posebno na Zlatiboru, u Čajetini, na Kopaoniku, na Paliću, u Vrnjačkoj Banji i u Vranju, za pranje novca su takođe prijavljene prodaja voća i povrća (posebno pečurki) i upotreba ugostiteljskih radnji.¹⁷¹ Odišta, od 2018. godine posmatrači primećuju da takva preduzeća uglavnom redovno menjaju vlasnike, nakon čega obično sledi skok prometa i zarade.¹⁷²

U Severnoj Makedoniji su ova pravna pokrića za pranje novca delovala su u okviru zakonitih poslovnih objekata poput kafeterija, picerija, restorana, hotela i benzinskih pumpi. Zajednički imenitelj za sva ova preduzeća bila je činjenica da su koristila gotovinska plaćanja.¹⁷³

Kockanje

Na Zapadnom Balkanu, kockanje se već dugo prepoznaje kao kanal za pranje novca. Iako pripada donjem delu piramide pranja novca, gde su sredstva koja zahtevaju pranje relativno mala, razmena novca u kazinima ili kladionicama može biti dovoljna da se nezakonita zarada uvede u legalnu ekonomiju.¹⁷⁴ Veliki gotovinski iznosi i brzo obrtanje novca omogućavaju lako mešanje prljavog novca sa čistim.

Postoji više metoda za pranje novca putem kockanja. Najjednostavniji je da pojedinac uđe u kazino, kupi čipove nedozvoljenim novcem i onda igra neko vreme, po mogućnosti u igrama sa velikim kvotama. Kladenjem na svaki mogući ishod, kockar će imati jednu ili više pobeda. Kada unovči čipove, on će zatražiti ček ili račun da bi mogao da prikaže zaradu kao dobitak od kockanja.¹⁷⁵

Kriminalni klanovi (ili njihovi saradnici) poseduju kazina izričito u svrhu pranja novca. Poznato je, na primer, da su članovi kavačkog i škaljarskog klana¹⁷⁶ posedovali nekoliko licenci za onlajn kockanje¹⁷⁷ i slot mašine.¹⁷⁸ Pored toga, jedina kompanija u Crnoj Gori koja ima zvaničnu dozvolu za organizovanje „lutrijskih igara na sreću” ranije je bila povezana sa organizovanim kriminalom.¹⁷⁹ Kao vlasnicima, lakše im je da pranje novca obave preko uplatnih mesta.

Sve veći broj kazina u Srbiji izaziva ozbiljnu zabrinutost zbog izloženosti ove industrije pranju novca.

Sve veći broj kazina u Srbiji izaziva ozbiljnu zabrinutost zbog izloženosti industrije pranju novca. U 2012. godini, vlasnik Maks Beta osuđen je zbog zloupotrebe i organizovanja ilegalnog kockanja, usled čega mu je oduzeta imovina u vrednosti od 350 miliona evra.¹⁸⁰ Njegova presuda je, međutim, ukinuta 2018. godine i sud mu je vratio svu zaplenjenu imovinu.¹⁸¹

Nalozi za kladenje preko Interneta, koji zahtevaju ograničenu verifikaciju identiteta, nude druge mogućnosti. Perači novca mogu otvoriti račun, napraviti nekoliko malih opklada, a zatim zatražiti isplatu ostatka. Otvaranje desetina računa zadržava transakcije ispod praga koji bi inicirao izveštaj o sumnjivoj transakciji. Pretpostavlja se da su mnoge kladionice u Srbiji usko povezane sa političkim strankama i navijačkim grupama, što može biti razlog nekolicini tuča u kladionicama, u kojima su učestvovali huligani.¹⁸²

Kao što je ranije objavljeno, i Albanija i Kosovo zabranili su većinu oblika kockanja početkom 2019. godine, uključujući kladionice, automate i veb portale, kako bi ublažili štetu od kockanja i borili se protiv umešanosti organizovanog kriminala u taj sektor.¹⁸³ U Albaniji dozvolu za rad imaju samo kazina u luksuznim hotelima, televizijski bingo i nacionalna lutrija. Pored toga, u septembru 2020. godine, albanska vlada postavila je okvir za buduće aktivnosti kazina, što će omogućiti kazinima da rade u novim neboderima koji se trenutno grade u centru Tirane.¹⁸⁴

Severna Makedonija do sada nije pokazala nameru da sledi primere svojih suseda i zabrani kockanje. Naprotiv, prema podacima makedonskog Ministarstva finansija, više od polovine od približno 40 licenci koje su izdate kompanijama za obavljanje kockarskih delatnosti izdate su 2019. i 2020. godine. U mirnim gradovima poput Ohrida i Struge, blizu granice sa Albanijom, zabeležen je dramatičan porast broja kazina i kladionica.¹⁸⁵

Bankarski sektor

Banke igraju ključnu ulogu u pranju novca, jer često imaju funkciju vratara finansijskog sistema. Iako banke nisu jedina ulazna tačka, njihova prednost je u tome što mogu pružiti čitav niz usluga, uključujući primanje depozita, davanje zajmova, razmenu valuta i upravljanje bogatstvom. Činjenica da se novčana sredstva mogu podići u gotovini i lako preneti u inostranstvo čine bankarske usluge za fizička lica izuzetno privlačnim i za krupnije i za sitnije perače novca.¹⁸⁶

Manji iznosi nezakonitog novca često se jednostavno nose u banku. Na primer, izvori u Severnoj Makedoniji rekli su da su grupe umešane u krijumčarenje migranata svoj novac podizale u gotovini preko servisa za brzi prenos novca, a potom ga deponovale na svoje bankovne račune i kreditne kartice, odakle je kasnije trošen bez daljeg nadzora.¹⁸⁷

Bankarski sistem, međutim, nije relevantan samo za manje šeme pranja novca. Naprotiv, banke su takođe važan posrednik u većim transakcijama i sa ofšor računima. Srpska finansijsko-obaveštajna jedinica (FIU) odgovorila je 2019. godine na 105 upita stranih FIU, koji su se uglavnom odnosili na građane Srbije koji drže bankovne račune u inostranstvu, a za koje se sumnjalo da imaju veze sa kriminalnim grupama.¹⁸⁸ Stručnjak konsultovan u Srbiji objasnio je da se radi pojačanja privida legalnosti sredstva prvo prenose u inostranstvo, a zatim nazad u Srbiju.¹⁸⁹ U Bosni i Hercegovini ne postoji porez na novčane transakcije prema ofšor finansijskim centrima i uobičajeno je da se ofšor kompanije pojavljuju kao osnivači (i sponzori) lokalnih kompanija.¹⁹⁰

Bankovni zajmovi i garancije za kredite još jedan su način da se sakrije pravo poreklo ilegalnog novca. Posmatrači u Albaniji su primetili da se određeni broj ljudi okuplja i uzima manje zajmove (što je relativno lako), a zatim se ti ljudi pojavljuju kao garanti građevinskim kompanijama.¹⁹¹ Zvanični podaci dobijeni od Banke Albanije pokazuju stalan porast hipotekarnih kredita tokom poslednjih nekoliko godina; neplaćeni hipotekarni zajmovi povećali su se za 10% tokom 2020. godine.¹⁹² U Bosni i Hercegovini postoje izveštaji o ljudima koji otvaraju lažne kompanije na lokalnom nivou i u inostranstvu da bi međusobno prebacivali novac kako bi pojačali privid zakonitosti. U martu 2021. godine, pokrenuta je međunarodna policijska operacija protiv kriminalne mreže koja koristi ovu tehniku u Banjaluci i Prijedoru, gde su kriminalci podigli nekoliko miliona evra sa računa preduzeća koja su imala veze sa Austrijom, Mađarskom i Slovenijom.¹⁹³ Izveštaji iz Bosne i Hercegovine pokazuju da (fiktivne) kompanije često pozajmljuju novac iz inostranstva, uključujući kompanije iz Persijskog zaliva, kod kojih lokalne vlasti ne mogu da utvrde poreklo sredstava. Zatim te kredite koriste za ulaganje u lokalne nekretnine, otvaranje drugih kompanija ili kupovinu opreme.¹⁹⁴

Pored toga, u Bosni i Hercegovini i na Kosovu postoji fenomen „unutrašnjih zajmova“, pri čemu pravna lica (koja navodno pripadaju istom vlasniku, povezanim sa kriminalnom grupom) jedna drugima pozajmljuju novac, koji se vraća pre roka. Na ovaj način pokušavaju da opravdaju poreklo sredstava.¹⁹⁵ Slično tome, u Crnoj Gori su mediji izvestili da je nekoliko kompanija podiglo zajam od 3 miliona evra, obezbeđen imovinom takozvane „povezane kompanije“.¹⁹⁶ Stručnjaci smatraju da su ove vrste transakcija možda korišćene i za preusmeravanje sredstava u Latinsku Ameriku, moguće radi finansiranja pošiljaka narkotika.¹⁹⁷

Banke igraju ključnu ulogu u pranju novca, jer često igraju ulogu vratara finansijskog sistema.

U Crnoj Gori je, takođe, otkriveno da je Prva banka obezbedila kreditnu liniju od 4,6 miliona evra bez ikakvih papira, ugovora ili provere prošlosti, supruzi vode istaknute kriminalne grupe, na osnovu lične menice. Pored toga, kontrolori Centralne banke nisu smeli da vide transakcije računa, što je moglo ukazivati na to da su sredstva korišćena za sticanje nekretnina.¹⁹⁸ Slično tome, istrage sprovedene u kontekstu operacije Balkanski ratnik, koja je istraživala kriminalne grupe iz regiona uključene u međunarodne operacije krijumčarenja kokaina, otkrile su veze sa raznim preduzećima u Crnoj Gori. Takođe su otkrili da su Prva banka i austrijska Hipo Alpe-Adria-Bank pozajmljivali novac dvema lokalnim firmama (uprkos lošoj finansijskoj evidenciji) za kupovinu dodatnih nekretnina.¹⁹⁹ Na kraju je novac vratila kompanija sa sedištem u američkoj državi Delaver, koja je položila 6 miliona američkih dolara kod Prve banke.²⁰⁰ Ista šema (uključujući dve banke i kompanije registrovane u Crnoj Gori i Delaveru) je primenjena i za kupovinu sportskog kluba u Budvi.²⁰¹

Omogućivači

Slično bankama, profesionalci koji rade u sferi finansija, poput advokata, računovođa i agenata za promet nekretninama, često su uključeni u transakcije pranja novca i mogu se iskoristiti ili biti podložni zloupotrebi. Deo ranjivosti potiče iz činjenice da ovi profesionalci deluju kao omogućivači finansijskog sistema, omogućavajući pristup računima, proizvodima i imovini, a svojim učešćem daju legitimitet procesu pranja novca.²⁰²

Širom Zapadnog Balkana, izveštaji FATF/MONEYVAL identifikovali su slučajeve tajnih dogovora radi pranja novca u svim tačkama lanca, uključujući i dobavljače, agente za promet nekretnina, beležnike, advokate i bankare. Na primer, u izveštaju MONEYVAL iz Severne Makedonije navodi se da beležnici, advokati ili računovođe nisu pokušali da identifikuju stvarnog vlasnika transakcija u kojima pružaju direktnu ili indirektnu pomoć.²⁰³ Drugi stručnjaci konsultovani u državnom tužilaštvu i policiji u Severnoj Makedoniji objasnili su kako je nedavna istraga otkrila da je nekoliko javnih beležnika pomagalo organizovanom kriminalcu iz Kumanova overavajući fiktivne kupoprodajne ugovore. Pored toga, nekoliko računovođa vodilo je dvojno knjigovodstvo za pravna lica.²⁰⁴

Institucije često obraćaju posebnu pažnju na beležnike, s obzirom na to da se svi ugovori o kupoprodaji nekretnina overavaju, ali kontrola vrednosti određene imovine ostaje otežana (često se izveštava o povećanoj ili sniženoj ceni). Ipak, u Albaniji, na primer, nakon podizanja svesti kod javnih beležnika, uz kontrolu transakcija sa nepokretnom imovinom, pretpostavlja se da je sada najveći rizik u transakcijama u koje nisu uključeni javni beležnici i agenti za promet nekretninama.²⁰⁵

Uprkos naglasku na smanjenju izloženosti advokata, javnih beležnika i drugih omogućavajućih zanimanja, problem leži šire u primeni zakona i okvira za sprečavanje pranja novca. Iako su pravni okviri često uspostavljeni širom Zapadnog Balkana, Albanija je i dalje kod FATF na svojoj listi jurisdikcija koje su iziskivale pojačani nadzor.²⁰⁶

Više novca, veća složenost

Kako se prihod od organizovanog kriminala povećava, tako raste i potražnja za sofisticiranijim metodama pranja novca koje iziskuju bolju strategiju i koje mogu da apsorbuju veće količine novca. Kao što je ranije napomenuto, neke kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana reinvestirale su svoj prihod iz kriminalnih aktivnosti manjeg obima u nezakonite aktivnosti sa visokim profitom, a najviše u krijumčarenje kokaina. Ovo nije slučaj samo kod albanskih kriminalnih grupa, već je primećeno i kod grupa iz Crne Gore (oni su počeli kao mornari i podisporučioći drugim kriminalnim grupama pre nego što su napredovali u lancu vrednosti) ili kod braće Ćulum iz Bosne i Hercegovine (koji su 2004. osnovali United Tribunes Motorcycle Club u Nemačkoj i povezani su sa trgovinom ljudima, prostitucijom i atentatima).²⁰⁷ Ove visokoprofitne aktivnosti otvorile su nova vrata mnogim kriminalnim grupama, što im je omogućilo da postepeno evoluiraju i postaju globalni igrači na međunarodnom tržištu narkotika. Ovo je stvorilo i potrebu za dodatnim metodama pranja novca.

Pranje novca kroz trgovinu luksuznom robom ili preko građevinskih firmi ili kompanija za uvoz ili izvoz detaljnije je opisano u nastavku. Ovo nije iscrpan pregled svih mogućih tehnika, već je to lista sastavljena na osnovu analize podataka prikupljenih u više od 50 razgovora vođenih sa predstavnicima policije i vlade, sa ljudima koji rade u dotičnoj industriji, kao i sa ljudima bliskim kriminalnim grupama. Mesta koja su prethodno identifikovana kao žarišta za trgovinu drogom ponovo se pojavljuju u ovom odeljku, jer su to ujedno i žarišta za pranje novca, posebno u sektoru građevine i nekretnina. Ostali sektori koji u budućnosti zaslužuju detaljnu istragu i analizu uključuju proces privatizacije u Srbiji, IT sektor u Bosni i Hercegovini i javno-privatna partnerstva u Albaniji, kao i ulaganja u infrastrukturu i vezu sa stranim direktnim investicijama u regionu.²⁰⁸

Građevinarstvo i tržište nekretnina

Imovina je važan cilj integracije, jer može biti mesto za skladištenje značajne količine kapitala, i potencijalno podiže vrednost i poboljšava kvalitet načina života kriminalca.²⁰⁹ Kao što je opisano u drugim izveštajima GI-TOC, ulaganja u građevinske poslove i nekretnine imaju dugu istoriju upijanja ilegalnih prihoda na Zapadnom Balkanu, s obzirom na to da je sektor s jedne strane značajan u smislu ekonomskog udela, a s druge strane loše regulisan.²¹⁰ Opštine širom regiona daju dozvole za gradnju, ali nemaju sredstava da nadgledaju šta se dešava. Takođe, iz istorijskih razloga, zemljišne knjige i evidencije o građevinskim dozvolama su nepotpune i loše arhivirane.²¹¹

Opšte je poznato da su stambene nekretnine pod većim rizikom od komercijalnih nekretnina zbog potencijala za promet.²¹² U stvari, mnoga tržišta nekretnina u regionu bila su iskrivljena opranim novcem, jer kriminalci veštački podstiču cene da bi oprali svoju imovinu tamo. Iako su cene nekretnina pale u regionu 2020. godine zbog pandemije Kovida 19, kao što pokazuje slika 23, mnoga mesta su i dalje u usponu od 2017. godine.

Imovina je važan cilj integracije, jer može biti mesto za skladištenje značajne količine kapitala, i potencijalno podiže vrednost i poboljšava kvalitet načina života kriminalca.

Lokacija	Cena po kvadratnom metru	
	2017. godina	2020. godina
Albanija		
Tirana (centar grada)	861 EUR	1400–2000 EUR (cene dostižu 4000 EUR u novizgrađenim neboderima u centru grada)
Valona (na vodi)	700–800 EUR	1000–1200 EUR
Drač (stambeni kompleksi)	850–900 EUR	850–900 EUR
Bosna i Hercegovina		
Sarajevo (stari grad i centar)	600-2250 EUR	575-2750 EUR
Banja Luka	750-1250 EUR	978-1183 EUR
Tuzla (centar grada)	1150 EUR	Nije dostupno
Kosovo		
Priština	600-2500 EUR	1000–1100 EUR
Peć	Nije dostupno	500-550 EUR
Prizren	Nije dostupno	600-660 EUR
Crna Gora		
Podgorica	1123 EUR	966 EUR
Primorje	1159 EUR	1401 EUR
Severni deo	639 EUR	720 EUR
Severna Makedonija		
Skoplje (centar)	887 EUR	973-1021 EUR
Bitolj	376 EUR	559-612 EUR
Strumica	500 EUR	472-534 EUR
Srbija		
Stari Grad, Beograd	1878 EUR	2499 EUR
Niš	794 EUR	914 EUR
Novi Sad	1007 EUR	1204 EUR

SLIKA 23 Uporedne cene nekretnina u odabranim gradovima širom regiona Zapadnog Balkana.

IZVOR: Podaci su dobijeni od lokalnih agencija za promet nekretninama, državnih zavoda za statistiku i iz analiza iz medija.²¹³

ODABRANE STUDIJE SLUČAJA IZ REGIONA

Albanija

SLIKA 24 Odabrana žarišta na kojima se vrši pranje novca u Albaniji.

Između 2017. i 2020. godine, Tirana je doživela građevinski procvat i skok cena nekretnina. Dok je cena kvadratnog metra prosečne stambene jedinice u Tirani bila oko 861 evra 2017. godine, 2020. godine iznosila je 1400–2000 evra – gotovo dvostruko više.²¹⁴ U Valoni su kriminalne grupe navodno investirale u sektor turizma, uključujući i luksuzne hotele na moru. Cene su porasle sa 600 na 700 evra po kvadratnom metru u 2017. godini na obali na 1000 do 1200 evra početkom 2021.²¹⁵ Stručnjaci ističu da se ovo povećanje ne može objasniti većom potražnjom iz realne ekonomije ili rastom formalnih prihoda, već ga uglavnom pokreće novac od organizovanog kriminala i korupcije, koji je uložen u izgradnju i nekretnine.²¹⁶ U Tirani su trenutno planirani dodatni luksuzni projekti u centru grada, koji ne odražavaju tržišnu snagu.²¹⁷

Građevinske aktivnosti su se nastavile tokom 2020. godine. U stvari, uprkos pandemiji Kovida 19, INSTAT (Albanski institut za statistiku) zabeležio je u drugom tromesečju 2020. godine istorijski vrhunac u broju odobrenih građevinskih dozvola u regionu, najveći od početka vođenja evidencije 2008. godine. Dok se 2020. godine albanska ekonomija u proseku smanjila za 10,2%, aktivnost nekretnina nastavila je da se širi za 5,5%.²¹⁸

Crna Gora

SLIKA 25 Odabrana žarišta na kojima se vrši pranje novca u Crnoj Gori.

Kavački i škaljarski klan navodno poseduju različite vrste nekretnina širom zemlje.²¹⁹ Mornari angažovani na isporuci kokaina iz Latinske Amerike u Crnu Goru takođe su kupili stanove ili kuće od lokalnog stanovništva koje ne postavlja pitanje izvora prihoda.²²⁰ Tužilaštvo je procenilo ukupnu vrednost nekretnina u vlasništvu kavačkog i škaljarskog klana na 27 miliona evra (što je verovatno znatno potcenjeno).²²¹ Članovi klanova navodno poseduju i građevinske firme koje su povezane sa drugima, u vlasništvu organizovanih kriminalnih grupa iz inostranstva.

Stručnjaci intervjuisani u Crnoj Gori dodatno izveštavaju da je trenutno jedna velika građevinska firma osumnjičena za pranje novca od trgovine drogom i krijumčarenja cigareta.²²² Izvori su potvrdili da su se neformalni vlasnici firme nekada bavili krijumčarenjem cigareta i da su imali veze sa različitim kriminalnim grupama u Albaniji, na Kosovu, u Srbiji, Bosni, Rusiji i Azerbejdžanu;²²³ povezani su i sa bivšim narko bosom Naserom Keljmenđijem.²²⁴ I zaista, izveštaji pokazuju da je Keljmeni uz podršku ove firme koristio veliku količinu gotovine za izgradnju hotela u Ulcinju.²²⁵ Ova firma je takođe navodno nabavila građevinske mašine u vrlo kratkom vremenskom periodu, pod sumnjivim okolnostima.²²⁶ Trenutno je pod istragom u vezi sa nekolicinom ugovora o nabavci velike vrednosti, dodeljenih u okviru prethodne vlade. Firma je takođe uključena u izgradnju novog autoputa, jednog od najvećih infrastrukturnih projekata u zemlji.²²⁷

Bosna i Hercegovina

SLIKA 26 Odabrana žarišta na kojima se vrši pranje novca u Bosni i Hercegovini.

Kao politički i ekonomski centri zemlje, Sarajevo i Banja Luka privlače kriminalce koji stupaju u kontakt sa (korumpiranim) političarima, plaćaju mito firmama i traže mesto za pranje novca. Bosna i Hercegovina još uvek nema jedinstveni sveobuhvatni registar nekretnina.²²⁸

Tržište nekretnina u zemlji, posebno u Sarajevu, privuklo je ne samo lokalne kriminalne aktere, već i međunarodne grupe za trgovinu drogom i arapske investitore.²²⁹ Uključivanje ovih potonjih izazvalo je pažnju, posebno nakon naglog porasta broja posetilaca iz zalivskih država u periodu 2015–2016. godine, kada su mnogi od njih navodno kupili zemlju, vikendice i stanove u Sarajevu ili oko njega. Značajan deo ovih transakcija (verovatno vrednih na stotine miliona evra) navodno je izvršen u gotovini, zaobilaženjem lokalnih zakonskih propisa i osnivanjem fiktivnih firmi preko kojih su kupili i registrovali ovu imovinu.²³⁰ Danas su mnogi od ovih objekata poluizgrađeni; oni koji su završeni su uglavnom zatvoreni i ne koriste se.²³¹

Ovaj slučaj takođe potvrđuje ranjivost širih razmera Zapadnog Balkana, koji predstavlja atraktivnu lokaciju za strana preduzeća koja peru novac. Službenik Federalne policije Bosne i Hercegovine izrazio je ovo na sledeći način: „Skoro svaka investicija iz inostranstva, posebno ako je investitor povezan sa nekim od lokalnih političara ... sve je ovo sumnjivo iz perspektive mogućeg pranja novca”.²³²

Srbija

SLIKA 27 Odabrana žarišta na kojima se vrši pranje novca u Srbiji.

Promet nekretninama u Srbiji zabeležio je neobično visok porast između 2018. i 2020. godine, iako su mnoge novoizgrađene zgrade i dalje prazne. Slično Albaniji, porast građevinske industrije se nastavio tokom pandemije Kovida 19, uprkos slabljenju opšte ekonomije. Jedan primer je sve veće zapošljavanje i nabavka materijala za projekat „Beograd na vodi”.²³³ Na slici 23 prikazana je ekspanzija poslova sa nekretninama u raznim gradovima u Srbiji i rast cena po kvadratnom metru, uprkos ionako prezasićenom tržištu stanova.²³⁴ Stručnjaci tvrde da je ovo povećanje najverovatnije posledica ubrzigavanja značajne količine nedozvoljenih sredstava na tržište. Oni ukazuju na to da je srpsko tržište nekretnina postalo regionalno čvorište za pranje novca putem nekretnina.²³⁵

Kosovo

SLIKA 28 Odabrana žarišta na kojima se vrši pranje novca na Kosovu.

Prema rečima jednog visokog službenika Centralne banke Kosova, zabeležena je ekspanzija u građevinskom sektoru u različitim gradovima širom zemlje između 2016. i 2019. godine, kada su ukupna ulaganja u građevinski sektor iznosila oko milijardu evra. Ipak, približno 350.000 zgrada izgrađenih nakon rata još uvek nemaju dozvolu.²³⁶ Veliki deo ovih investicija navodno čine sredstva koja su ljudi bliski vladajućoj eliti generisali kroz kriminalne aktivnosti, uključujući korupciju, utaju poreza i trgovinu drogom. Jedan stručnjak je takođe objasnio da se lokalne organizovane kriminalne grupe, zajedno sa albanskim i turskim kolegama, posebno fokusiraju na Prištinu i Prizren, dva najveća grada u zemlji. Razlog ovome su njihov generalno aktivan građevinski sektor (i potražnja), kao i blizina Prizrena sa Albanijom. Čini se da je još jedno žarište Uroševac, takođe smešten na jugu Kosova, sa novcem uloženim uglavnom u građevinski i hotelski sektor.²³⁷

Severna Makedonija

SLIKA 29 Odabrana žarišta u kojima se vrši pranje novca u Severnoj Makedoniji.

Policija je 2014. godine tokom operacije „Kalabrija” uhapsila u Kumanovu nekoliko članova kriminalne grupe aktivne u trgovini drogom i zelenašenju. Grupa je oprala više od 4 miliona evra, prvo putem različitih bankovnih računa i servisa za brzi prenos novca,²³⁸ zatim putem preduzeća čije poslovanje iziskuje mnogo gotovine i na kraju kroz luksuzne predmete i nekretnine u Romanovcima (Kumanovo)²³⁹ i na Kosovu.²⁴⁰

Građevinarstvo je u ekspanziji širom Severne Makedonije, a većina radova se izvodi na područjima Skoplja, Pologa (Tetovo i Gostivar), i jugozapada (Bitolj, Struga i Ohrid).²⁴¹ Trenutno postoji nekoliko pokrenutih istraga za pranje novca kroz industriju nekretnina, uključujući istragu o Nikoli Gruevskom, bivšem premijeru zemlje, i njegovim saradnicima.²⁴² Preko 1000 ilegalnih gradnji zabeleženo je 2020. godine u Ohridu, od čega više od 400 leži u UNESCO-voj zoni zaštićene svetske baštine, što ugrožava status baštine ovog grada.²⁴³

Pranje novca kroz građevinske poslove i kroz nekretnine je popularno jer je i dalje relativno lako i može apsorbovati velike količine kapitala. Na primer, u nekoliko zemalja regiona, firme koje se prijave za građevinsku dozvolu po zakonu nisu obavezne da dostave dokaz o svom kapitalu ili njegovom poreklu. Treba samo da plate porez na infrastrukturu, koji zavisi od vrednosti izgradnje.²⁴⁴ Postoji nekoliko načina sakrivanja nezakonitog novca, od kojih su neki:

- Plaćanja unapred koja vrše kupci. Ovo se često koristi u vezi sa smanjenjem stvarne vrednosti kupljene imovine. Kupci obično počinju da plaćaju pre nego što stan bude spreman.
- Velike obaveze prema dobavljačima. U građevinskoj industriji, i dalje su vrlo česti barter sistem (npr. razmena građevinskog materijala za stanove) i gotovinsko plaćanje materijala i isplata zarada.
- Prijavljivanje velikih zajmova od drugih strana, a ne od banaka ili finansijskih institucija.
- Direktne transakcije/posredovanje između kupca i investitora ili graditelja novoizgrađene zgrade. Isključivanjem facilitatora i posrednika lakše je „preuređivati“ novčane tokove i ugovarati poslove za pranje novca.

Ove metode omogućavaju firmama da tvrde da se celokupna investicija vrši na osnovu plaćanja od kupaca i dobavljača i zajmova od trećih lica, omogućavajući tako završetak ciklusa pranja prihoda stečenog kriminalom. Pojedinci obično ulažu u izgradnju stambenih objekata sa postojećim građevinskim dozvolama i drugom relevantnom dokumentacijom, jer ulaganje u stambene ili poslovne objekte koji nemaju građevinsku dozvolu izaziva još veću sumnju u pranje novca i korupciju.²⁴⁵

Jedan agent za prodaju nekretnina u Albaniji primetio je da veliki procenat ljudi koji kupuju luksuzne stanove koriste nezakonit novac i plaćaju u gotovini.²⁴⁶ Međutim, čak i kada se plaćanja ne vrše u gotovini (već putem finansijskog sistema), stručnjaci tvrde da se verifikacija izvora i dalje vrši prilično sporadično. Iako se transakcije veće od 10.000 evra moraju vršiti putem bankovnog transfera, građevinske kompanije omogućavaju podelu plaćanja na male rate, manje od 10.000 evra i prijavljivanje fiktivne cene niže od stvarne, što omogućava pojedincima da sakriju stvarno poreklo svog novca.²⁴⁷

Kockanje je poznati način pranja novca. Iako je kockanje na Kosovu zabranjeno, kazina su i dalje dozvoljena u luksuznim hotelima u Albaniji, a kockanje cveta u nekim zemljama regiona, uključujući Severnu Makedoniju i Srbiju. © Mbbirdy/Getty Images

Luksuzna imovina

Luksuzna imovina, poput umetničkih dela, nakita, automobila i jahti, takode se može koristiti za pranje novca. Nekoliko organizama za sprovođenje zakona u celom regionu ranije je izvestilo da osobe sa krivičnom evidencijom (i bez opravdanog prihoda) ulažu u luksuznu robu.²⁴⁸ Istraga protiv frankfurtske mafije otkrila je da su mnogi članovi pretvorili prihod stečen kriminalom u luksuzne automobile. Zaplenjeno je ukupno 14 luksuznih automobila, dva motora, kao i 50.000 evra i 157.000 makedonskih denara. Pored toga, utvrđeni su novčani transferi u iznosu od 265.000 evra.²⁴⁹

Luksuzna imovina se takode često koristi za prenošenje nezakonite dobiti preko granica. Izveštaji iz Severne Makedonije pokazuju da su strani državljani koristili falsifikovane lične karte i platne kartice za kupovinu skupih predmeta, tehničke opreme poput mobilnih telefona i računara i nakita, koji se potom mogu nositi kao lični predmeti preko državne granice i pretvoriti u gotovinu.²⁵⁰

Uvoz-izvoz i fiktivne fakture

Postoje razni načini za zloupotrebu trgovinskih transakcija i modaliteta njihovog finansiranja, ali suštinska ideja ostaje ista: namerno falsifikovanje vrednosti, obima i/li vrste robe u međunarodnoj trgovinskoj transakciji dobara ili usluga kako bi se manipulisalo vrednošću u carinske svrhe. Razlika između stvarne i navedene vrednosti postaje način za izbegavanje poreza i za prebacivanje velikih količina novca preko međunarodnih granica. Rast trgovine širom regiona i kroz globalnu ekonomiju pojačao je obim i vrednost pranja novca zasnovanog na trgovini. Posebnu pažnju treba posvetiti uvozno-izvoznim preduzećima.

Snižavanje iznosa faktura za proizvode najčešće se javlja na zahtev uvoznika, radi plaćanja nižih uvoznih dažbina. Ovo je takode u interesu izvoznika, jer smanjuje oporezivu vrednost fakture. Poznati primer je uvoz polovnih automobila u Srbiju. Posebno u 2018. i 2019. godini, primećene su brojne nepravilnosti u trgovini i plaćanju polovnih automobila. Sredstva nepoznatog porekla korišćena su za pružanje „zajma za likvidnost” firmi koja trguje polovnim automobilima. Potom bi ovo preduzeće novac pomoću fiktivnih faktura prebacilo na drugo pravno lice, koje bi ga prebacilo u automobilske firme u inostranstvu radi kupovine stvarnih automobila.²⁵¹

U ovim složenim šemama uobičajeno je da se koriste paravan firme ili društva sa ograničenom odgovornošću. Te firme potom prenose novac jedna drugoj na osnovu fiktivnih pravnih transakcija, bez ikakvog očiglednog ekonomskog opravdanja, osim pranja novca.²⁵² Čini se da je ovaj model koristio i Darko Šarić – poznat kao „kralj kokaina” do hapšenja 2014. godine – za koga se navodi da je novac od trgovine drogom ulagao u zakup i vlasništvo određenih firmi (uključujući firme u SAD i u Crnoj Gori). To mu je omogućilo da prenese neutvrđenu sumu novca, na način koji nije podstakao sumnje vlasti, koji je potom prao kroz poljoprivredu i nekretnine, uglavnom u Vojvodini u Srbiji. Slično tome, finansijsko poslovanje preko nerezidentnih računa stranih pravnih i fizičkih lica predstavlja rastući trend u bankarskom sektoru Severne Makedonije i Srbije.²⁵³ Ove prakse pokreću pitanja i izazivaju sumnje u pogledu njihove svrhe i ekonomske i pravne opravdanosti finansijskog poslovanja nekih nerezidenata kada se bave ponovnim izvozom.

Šta dalje

Šeme pranja novca se brzo menjaju, a kriminalci se često brzo prilagođavaju novim tehnologijama i tehnikama. Zato će i ubuduće biti važno da se vodi računa o novim trendovima. Prema predstavniku Evropola, kriminalni akteri širom sveta već ulažu velike prihode u aktivu kriptovaluta.²⁵⁴ Prelazak na mrežu zbog Kovida 19 bi mogao biti trend i u Srbiji gde su se tokom 2020. godine povećavale razmena, kupovina i iskopavanje kriptovaluta.²⁵⁵ Iako je gotovina važna, možda neće ostati glavno sredstvo razmene.

U proteklih nekoliko godina, vlade Zapadnog Balkana uložile su različite napore u cilju rešavanja problema pranja novca, uključujući usvajanje revidiranog okvira za njegovo sprečavanje. I dalje, međutim, postoje neke praznine, posebno u pogledu primene ovih okvira. Institucije širom regiona i dalje imaju lošu evidenciju o istragama, krivičnom gonjenju i donetim presudama za pojedinačne slučajeve pranja novca.

Pri kretanju napred, biće važno povećati svest o različitim vrstama i razmerama slučajeva pranja novca i rizicima koje oni nose na Zapadnom Balkanu. Iako istraživanje postaje sve obimnije, potrebno je više informacija kako bi se uspešno reagovalo i kako bi se sprečilo njegovo širenje. Ovo nije od ključnog značaja samo za dobro poznata područja ranjivosti, već i za nove tehnologije. Na primer, albanska vlada je već pokrenula proces kreiranja infrastrukture i zakonodavstva za blokčejn tehnologiju, ali stručnjaci strahuju da bi nizak nivo kapaciteta i kontrole institucija mogao dovesti do njene zloupotrebe radi pranja novca.²⁵⁶ Zbog toga je u junu 2020. godine predsednik Albanije vratio zakon parlamentu na dalje razmatranje, tvrdeći da je pranje novca ključna briga u pogledu virtuelnih valuta, za koje trenutno nedostaju efikasne mere sprečavanja, praćenja i kažnjavanja. Ovo može ugroziti ne samo ulaganja pojedinačnih građana, već i finansijski sistem i evropske integracije Albanije.²⁵⁷

Korišćenje aplikacija za mrežno i elektronsko bankarstvo povećalo se tokom Kovida 19, angažovanjem većeg broja ljudi u finansijskim sistemima. Iako ova mera na prvi pogled može delovati pozitivno, jer se daje znatan doprinos smanjenju velikih neformalnih ekonomija u regionu, ona pruža i povoljne mogućnosti kriminalnim akterima, koje ne treba potcenjivati (npr. dodatno izlaganje mrežnim prevarama i curenju podataka). Pored toga, internet bankarstvo često nije dovoljno regulisano u celom regionu, ostavljajući prostora kriminalnim akterima da anonimnim kanalima prebacuju gotovinu u zone elektronskog bankarstva.²⁵⁸ Da bi se rešili neki od ovih problema, biće potrebna veća međunarodna i regionalna usklađenost, kao i saradnja i koordinirano delovanje, posebno u okviru procesa proširenja EU. Vlade širom regiona, međutim, su do sada ispoljile slabu reakciju u pogledu suočavanja sa ovim povećanim rizikom. Kako je primetio jedan novinar u Srbiji: „Čini se da su vanredno stanje i krizne mere u vezi s Kovidom 19 uvedeni tako da ne ugrožavaju ljude bliske vlastima koji peru novac”.²⁵⁹

Šeme pranja novca se brzo menjaju, a kriminalci se često brzo prilagođavaju novim tehnologijama i tehnikama.

ZAKLJUČAK

Radnik spaljuje drogu u kombinatu aluminijuma u glavnom gradu Crne Gore, Podgorici.

© Savo Prelević/AFP posredstvom Getty Images

Ovaj izveštaj ukazuje na to kuda migranti, droga i novac prolaze kroz Zapadni Balkan. Osvetlio je tržišta koja posluju u senci i pokušao da prikaže brojke koje su često u mraku.

Opšti zaključak je da tokovi ljudi, droge i novca kroz Zapadni Balkan ne prate prave linije, poput vektora na mapi. Često prevladavaju kratka rastojanja i kreću se različitim putevima, u zavisnosti od prepreka i prilika. Privlače ih određene ulazne tačke niskog rizika koje zahtevaju saradnike – kako u podzemlju, tako i na površini – da bi se kretali dalje.

Nalazi u izveštaju mogu nagovestiti da je na nekim žarištima veličina ilegalne ekonomije relativno mala. Ovo pojačava poentu iznetu u izveštaju GI-TOC „Transnacionalni pipci: Globalna žarišta balkanskog organizovanog kriminala”, da veliki novac od trgovine drogom zarađuju kriminalne grupe sa Zapadnog Balkana koje deluju van regiona. Slično tome, što se tiče pranja novca, čini se da se glavni deo novca stečen kriminalom pere van regiona, na primer u Španiji, Ujedinjenom Kraljevstvu i Dubaiju. Čini se da se isti obrazac ponavlja kad je u pitanju krijumčarenje migranata, iako glavni operateri nisu sa Zapadnog Balkana. U razgovorima sa očajnim migrantima i onima koji su upoznati sa njihovim putovanjima, zapanjujuće su bile izjave o tome kako je većini njih, kad stignu do severne Srbije ili severozapadne Bosne i Hercegovine, ponestajalo novca, ali ne i nade. I zaista, dok stignu do ovih granica, prešli su toliki put i putovali su toliko dugo da su odlučni da stignu do cilja (sa ili bez pomoći krijumčara), čak i ako to znači da će biti ponovo i ponovo potisnuti i vraćeni nazad.

Ali iako novčani iznosi mogu, u nekim slučajevima, biti relativno mali, oni mogu imati značajan uticaj na lokalne ekonomije, kao što je prikazano u odeljku o pranju novca. Napokon, kao što je primećeno u prvom izveštaju o žarištima, kriminalne aktivnosti su često koncentrisane na socijalno-ekonomski ranjivim lokalitetima. Pranje novca može povećati cene nekretnina, da bi sticanje stambenih objekata postalo nepristupačno; ono jača pokroviteljske mreže i smanjuje pravičnost na tržištu; utiče na pristup različitim vrstama usluga i – ako ostane nekažnjeno – podstiče ostale da postupaju isto. Štaviše, prljavi novac koji se zarađuje i pere u regionu održava ekosistem kriminala i korupcije koji slabi vladavinu prava i ometa sposobnost institucija da se nose sa tim problemom.

Broj zaplena u poređenju sa količinom droge koja prolazi kroz region takođe ukazuje na potrebu za poboljšanjima u saradnji sa policijom u jugoistočnoj Evropi.

Ovaj izveštaj dopunjava naše znanje o dva ilegalna tržišta u regionu i stvara bolju predstavu o tome gde se i kako pere novac, ali i otkriva da je potrebno više informacija, posebno iz zvaničnih izvora. Prilikom pripreme ovog izveštaja bilo je zapanjujuće koliko su malo vlasti znale – ili koliko malo su bile voljne da govore – o podacima o cenama, čistoći, zaplenama droge i o potrošačkim navikama. Razlog ovome može delimično biti činjenica da se podaci prikupljaju pre na nacionalnom, nego na lokalnom nivou. Dakle, iako nam ovaj izveštaj pomaže da saznamo više, podseća nas i na to koliko se malo zna. Prema tome, kao što je primećeno u izveštaju UNODC o proceni nivoa organizovanog kriminala na Balkanu, „povećanje mogućnosti proizvodnje i deljenja podataka specifičnih za organizovani kriminal u regionu predstavlja presudan korak u pravcu bolje reakcije”.²⁶⁰ Potrebna je veća podrška kako bi se zemljama Zapadnog Balkana pomoglo u prikupljanju i analizi kriminalističke statistike i kako bi se ti podaci razmenjivali na regionalnom nivou.

Broj zaplena u poređenju sa količinom droge koja prolazi kroz region takođe ukazuje na potrebu za poboljšanjima u saradnji sa policijom u Jugoistočnoj Evropi. Možda neke informacije o žarištima u ovom izveštaju mogu doprineti poboljšanju policijsko-obaveštajnog modela u cilju rušenja šema krijumčarenja migranata i mreža trgovine drogom i katalizovati efikasnije finansijske obaveštajne podatke u praćenju pranja novca stečenog kriminalom. Takođe je jasno da postoji potreba za većim razumevanjem i kapacitetima u regionu za suočavanje sa nezakonitim finansijskim tokovima i pranjem novca, od staromodnih sistema, poput havale, do savremenih kriptovaluta, jer su uspešna krivična gonjenja malobrojna. Potraga za kriminalnom imovinom i suzbijanje stvarnog vlasništva učinilo bi to rizičnijim poslom. Na kraju krajeva, pranje novca nije samo rezultat organizovanog kriminala, već je i zločin sam po sebi.

Da zaključimo, da bi se smanjili ilegalni tokovi, a ne samo pratili, potrebno je više informacija i veća koordinacija između organa za sprovođenje zakona unutar i između zemalja WB6, kao i sa zemljama uzvodno i nizvodno od tokova koji se nisu zaustavili, uprkos „zatvaranju” balkanske rute tokom pandemije Kovida 19.

Laboratorijski radnik u Skoplju pregleda paket kokaina zaplenjen na granici sa Severnom Makedonijom.
© Robert Atanasovski/AFP posredstvom Getty Images

NAPOMENE

- 1 Prema dostupnim statistikama Eurostata i vlada primalaca, tokom cele 2014. godine registrovano je preko 37.000 kosovskih tražilaca azila, a dodatnih 42.000 registrovano je u prvim mesecima 2015. International Organization for Migration Mission in Kosovo, Coordinated Response Needed to Address Irregular Migration Flows, <https://kosovo.iom.int/coordinated-response-needed-address-irregular-migration-flows>.
- 2 Vittoria Meissner, The European Border and Coast Guard Agency Frontex beyond Borders – the Effect of the Agency's External Dimension, TARN Working Paper Series 16/2017, decembar 2017. godine, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3085529.
- 3 Trpe Stojanovski, Elma Tershana and Rovena Voda, Analysing the influence of COVID-19 on migration in the MARRI participants, MARRI RC, decembar 2020. godine, http://marri-rc.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/FINAL-REPORT_Analysing-the-influence-of-COVID-19-on-migration-in-the-MARRI-Participants-1.pdf?fbclid=IwAR0KlKk275b50Q71vMqOxxZ9e781PfdV5sYoPf5iePilGoqWFuMEPjLU.
- 4 Western Balkans - Refugees, asylum-seekers and other mixed movements as of end December 2019, UNHCR, 31. decembar 2019. godine, https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi_pICVvM3uAhWM6qQKHeiVCcsQFjAEegQlChAC&url=https%3A%2F%2Fdata2.unhcr.org%2Fen%2Fdocuments%2Fdownload%2F73832&usq=AOvVaw1eP86f37n30wND2H96X3gh. South Eastern Europe - Refugees, asylum-seekers and other mixed movements - December 2020, UNHCR, 31. decembar 2020. godine, <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/84317>.
- 5 Patrick Kingsley, Migrants on Hungary's border fence: 'This wall, we will not accept it', *The Guardian*, 22. jun 2015. godine, <https://www.theguardian.com/world/2015/jun/22/migrants-hungary-border-fence-wall-serbia>.
- 6 Migrant crisis: Hungary closes border with Croatia, BBC News, 17. oktobar 2015. godine, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34556682>
- 7 Migrant crisis: Macedonia border closure strands thousands in Greece, BBC News, 22. februar 2016. godine, <https://www.bbc.com/news/world-europe-35629921>.
- 8 Daria Sito-Sucic and Dado Ruvic, Bosnia struggles to cope with arrival of thousands of migrants, 15. maj 2018. godine, <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-bosnia-idUSKCN1IG1LS>.
- 9 Emma Wallis, Migrants in Albania: Begging for food, hiding from violence, Info Migrants, 21. maj 2020. godine, <https://www.infomigrants.net/en/post/24801/migrants-in-albania-begging-for-food-hiding-from-violence>.
- 10 International Organization for Migration, DTM Mediterranean - Western Balkans Overview 2019, 3. mart 2020. godine, https://displacement.iom.int/system/tdf/reports/WB%20brief%202019_final.pdf?file=1&type=node&id=7857.
- 11 Intervjui sa migrantima u Severnoj Makedoniji u martu 2021. godine.
- 12 North Macedonia 2020 report, Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, European Commission, 6. oktobar 2020. godine, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf.
- 13 Benjamin Bathke, Ten alleged migrant smugglers arrested in North Macedonia, Info Migrants, 16. oktobar 2020. godine, <https://www.infomigrants.net/en/post/27979/ten-alleged-migrant-smugglers-arrested-in-north-macedonia>.
- 14 Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Albanije, Migration Profile 2015, Tirana, 2016, 15, http://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2018/02/EN-_Profili_i_Migracionit_2015-2.pdf.
- 15 UNHCR, South Eastern Europe – Refugees, asylum seekers and other people in mixed movements, 5. januar 2021. godine, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/84138>.
- 16 *Policia zë 24 sirianë që po hynin ilegalisht në Kosovë, arreston tre kontrabanduesit e tyre*, Lajmi, 9. jun 2020. godine, <https://lajmi.net/policia-ze-24-siriane-qe-po-hynin-ilegalisht-ne-kosove-arreston-tre-kontrabanduesit-e-tyre>.
- 17 *Tre sirianë të alivanosur në kamion në kufirin Kosovë-Maqedoni*, Telegraf, 14. septembar 2015. godine, <https://telegraf.com/tre-siriane-te-alivanosur-ne-kamion-ne-kufirin-kosove-maqedoni-foto>.
- 18 EU: Migracije i azil, Kancelarija za evropske integracije, 14. maj 2019. godine, <https://kei.gov.me/vijesti/199297/EU-Migracije-i-azil.html?alphabet=lat>.
- 19 UNHCR, Western Balkans – Refugees, asylum seekers and other mixed movements, decembar 2019. godine, <https://bit.ly/3rd6n3F>.

- 20 Intervju sa višim službenikom organa reda u Sarajevu, Bosna i Hercegovina (BiH), decembra 2020. godine; Intervju sa predstavnikom NVO u Velikoj Kladaši, BiH, novembar 2020. godine; Intervju sa migrantom u Velikoj Kladaši, BiH u novembru 2020.
- 21 Sanela Dujković, *Nakon ubistva i migranti u strahu: Neki prave probleme, a svi ćemo biti krivi*, N1 BiH, 25. novembar 2020. godine, <http://ba.n1info.com/Vijesti/a489932/Nakon-ubistva-i-migranti-u-strahu-Neki-prave-probleme-a-svi-ćemo-biti-krivi.html>.
- 22 Služba za poslove sa strancima, *Izvršeno izmještanje migrantskih porodica iz napuštenih objekata na području USK*, Služba za poslove sa strancima, 7. decembar 2020. godine, <http://sps.gov.ba/uncategorized/izvršeno-izmještanje-migrantskih-porodica-iz-napuštenih-objekata-na-području-usk>.
- 23 Zlatan Čekić, *Migrantima u šumama oko Velike Kladaše i Bihaca prijete katastrofa*, Nezavisne novine, 4. decembar 2020. godine, <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Migrantima-u-sumama-okolo-Velike-Kladuse-i-Bihaca-prijete-katastrofa/634787>.
- 24 *Pronađeno 13 migranata u kamionu, uhapšen vozač iz BiH*, Dnevni Avaz, 24. februar 2021. godine, <https://avaz.ba/globus/region/633386/pronadeno-13-migranata-u-kamionu-uhapsen-vozac-iz-bih>.
- 25 *Stefanović: Ove godine zaustavljeno više od 8.500 migranata koji su pokušali ilegalni ulazak*, Danas, 23. jul 2020. godine, <https://www.danas.rs/drustvo/stefanovic-ove-godine-zaustavljeno-vise-od-8-500-migranata-koji-su-pokusali-ilegalni-ulazak>.
- 26 L Cela, J Georgievski, A Mogos i K Gashi, *Blokirani migranti sa Balkana koriste Rumuniju za ulazak u EU*, Balkan Insight, 10. maj 2018. godine, <https://balkaninsight.com/2018/05/10/blokirani-migranti-sa-balkana-koriste-rumuniju-za-ulazak-u-eu-05-09-2018/?lang=sr>.
- 27 Intervju sa aktivistom civilnog društva na severu Srbije koji je upoznat sa tunelima, februar 2021. godine.
- 28 Ibid.
- 29 Dana 4. novembra 2020. godine, policijski službenici pogranične policije BiH, na području Zvornika, Bijeljine, Kalesije i Brčkog, izveli su operaciju kodnog naziva „BOAT“. Pretraženo je jedanaest lokacija i uhapšeno 10 osoba, uključujući šefa Sektora na graničnom prelazu Zvornik. *Tužilaštvo BiH predložilo pritvor za tri osobe uhapšene u akciji 'Boat'*, Radio Slobodna Evropa, 6. novembar 2020. godine, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tuzilastvo-bih-predlozilo-pritvor-za-tri-osobe-uhapšene-u-akciji-boat-/30933818.html>.
- 30 Policijsko odeljenje za unutrašnje poslove u saradnji sa lokalnom policijskom upravom u Korči uhapsilo je policajca dok je pomagao i podsticao ilegalni prelazak granice. *SHÇBA, SHÇBA në bashkëpunim me DVP Korçë ka arrestuar në flagrancë një punonjës policie për dhënien ndihme për kalim të paligjshëm të kufirit*, 19. avgust 2020. godine, <https://shcba.gov.al/?p=10776>.
- 31 Troubled waters: smuggling migrants across the Adriatic, Risk Bulletin – 5. izdanje, GI-TOC, februar 2021. godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/02/SEE-RB05-EN.pdf>.
- 32 Intervju sa advokatom ilegalnog imigranta iz Sirije, Tirana, novembar 2020. godine.
- 33 SHÇBA, *SHÇBA ndalon 4 punonjës policie në DRKM Tiranë*, 27. maj 2020. godine, <https://shcba.gov.al/?p=10736>.
- 34 Intervju sa aktivistom civilnog društva u Subotici u februaru 2021. godine.
- 35 G Ziakas, *Επιχείρηση Ριβιέρα: 'Αχυράνθρωποι' και λεφτά πίσω από το κύκλωμα διακίνησης μεταναστών*, Etnos, 21. januar 2021. godine, https://www.ethnos.gr/ellada/142695_επιχειρηση-ribera-ahyranthropoi-kai-lefta-piso-apo-kykloma-diakinisis-metanaston.
- 36 Intervju sa predstavnikom nevladine organizacije u BiH u decembru 2020. godine
- 37 Benjamin Bathke, *Greek officials stop 28 migrants from reaching Italy, break up people-smuggling gang*, Info Migrants, 20. juli 2020. godine, <https://www.infomigrants.net/en/post/26126/greek-officials-stop-28-migrants-from-reaching-italy-break-up-people-smuggling-gang>. Andreas Schloenhardt, *Irregular migration and smuggling of migrants along the Balkan route*, Friedrich Ebert Stiftung, jun 2019. godine, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/15559.pdf>.
- 38 Intervju sa NVO Legis, Severna Makedonija, u novembru 2020. godine.
- 39 Emma Wallis, *Syrian migrants rescued off Albanian coast*, Info Migrants, 11. januar 2021. godine, <https://www.infomigrants.net/en/post/29556/syrian-migrants-rescued-off-albanian-coast>. Emma Wallis, *52 migrants intercepted by Montenegrin authorities on route to Italy*, Info Migrants, 19. oktobar 2020. godine, www.infomigrants.net/en/post/27994/52-migrants-intercepted-by-montenegrin-authorities-en-route-to-italy.
- 40 *Rikthehet trafikku me gomone drejt Italisë, shpëtohen 55 emigrantë në det*, Zëri i Amerikës, 9. januar 2021. godine, <https://www.zeriamerikes.com/a/5731085.html>.
- 41 J Ziaj, *Trafik klandestinësh me gomone, policia ndalon 21 emigrantë dhe arreston pronarin e një shtëpie stehimi*, Reporter, 4. jun 2020. godine, <https://www.reporter.al/trafik-klandestinesh-me-gomone-policia-ndalon-21-emigrante-dhe-arreston-pronarin-e-nje-shtepie-stehimi>.
- 42 Intervju sa novinarom iz Crne Gore u decembru 2020. godine.
- 43 E Wallis, *52 migrants intercepted by Montenegrin authorities en route to Italy*, Infomigrants, 19. oktobar 2020. godine, <https://www.infomigrants.net/en/post/27994/52-migrants-intercepted-by-montenegrin-authorities-en-route-to-italy>.
- 44 Intervju sa policijskim službenikom iz Crne Gore u decembru 2020. godine.
- 45 Ibid.
- 46 Intervju sa migrantima u Severnoj Makedoniji u martu 2021. godine.
- 47 S Ka, *Migranti sami kupuju karte za autobus i voz, a Bihac je cilj zbog blizine sa EU*, Faktor, 30. oktobar 2018. godine, <https://www.faktor.ba/vijest/migranti-sami-kupuju-karte-za-autobus-i-voz-a-bihac-je-cilj-zbog-blizine-eu/9306>.
- 48 E Trako, *U Bihacu je nekome kriza, nekome finansijski raj: Hiljade maraka zgrcu od migranata!*, Avaz, 26. oktobar 2019. godine, https://avaz.ba/vijesti/bih/525337/u-bihacu-je-nekome-kriza-nekome-finansijski-raj-hiljade-maraka-zgrcu-od-migranata?fb_comment_id=2395204587194789_2434560586592522.

- 49 Intervju sa migrantima u izbegličkom centru u Subotici u martu 2021. godine.
- 50 Ibid.
- 51 „Pretučeni i opljačkani”: How Croatia is policing its borders, BBC News, 29. juli 2019. godine, <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-49132735>.
- 52 Intervju sa migrantima u izbegličkom centru u Subotici u martu 2021. godine.
- 53 Intervju sa službenikom servisa Western Union u Prištini u novembru 2020. godine.
- 54 Ibid.
- 55 Intervju sa bivšim zamenikom ministra unutrašnjih poslova za granice i emigraciju u Tirani, Albanija, u novembru 2020. godine.
- 56 Profil emigracije 2017-2019. godine - Opšte informacije o migracionim trendovima, poverljivi izveštaj Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Albanije, koji su dobili istraživači GI-TOC.
- 57 Intervju sa bivšim zamenikom ministra unutrašnjih poslova za granice i emigraciju u Tirani, Albanija, u novembru 2020. godine.
- 58 *U kamionu otkriveno 36 ilegalnih migranata*, Granična policija BiH, 15. oktobar 2020. godine, <http://www.granpol.gov.ba/Publication/Read/937927?title=U%20kamionu%20otkriveno%2036%20ilegalnih%20migranata&pagelid=57>.
- 59 Profil emigracije 2017-2019. godine - Opšte informacije o migracionim trendovima, poverljivi izveštaj Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Albanije, koji su dobili istraživači GI-TOC.
- 60 Lorenzo Tondo, Croatian police accused of 'sickening' assaults on migrants on Balkans trail, *The Guardian*, 21. oktobar 2020. godine, <https://www.theguardian.com/global-development/2020/oct/21/croatian-police-accused-of-sickening-assaults-on-migrants-on-balkans-trail-bosnia>.
- 61 Intervju sa Lenčetom Zdravkin, Severna Makedonija, u novembru 2020. godine.
- 62 Intervju sa ekspertom civilnog društva, Severna Makedonija, u novembru 2020. godine.
- 63 Intervju sa migrantima u izbegličkom centru u Bihaću, Bosna i Hercegovina, u martu 2021. godine.
- 64 S Panajotov, *Инфомигрантс: Мигранти одново се упатуваат кон балканската маршрута преку Идомени*, MIA MK, 22. jul 2020. godine, <https://mia.mk/infomigrants-migranti-odnovo-se-upatuvaaat-kon-balkanskata-ruta-preku-idomeni>.
- 65 *Воз во близина на Велес прегази 14 мигранти: машиновозачот немал услови да го сопре возот, информираат од Обвинителството*, Akademik, 24. april 2015. godine, <https://akademik.mk/voz-vo-blizina-na-veles-pregazi-14-migranti-mashinovozachot-nemal-uslovi-da-go-sopre-vozot-informiraat-od-obvinitelstvo-3>.
- 66 *Čamac pun migranata se prevrnuo na Dunavu kod Apatina, četiri osobe nestale*, Radio Dunav, 10 novembar 2019. godine, <https://www.radiodunav.com/camac-pun-migranata-se-prevrnuo-na-dunavu-kod-apatina-cetiri-osobe-nestale>.
- 67 Intervju sa inspektorom agencije SIPA (Državna agencija za istrage i zaštitu) in Mostar, Bosnia and Herzegovina, u novembru 2020. godine.
- 68 Intervju sa ekspertom civilnog društva, Severna Makedonija, u novembru 2020. godine.
- 69 Intervju vođeni sa migrantima u Bihaću u martu 2021. godine. Intervju vođen sa migrantima u Subotici u martu 2021. godine.
- 70 Kada je to moguće, ukupna vrednost za sva tri žarišta izračunava se zbirom vrednosti koje su stvorile dve kategorije migranata i tražilaca azila: mladići koji putuju sami i porodice. Podela je napravljena zato što dve kategorije plaćaju različite cene da bi prešle granice, a priroda usluga koje plaćaju utiče na koeficijente uspeha. Podela nije napravljena na mestima na kojima nije bilo dovoljno dokaza koji bi potkrepili njenu opravdanost.
- 71 Obezbeđeni rasponi su proste srednje vrednosti dvaju tržišnih vrednosti, izračunatih sa vrednostima t koje se odnose na potencijalnu populaciju i na ukupan broj sprečenih pokušaja. Svaki raspon se tada prikazuje primenom margine greške od 20%.
- 72 Intervju vođeni sa migrantima u Bihaću u martu 2021. godine.
- 73 Intervju vođen sa migrantima u Subotici u martu 2021. godine.
- 74 Za ovaj izveštaj obavljeno je ukupno 121 intervjua. Ukupno po zemljama: Albanija 10, Bosna i Hercegovina 14, Kosovo 21, Crna Gora 7, Severna Makedonija 5 i Srbija 64.
- 75 Na osnovu najnovijih dostupnih podataka, između 2% i 8% ispitanika u anketama o upotrebi droga u WB6 probalo je kanabis najmanje jednom u životu, što je manje od evropskog proseka od 17%. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Drug use and its consequences in the Western Balkans 2006–14, 2015, 7, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/64/TD0215196ENN.pdf>. Što se tiče zaplena, na osnovu godišnjih policijskih izveštaja WB6, kanabis čini više od 95% zaplenjenih droga u regionu: najveći udeo je u Severnoj Makedoniji (99,8%), zatim u Albaniji (96,6%), Srbiji (96,1 %), Kosovo (95,9%), Crna Gora (95,1%) i Bosna i Hercegovina (95%).
- 76 Intervju sa agentom za borbu protiv narkotika u državnoj policiji, Tirana, 13. novembra 2020. godine.
- 77 Albanija: *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Janar 2019*, Shkurt 2019, https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/03/Raport-Janar-2019_MB.pdf; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Shkurt 2019*, Mars 2019, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/04/Raport-Statistikor-Mujor-i-Ministrisë-së-Brendshme-Mars-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Prill 2019*, Maj 2019, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/05/Raport-Statistikor-Mujor-i-Ministrisë-së-Brendshme-Prill-2019-MB.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Maj 2019*, Qershor 2019, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/07/Raport-Statistikor-Mujor-i-Ministrisë-së-Brendshme-Qershor-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Korrik 2019*, Gusht 2019, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/09/Raport-Statistikor-MB-Korrik-2019.pdf>.

- pdf; *Raportii Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Gusht 2019, Shtator 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/11/Raportii-Statistikor-MB-Gusht-2019.pdf>; *Raportii Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Shtator 2019, Tetor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/11/Raportii-Statistikor-MB-Shtator-2019.pdf>; *Raportii Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Tetor 2019, Tetor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/12/Raportii-Statistikor-MB-Tetor-2019-1.pdf>; *Raportii Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Nëntor 2019, Dhjetor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2020/02/Raportii-Nentor-2019-1.pdf>; *Raportii Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Dhjetor 2019, Janar 2020*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2020/02/Raportii-Dhjetor-2019.pdf>. Bosna i Hercegovina: *Ministarstvo bezbjednosti Bosne i Hercegovine, Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. godini*, novembar 2020, <http://www.msb.gov.ba/PDF/250220211.pdf>. Kosovo: *Generalna direkcija policije Kosovo – Direkcija za strateško planiranje i pravna pitanja, Godišnji izveštaj za 2019. godinu, februar 2020*, <https://www.kosovopolice.com/wp-content/uploads/2020/02/Raportii-vjetor-2019-serbisht.pdf>; Bajram Nuhiu, Kosovo Police, Drug Situation in Kosovo, novembar 2019. godine, https://leph2019edinburgh.com/wp-content/uploads/2019/11/ko_drug-situation.pdf. Severna Makedonija: *Министерство за внатрешни работи Северне Македоније, Збирна анализа за вкупниот криминалитет по области и сектори споредбено од 2010 до 2019 година во Република Северна Македонија*, https://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/Portal%202010-2019%20-%20finalna%20verzija.xls. Crna Gora: *Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore, Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, sa organom u sastavu za 2019. godinu, mart 2020*, <https://mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=403556&rType=2&file=Izvj%C5%A1taj%20o%20radu%20Ministarstva%20unutra%C5%A1njih%20poslova%20%20za%202019.pdf>; *Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore, Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, sa organom u sastavu za 2018. godinu, mart 2019*, <https://mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=355929&rType=2&file=Izvj%C5%A1taj%20o%20radu%20i%20stanju%20u%20upravnim%20oblastima.pdf>. Srbija: *Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2019. godini, mart 2020*, str. 97–122, http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1bc4d342-ebf9-4a39-90b7-96f66cb6d0d5/IOR_decembar_2020_lat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=npyaSFN; *Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2018. godini, mart 2019*, str. 92–114, <http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a66ae4bc-fb6f-4720-bee6-6a465a3dd080/IOR%20Boktobar%2B2019%2Blatinica.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mSnkxwq>.
- 78 *Ministarstvo unutrašnjih poslova Severne Makedonije, Privедени лица, се расчитува случајот со украдената марихуана од Јосифово*, 8. decembar 2020. godine, mvr.gov.mk/vest/13879.
- 79 Hristina Belovska, *ЛЕГАЛНИОТ БИЗНИС СО МАРИХУАНА ЛЕСНА МЕТА НА КРИМИНАЛНИТЕ ГРУПИ*, *Televizija 24*, 21. decembar 2020. godine, 24.mk/details/legalniot-biznis-so-marikhuana-lesna-meta-na-kriminalnite-grupi.
- 80 *Ministarstvo unutrašnjih poslova Severne Makedonije, Извршен претрес, запленети околу 60 кг дрога*, 20. decembar 2020. godine, mvr.gov.mk/vest/14019.
- 81 *Intervju sa bivšim službenikom Ministarstva unutrašnjih poslova, Priština*, novembar 2020. godine.
- 82 *Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2019. godini, mart 2020.*, str. 97–122, http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1bc4d342-ebf9-4a39-90b7-96f66cb6d0d5/IOR_decembar_2020_lat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=npyaSFN; *Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2018. godini, mart 2019.*, str. 92–114, <http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a66ae4bc-fb6f-4720-bee6-6a465a3dd080/IOR%20Boktobar%2B2019%2Blatinica.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mSnkxwq>.
- 83 Jelena Zorić, *The Jovanjica Indictment (Optužnica Jovanjica)*, N1, 13. septembar 2020. godine, <https://youtu.be/16ksUma446l>.
- 84 UNODC, *Regional Programme for South Eastern Europe (2016-2019)*, 2015, https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/RP_SEE_2016-2019_Approved.pdf.
- 85 *Intervju sa bivšim službenikom Ministarstva unutrašnjih poslova, Priština*, novembar 2020. godine.
- 86 *Laboratori i heroinës në Has, prangoset kimisti turk*, *Abc*, 21. oktobar 2018. godine, <https://abcnews.al/laboratori-i-heroines-ne-has-prangoset-kimisti-turk/>.
- 87 *Intervju sa visokim službenicima organa reda, Tirana*, 24. novembra 2020.
- 88 *Intervju sa agentom za borbu protiv narkotika u albanskoj državnoj policiji, Tirana*, 13. novembra 2020. godine.
- 89 *Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti od droga, Serbia National Drug Report, 2017.*, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4701/National%20drug%20report_Serbia.pdf; *Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti od droga, National Report on Drug Situation in Serbia, 2014*, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/805/National_Report_Serbia_2014_EN_483880.pdf; *Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti od droga i UNODC, Drug treatment systems in the Western Balkans: outcomes of a joint EMCDDA-UNODC survey of drug treatment facilities, 2019*, https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/EMCDDA_UNODC_Publication.pdf.
- 90 *Međunarodni konzorcijum za politike o drogama (IDPC), South East Europe*, <https://idpc.net/policy-advocacy/regional-work/south-east-europe>.
- 91 *Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti od droga i UNODC, Drug treatment systems in the Western Balkans: outcomes of a joint EMCDDA-UNODC survey of drug treatment facilities, 2019*, https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/EMCDDA_UNODC_Publication.pdf.

- 92 Intervju sa predstavnikom Foruma za bezbednosna istraživanja i analize u Severnoj Makedoniji, novembar 2020, i intervju sa policajcem iz Strumice, novembar 2020. godine.
- 93 Walter Kemp, Transnational tentacles: Global hotspots of Western Balkan organized crime, GI-TOC, 2020, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/07/Transnational-Tentacles-Global-Hotspots-of-Balkan-Organized-Crime-ENGLISH_MRES.pdf.
- 94 Walter Kemp, Making a killing: What assassinations reveal about the Montenegrin drug war, GI-TOC, 2020. godine, <https://globalinitiative.net/analysis/montenegro-assassinations-drug-war/>.
- 95 Albanija: *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Janar 2019, Shkurt 2019*, https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/03/Raport-Janar-2019_MB.pdf; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Shkurt 2019, Mars 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/04/Raporti-Shkurt-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Mars 2019, Prill 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/04/Raporti-Mars-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Prill 2019, Maj 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/05/Raporti-Mujor-Prill-2019-MB.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Maj 2019, Qershor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/07/Raporti-Mujor-Maj-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Qershor 2019, Korrik 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/07/Raporti-Qershor-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Korrik 2019, Gusht 2019*, https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/09/Raporti-Statistikor_-MB-Korrik-2019.pdf; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Gusht 2019, Shtator 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/11/Raporti-Statistikor-MB-Gusht-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Shtator 2019, Tetor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/11/Raporti-Statistikor-MB-Shtator-2019.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Tetor 2019, Tetor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/12/Raporti-Statistikor-MB-Tetor-2019-1.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Nëntor 2019, Dhjetor 2019*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2020/02/Raporti-Nentor-2019-1.pdf>; *Raport Statistikor Mujor i Ministrisë së Brendshme – Dhjetor 2019, Janar 2020*, <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2020/02/Raporti-Dhjetor-2019.pdf>. Bosna i Hercegovina: *Ministarstvo bezbjednosti Bosne i Hercegovine, Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. godini, novembar 2020.*, <http://www.msb.gov.ba/PDF/250220211.pdf>. Kosovo: *Generalna direkcija policije Kosovo – Direkcija za strateško planiranje i pravna pitanja, Godišnji izveštaj za 2019. godinu, februar 2020.*, <https://www.kosovopolice.com/wp-content/uploads/2020/02/Raporti-vjetor-2019-serbisht.pdf>; Bajram Nuhiu, Kosovo Police, Drug Situation in Kosovo, novembar 2019. godine, https://leph2019edinburgh.com/wp-content/uploads/2019/11/ko_drug-situation.pdf. Severna Makedonija: *Ministerstvo za vnutreshni работи Северне Македоније, Збирна анализа за вкупниот криминалитет по области и сектори споредбено од 2010 до 2019 година во Република Северна Македонија*, https://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/Portal%202010-2019%20-%20finalna%20verzija.xls. Crna Gora: *Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore, Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, sa organom u sastavu za 2019. godinu, mart 2020.*, <https://mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=403556&rType=2&file=Izve%C5%A1taj%20o%20radu%20Ministarstva%20unutra%C5%A1njih%20poslova%20%20za%202019.pdf>; *Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore, Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima iz nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, sa organom u sastavu za 2018. godinu, mart 2019.*, <https://mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=355929&rType=2&file=Izve%C5%A1taj%20o%20radu%20i%20stanju%20u%20upravnim%20oblastima.pdf>. Srbija: *Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2019. godini, mart 2020.*, str. 97–122, [http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a66ae4bc-fb6f-4720-bee6-6a465a3dd080/IOR%20Boktobar%202019%20Blatinica.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mSnkxwq](http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1bc4d342-ebf9-4a39-90b7-96f66cb6d0d5/IOR_decembar_2020_lat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=npyaSFN;Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2018. godini, mart 2019.</i>, str. 92–114, <a href=).
- 96 NEOnline, Police bust major drug trafficking ring in Albania, NewEurope, 6. februar 2015. godine, <https://www.neweurope.eu/article/police-bust-major-drug-trafficking-ring-albania/>.
- 97 Direcției de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism (DIICOT), press release, 26. mart 2020. godine, <https://www.diicot.ro/mass-media/2304-comunicat-de-presa-26-03-2019>.
- 98 Filip Rudic, Romania arrests two serbians in major cocaine bust, Balkan Insight, 27. mart 2019. godine, <https://balkaninsight.com/2019/03/27/romania-arrests-two-serbians-in-major-cocaine-bust/>.
- 99 Ibid.
- 100 RISE Romania, Romania charges 16 over washed-up drugs, OCCPR, 15. jul 2020. godine, <https://www.occrp.org/en/daily/12746-romania-charges-16-over-washed-up-drugs>.
- 101 Piraeus flooded with cocaine: Why Colombian cartels use the Greek port, Greek City Times, 1. mart 2021. godine, <https://greekcitytimes.com/2021/03/05/piraeus-flooded-with-cocaine/?amp>.
- 102 Međunarodni institut za krivično pravosuđe i ljudska prava u Sirakuzi, Closing the implementation gap: Criminal justice responses to illicit trade in South Eastern Europe and associated challenges, novembar 2020. godine, 125, http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2020/11/SII-Regional-crime-trends-report_web.pdf.
- 103 Intervju sa bivišim pripadnikom policijske jedinice za suzbijanje narkomanije u Beogradu, novembar 2020. godine.

- 104 Intervju sa policajcem iz Beograda, decembar 2020. godine.
- 105 Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti od droga (EMCDDA) i Europol, Drugs and the darknet – Perspectives for enforcement, research and policy, 2017.
- 106 Intervju sa profesorom kriminalističkih studija iz Beograda, decembar 2020. godine.
- 107 Intervju sa aktivistom civilnog društva iz Beograda, novembar 2020. godine.
- 108 Intervju sa bivšim policajcem iz Beograda, decembar 2020. godine.
- 109 Na osnovu analize izjava za štampu vlade Srbije, dostupnih na adresi <http://mup.gov.rs/wps/portal/sr/>.
- 110 *Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2019. godini, mart 2020. godine*, str. 97–122, [http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1bc4d342-ebf9-4a39-90b7-96f66cb6d0d5/IOR_decembar_2020_lat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nnpyaSFN;Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2018. godini, mart 2019. godine](http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1bc4d342-ebf9-4a39-90b7-96f66cb6d0d5/IOR_decembar_2020_lat.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nnpyaSFN;Ministarstvo%20unutrašnjih%20poslova%20Srbije,%20Izveštaj%20o%20stanju%20javne%20bezbednosti%20i%20radu%20Ministarstva%20unutrašnjih%20poslova%20u%202019.%20godini,%20mart%202020.%20godine,%20str.%2097-122,%20http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a66ae4bc-fb6f-4720-bee6-6a465a3dd080/IOR%20Bokto%20bar%20B2019%20Blatinica.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mSnkxwq), 92–114, <http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a66ae4bc-fb6f-4720-bee6-6a465a3dd080/IOR%20Bokto%20bar%20B2019%20Blatinica.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mSnkxwq>
- 111 Jelena Radivojević, *Zarubici 11 godina zatvora zbog proizvodnje droge*, KRIK, 25. septembar 2018. godine, <https://www.krik.rs/zarubici-11-godina-zatvora-zbog-proizvodnje-droge/>.
- 112 Serious and Organised Crime Threat Assessment, Ministry of Interior of the Republic of Serbia, 2020, 47, <http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/3d0a3df4-4e1d-4b70-8475-3d69f6d21107/SOCTA+2019+-+ENG-compressed.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nnvYlq8>. Vidi i: Međunarodni institut za krivično pravosuđe i ljudska prava u Sirakuzi, Closing the implementation gap (Uklanjanje praznina u primeni): Criminal justice responses to illicit trade in South Eastern Europe and associated challenges, November 2020, 49, http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2020/11/SII-Regional-crime-trends-report_web.pdf.
- 113 Centar za sprovođenje zakona jugoistočne Evrope, Izveštaj o zapleni droge u jugoistočnoj Evropi, decembar 2019. godine, str. 23 www.selec.org/wp-content/uploads/2019/12/SELEC-Report-on-Drug-Seizures-2019-Public-version.pdf.
- 114 Intervju sa aktivistom civilnog društva, Beograd, novembar 2020. godine.
- 115 Evropski centar za monitoring droga i zavisnosti od droga, Albania National Drug Report, 2017, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4700/National%20drug%20report_Albania.pdf.
- 116 Intervju sa aktivistom civilnog društva, Beograd, novembar 2020. godine.
- 117 Irena Molnar, New psychoactive substance use in the Republic of Serbia: Research results, Eurasian Harm Reduction Association and Swansea University, 2020, 26, https://harmreductioneurasia.org/wp-content/uploads/2020/09/2020_8_20_EHRA_NPS-Report_Serbia_EN.pdf.
- 118 Intervju sa aktivistom civilnog društva iz Beograda, Srbija, novembar 2020. godine, intervju br. 3 sa aktivistom civilnog društva iz Podgorice, Crna Gora, decembar 2020. godine.
- 119 Sasa Djordjević and Bojan Dobovšek, Organised crime in Western Balkans Six at the onset of coronavirus, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40, 9/10 (septembar 2020. godine), 807–820, <https://doi.org/10.1108/IJSSP-06-2020-0229>.
- 120 Intervju sa aktivistom civilnog društva, Beograd, novembar 2020. godine.
- 121 GI-TOC, Hotspots of organized crime in the Western Balkans, maj 2019. godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2019/05/Hotspots-Report-English-13Jun1110-Web.pdf>.
- 122 Intervju sa javnim tužiocem u Tuzli, BiH, u novembru 2020. godine.
- 123 Intervju sa novinarom iz Novog Pazara, Srbija, u novembru 2020. godine.
- 124 Vidi, na primer: Biljana Kilibarda, Drug use in Serbia, results of the first general population survey in 2014 according to the EMCDDA methodology, Institut za javno zdravlje Srbije, https://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_239816_EN_Biljana%20Kilibarda%20-%20Drug%20use%20in%20Serbia.pdf; i Evropski centar za monitoring droga i zavisnosti od droga, Albania National Drug Report 2017, 2017. godina, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4700/National%20drug%20report_Albania.pdf.
- 125 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 126 Walter Kemp, Transnational tentacles: Global hotspots of Balkan organized crime, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, jul 2020. godine, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/07/Transnational-Tentacles-Global-Hotspots-of-Balkan-Organized-Crime-ENGLISH_MRES.pdf.
- 127 Tony Sagers, An assessment of the extent of Albanian (-speaking) organised crime groups involved in drug supply in the European Union: characteristics, role and the level of influence, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2019, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/12102/EDMR2019_BackgroundReport_AlbanianSpeakingOCGs.pdf?fbclid=IwAR3NC05xwUkbg_uRzZ6Om8qml_KrYTqYo4LZ3Owwd7ltmjLWyy8tcjCAI_S8,%20page%2015, 15.
- 128 UNODC, Conceptual Framework for the Statistical Measurement of Illicit Financial Flows, oktobar 2020. godine, 8, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/IFF/IFF_Conceptual_Framework_for_publication_15Oct.pdf.
- 129 Intervju sa stručnjacima za organizovani kriminal u Albaniji 2020. godine; UNODC, World Drug Report 2020, <https://wdr.unodc.org/wdr2020/>; Tony Sagers, An assessment of the extent of Albanian (-speaking) organised crime groups involved in drug supply in the European Union: characteristics, role and the level of influence, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2019, 15, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/>

- attachments/12102/EDMR2019_BackgroundReport_AlbanianSpeakingOCGs.pdf?fbclid=IwAR3NCo5xwUkbg uRzZ6Om8qml_KrYTqYo4LZ3Owwd7ltmjLWyy8tcjCAI_S8,%20 page%2015.
- 130 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*. London: Hurst & Company, 2019, 17.
- 131 FATF, What is Money Laundering, <https://www.fatf-gafi.org/faq/moneylaundering/>.
- 132 UNODC, Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crime, August 2011, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit-financial-flows_31Aug11.pdf; UNODC, Money Laundering, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html#:~:text=The%20estimated%20amount%20of%20money,goes%20through%20the%20laundering%20cycle.>
- 133 Ibid.
- 134 Ova procena se zasniva na podacima o BDP-u dostavljenim u otvorenim podacima Svetske banke u USD. Za izračunavanje odgovarajuće vrednosti u evrima za ovaj izveštaj korišćen je kurs američkog dolara prema evru od 23. februara 2021. godine sa veb lokacije Oanda.com: <https://www1.oanda.com/currency/converter/>.
- 135 Спасовски: Развоен буџет за модерна полиција и достојни услови за полицајците и во 2021, Kanal 5, 27. novembar 2020. godine, <https://kanal5.com.mk/spasovski-razvoen-budjet-za-moderna-policija-i-dostojni-uslovi-za-policaicite-i-vo-2021/a449939>; i albansko Ministarstvo finansija i privrede, Budžet za 2021. godinu, <https://www.financa.gov.al/buxheti-2021/>.
- 136 Zvogëlohet për 10 milionë euro buxheti i Policisë së Kosovës, Telegrafi, 21. novembar 2020. godine, <https://telegrafi.com/zvogelohet-per-10-milione-euro-buxheti-policise-se-kosoves/>.
- 137 Intervju sa nekoliko advokata koji zastupaju albanske državljane optužene za krivična dela krijumčarenja u Albaniji, novembar 2020. godine.
- 138 Intervjui sa aktivistima civilnih društava iz celog regiona, vođeni u oktobru 2020 godine.
- 139 Sistem javnih nabavki prate brojne nezakonitosti, ali ne i kažnjavanje odgovornih, DAN, 18. decembar 2019. godine, <https://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&clan ak= 726115&datum=2019-12-18>.
- 140 Za više informacija o finansiranju političkih partija, vidi Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>. Izveštaj o međunarodnim finansijskim fondovima u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji koji pokrivaju finansiranje političkih partija u ove tri zemlje trebalo bi da bude objavljen na proleće 2021. godine.
- 141 Intervju sa aktivistom NVO u decembru 2020. godine, Crna Gora. Vidi i: Predrag Tomović i Aneta Durović, *Crna Gora u nove izbore sa starim aferama*, Radio Slobodna Evropa, 31. jul 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-u-nove-izbore-sa-starim-aferama/30759051.html>; Samir Kajošević, *DPS se ne odriče Keljmenđija ni nakon što je iz SAD optužen da je narkobos*, Vijesti, 5. jun 2012, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/316284/dps-se-ne-odrice-keljmenđija-ni-nakon-sto-je-iz-sad-optuzen-da-je-narkobos>.
- 142 Intervju sa bivšim članom EULEKS-ovog osoblja, februar 2020. godine.
- 143 Meri Jordanovska, Осомничените лица за 'Талир', Prizma, 22. maj 2017. godine, <https://prizma.mk/osomnichenite-litsa-za-talir/>.
- 144 Zabeleženi su i sumnjivi bankovni transferi drugim stranama. *Tri godine bez odluke tužilaštva o sumnji na pranje novca SNS, SPS i URS: Kompleksan predmet ili odugovlačenje*, Insajder, 18. septembar 2020. godine, <https://insajder.net/sr/sajt/tema/20420/>.
- 145 Klodiana Lala, *Përgjimet zbulojnë rolin e krimt të organizuar në blerjen e votave në Shqipëri*, Glas Amerike, 30. januar 2019. godine, <https://www.zeriamerikes.com/a/4765322.html>.
- 146 Albanian Newsroom, Political crisis in Albania deepens as Bild leaks other taped conversations, Independent Balkan News Agency, 17. jun 2019. godine, <https://balkaneu.com/political-crisis-in-albania-deepens-as-bild-leaks-other-taped-conversations/>; and Neritan Sejmini, Five things we learned from the Albanian electiongate tapes, Exit News, 5. jun 2019. godine, <https://exit.al/en/2019/06/05/five-things-we-learned-from-the-albanian-electiongate-tapes/>.
- 147 Intervju sa sudijom i konsultantom OEBS-a u Srbiji, novembar 2020. godine.
- 148 European Commission, 2019 Economic Reform Programmes of Albania, Montenegro, North Macedonia, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo*. The Commission's Overview & Country Assessments, Institutional Paper 107, jul 2019. godine, 34, 92, 125, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip107_en.pdf; European Commission, Commission Staff Working Document. Bosnia and Herzegovina 2020 Report, 6. oktobar 2020. godine, 50, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf; European Commission, Progress towards Meeting the Economic Criteria for EU Accession. The Commission's 2019 Assessments, Institutional Paper 109, jul 2019. 14, 66, 125, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip107_en.pdf; European Commission, Commission Staff Working Document.
- 149 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*. London: Hurst & Company, 2019. godina
- 150 Intervju sa stručnjakom za pitanja pranja novca iz Severne Makedonije, 25. novembar 2020. godine. Vidi i: Finansijska obaveštajna jedinica, Ministarstvo finansija Severne Makedonije, Izveštaj o sprovedenoj proceni rizika od pranja novca i finansiranja terorizma (2016. - 2018.), april 2020. godine, <https://ufr.gov.mk/wp-content/uploads/2020/05/NRA-Izvestaj-za-web-19-05.pdf>.
- 151 General Directorate for the Prevention of Money Laundering, FIU Albania, Annual report 2019, 8, <http://fu.gov.al/wp-content/uploads/2020/06/5-6-2020-ANNUAL-REPORT-2019.pdf>.
- 152 Administration for the Prevention of Money Laundering in Serbia, AMPL annual report, 1 January 2019–31

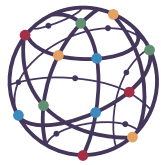
- December 2019, 25, <http://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/APML-Annual-Report-2019.pdf>.
- 153 Intervju sa službenikom banke u Srbiji, mart 2021. godine.
- 154 Jay Bahadur, Following the money: The use of hawala remittance system in the Yemen-Somalia arms trade, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, septembar 2020. godine, 8, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/09/Following-the-money-The-use-of-the-hawala-remittance-system-in-the-Yemen%E2%80%93Somalia-arms-trade.pdf>.
- 155 Ibid.
- 156 Angeliki Dimitriadi et al, Study on smuggling of migrants. Characteristics, responses and cooperation with third countries – Case Study 5: Greece–Former Yugoslav Republic of Macedonia–Serbia/Hungary, European Commission, DG Migration and Home Affairs, 28, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/case_study_5_greece_-_former_yugoslav_republic_of_macedonia_-_serbia_hungary.pdf.
- 157 Europol, Joint Investigation Team Leads to Dismantling of one of Europe's most active Albanian-speaking networks trafficking cocaine into Europe, saopštenje za štampu, 17. septembar 2020. godine, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/joint-investigation-team-leads-to-dismantling-of-one-of-europe%E2%80%99s-most-active-albanian-speaking-networks-trafficking-cocaine>.
- 158 *Kako su migranti za tri godine podigli 5,8 miliona KM u BiH ukoliko nemaju dokumente*, Klix, 21. januar 2021. godine, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/kako-su-migranti-za-tri-godine-podigli-5-8-miliona-km-u-bih-ukoliko-nemaju-dokumente/210113102>.
- 159 Lazar Grdinic, Montenegro: Prosecutor Demands a New Trial for Safet Kalic and his Family Members, OCCPR, 24 June 2016, <https://www.occrp.org/en/daily/5406-montenegro-prosecutor-demands-a-new-trial-for-safet-kalic-and-his-family-members>.
- 160 Među njima su bili hoteli, kafići, restorani, benzinske stanice, kao i transportno preduzeće u inostranstvu. Intervju sa aktivistom NVO u decembru 2020. godine. Vidi i: Beka Coković, Safetu Kaliću će se suditi u odsustvu, Vijesti, 28. april 2012. godine, <https://www.vijesti.me/zabava/320679/safetu-kalicu-ce-se-suditi-u-odsustvu>.
- 161 General Directorate for the Prevention of Money Laundering, FIU Albania, Annual report 2019, 2019, 9, <http://fu.gov.al/wp-content/uploads/2020/06/5-6-2020-ANNUAL-REPORT-2019.pdf>.
- 162 Intervju sa stručnjakom za albanski organizovani kriminal, mart 2021. godine.
- 163 Intervju sa vozačem kamiona iz Španije, februar 2020. godine.
- 164 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, 34, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 165 Ibid., 36.
- 166 Intervju sa policajcem iz Severne Makedonije, utorak, 10. novembar 2020. godine.
- 167 Intervju sa aktivistom NVO u Crnoj Gori, decembar 2020. godine. Vidi i: Podnete krivične prijave: Krivična prijava da ispita veze Darka Šarića sa DPS-om i vladom Crne Gore, MANS, 14. april 2014. godine, <https://www.mans.co.me/podnijeta-krivicna-prijava-tuzilastvo-da-ispita-veze-darka-sarica-za-dps-om-i-vladom-crne-gore/>; Šarić, kokain i Crna Gora: prečutana priča, MANS, 6. mart 2017. godine, <https://youtu.be/OrISHBJDr5M>; i Šarićevi saradnici grade autoput, MANS, 4. septembar 2019. godine, <https://www.mans.co.me/saricevi-saradnici-grade-autoput/>.
- 168 Intervju sa policijskim istražiteljem na Kosovu, novembar 2020. godine.
- 169 Zvanična statistika Agencije za registraciju preduzeća Kosova, <https://arbkrks.gov.net/page.aspx?id=2,1>.
- 170 **KAKO JE I ZAŠTO UBIJEN BOŽIDAR CICMIL U MOSTARU: Pogledajte drugu epizodu filma o crnogorskim klanovima**, Slobodna Bosna, 9. novembar 2020. godine, https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/176115/kako_je_i_zasto_ubijen_bozidar_cicmil_u_mostaru_pogledajte_drugu_epizodu_filma_o_crnogorskim_klanovima_video.html.
- 171 Intervju sa stručnjakom za pitanja pranja novca iz Srbije, novembar 2020. godine. Vidi i: Administration for the Prevention of Money Laundering in Serbia, AMPL annual report–1. januar 2019.–31. decembar 2019. godine, 25, <http://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/APML-Annual-Report-2019.pdf>.
- 172 Intervju sa članom Saveta za borbu protiv korupcije u Srbiji, novembar 2020. godine.
- 173 *Акција Калабрија: Уапсене у Куманово 'испале' четири млн евра*, Makfax, 13. mart 2014. godine, <https://makfax.com.mk/crna-hronika/331267/>.
- 174 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*. London: Hurst & Company, 2019. godina
- 175 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, 30, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 176 Jelena Jovanović, *Brnović: Kazino nikad nije radio*, Vijesti, 21. novembar 2017. godine, <https://www.vijesti.me/zabava/53882/brnovic-kazino-nikad-nije-radio>.
- 177 Rajko Milić i Goran Kapor, *Kazino Avala je nosilac licence za internet poker, a ne Montestar*, Vijesti, 6. septembar 2011. godine, <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/348611/kazino-avala-je-nosilac-licence-za-internet-poker-a-ne-montestar>.
- 178 Državna revizorska institucija Crne Gore, Efikasnost inspekcijskog nadzora u oblasti priređivanja igara na sreću: konačni izvještaj, 10. jul 2019. godine, <http://www.dri.co.me/1/doc/Izve%C5%A1taj%20o%20reviziji%20uspjeha%20Efikasnost%20inspekcijskog%20nadzora%20u%20oblasti%20prire%C4%91ivanja%20igara%20na%20sre%C4%87u.pdf>.
- 179 **IGRE NA SREĆU I SUMNJIVI UGOVORI: FALSIFIKOVANI PEČATI UPRAVE ZA IGRE NA SREĆU, A POLICIJA ČUTI**, Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore, 2. mart 2021. godine, <http://www.cin-cg.me/igre-na-srecu-i-sumnjivi-ugovori-falsifikovani-pecati-uprave-za-igre-na-srecu-a-policija-cuti/>.

- 180 Vlasniku "Maks Beta" oduzeta imovina, RTS, 26. jun 2012. godine, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/1128218/vlasniku-maks-beta-oduzeta-iovina.html>.
- 181 KRIMI RAD "MAXBETA" Vlasniku kladionica država oduzela imovinu, pa mu dala titulu KRALJA KOCKE, Direktno, 14. septembar 2020. godine, <https://direktno.rs/vesti/hronika/301143/vlasnik-maxbeta-oduzeta-iovina-kontic-prebijanje-.html>.
- 182 Intervju sa advokatom u Srbiji, novembar 2020. godine. Vidi i: *Masovna tuča navijača Partizana u Kaću, desetine povređenih, kladionica demolirana*, RTV, 7. april 2019. godine, http://www.rtv.rs/sr_lat/sport/fudbal/masovna-tuca-navijaca-partizana-u-kacu-desetine-povredjenih-kladionica-demolirana_1007345.html.
- 183 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov-2020-1.pdf>; i Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, Bilten rizika Opservatorije za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi, izdanje 4, 7, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/01/WEB_WB-RB-04.pdf.
- 184 Trenutno u Tirani rade dva kazina. Nova odluka, međutim, ne ograničava rad kazina na Tiranu. *Qendra e Tiranës kthehet në zonë kazinosh*, Exit News, 10. septembar 2020. godine, <https://exit.al/hotelet-e-perzgjedhura-nga-qeveria-per-monopolin-e-kazinove/>.
- 185 Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, Bilten rizika Opservatorije za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi, izdanje 4, 7, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/01/WEB_WB-RB-04.pdf.
- 186 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*. London: Hurst & Company, 2019, 42.
- 187 Intervju sa stručnjakom za pitanja pranja novca iz Severne Makedonije, 25. novembar 2020. godine; Vidi i Presudu br. KOKZ-3/18, Apelacioni sud u Skoplju, izrečenu 21. februara 2018. godine.
- 188 Administration for the Prevention of Money Laundering in Serbia, AMPL annual report, 1 January 2019–31 December 2019, 24, <http://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/APML-Annual-Report-2019.pdf>.
- 189 Intervju sa advokatom u Srbiji, novembar 2020. godine.
- 190 *Borba protiv pranja para u BiH na početnom, kriminalci na profesionalnom nivou*, Informacija je capital, 1. novembar 2019. godine, <https://www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih-na-pocetnom-kriminalci-na-profesionalnom-nivou/>.
- 191 Na ovaj način, kompanija dobija gotovinu koja deluje legitimno jer ima garanciju klijenata. Intervju sa zaposlenima u građevinskim firmama u Albaniji, februar 2020. godine.
- 192 Bank of Albania, Time Series, https://www.bankofalbania.org/Statistics/Time_series/?evb=agregate&evn=agregate_parent_sel&Cgroups=. Pogledajte i zvanične podatke o nacionalnim računima (GDP) na veb lokaciji INSTAT, Gross Domestic Product Q2 2020, <http://www.instat.gov.al/en/themes/economy-and-finance/national-accounts-gdp-publication/2020/gross-domestic-product-q2-2020/>.
- 193 SRNA, *Velika međunarodna policijska akcija u Banjoj Luci i Prijedoru protiv privrednog kriminala*, KLIX, 3. mart 2021. godine, <https://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/velika-medjunarodna-policijska-akcija-u-banjoj-luci-i-prijedoru-protiv-privrednog-kriminala/210303071>.
- 194 *Borba protiv pranja para u BiH na početnom, kriminalci na profesionalnom nivou*, Informacija je capital, 1. novembar 2019. godine, <https://www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih-na-pocetnom-kriminalci-na-profesionalnom-nivou/>.
- 195 Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Procjena rizika od pranja novca i finansiranja terorizma u Bosni i Hercegovini za period 2018.-2022., Sarajevo, maj 2018., 8, <http://msb.gov.ba/PDF/130320191.pdf>; i SIPA, Finansijsko-obaveštajni odjel, Pranje novca i financiranje terorističkih aktivnosti (Statistički podatci i otkriveni pojava oblici u 2018. godini), avgust 2019. godine, 20, <http://sipa.gov.ba/assets/files/foo-docs/lzvjestajoradu2018HR.pdf>; Finansijsko-obaveštajna jedinica (Kosovo), Tipologije pranja novca politički izloženih osoba na Kosovu, https://fu.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/06/PEPs-Typologies_ALB-SRB-ANG.pdf; Financial Intelligence Unit (Kosovo), *Tipologjitë e Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit në Republikën e Kosovës*, <http://fu.rks-gov.net/wp-content/uploads/2014/10/Tipologjite.pdf>.
- 196 VI O I M V, *POLICIJSKI SEKTOR ZA SPREČAVANJE PRANJA NOVCA NE REAGUJE NA SUMNJE U PRANJE NOVCA*, DAN, 2. jul 2019. godine, <https://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijest%20dana&clanak=702932&datum=2019-07-02>.
- 197 Informacije dobijene od istraživačkih novinara iz Albanije i Crne Gore 2020. godine.
- 198 OCCRP, First Bank Helped Micunovic Family, OCCRP, 30. maj 2012. godine, <https://www.reportingproject.net/firstbank/en/first-bank-helped-micunovic-family>; Duško Šarić i Jovica Lončar novcem od kokaina plaćali kredite kod Prve i Hipo banke, *Vijesti*, 19. maj 2011. godine, ažurirano 27. marta 2019. godine, <https://www.vijesti.me/zabava/360969/dusko-saric-i-jovica-loncar-novcem-od-kokaina-placali-kredite-kod-prve-i-hipo-banke>.
- 199 Duško Šarić i Jovica Lončar novcem od kokaina plaćali kredite kod Prve i Hipo banke, *Vijesti*, 19. maj 2011., ažurirano 27. marta 2019. godine, <https://www.vijesti.me/zabava/360969/dusko-saric-i-jovica-loncar-novcem-od-kokaina-placali-kredite-kod-prve-i-hipo-banke>; Kum prevezio cement ili drogu? *Vijesti*, 29. decembar 2016., ažurirano 4. aprila 2019. godine, <https://www.vijesti.me/zabava/99549/kum-prevezio-cement-ili-drogu>.
- 200 MANS podnio krivičnu prijavu zbog sumnji u pranje novca preko Prve-banke, MANS, 15. april 2014. godine, <https://www.mans.co.me/mans-podnio-krivicnu-prijavu-zbog-sumnji-u-pranje-novca-preko-prve-banke/>.
- 201 Crna Gora: Fudbal, politika i kokain, MANS, 7. april 2014. godine, <http://www.mans.co.me/crna-gora-fudbal-politika-i-kokain/>; Criminal charges filed: Krivična prijava da ispita veze Darka Šarića sa DPS-om i vladom Crne Gore, MANS, 14. april 2014. godine, <https://www.mans.co.me/podnijeta-krivicna-prijava-tuzilastvo-da-ispita-veze-darka-sarica-za-dps-om-i-vladom-crne-gore/>; Šarić, kokain i Crna Gora: prečutana priča, MANS, 6. mart 2017. godine, <https://youtu.be/OrISHBJDr5M>; i Šarićevi saradnici grade autoput,

- MANS, 4. septembar 2019. godine, <https://www.mans.co.me/saricevi-saradnici-grade-autoput/>.
- 202 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*. London: Hurst & Company, 2019, 45.
- 203 Council of Europe, Report on Fourth Assessment Visit, Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, MONEYVAL(2014)1, 3. april 2014. godine, 15, <https://rm.coe.int/report-on-fourth-assessment-visit-anti-money-laundering-and-combating-/1680715adc>.
- 204 Intervju sa javnim tužiocem i sa policajcem iz Severne Makedonije, 20. novembar 2020. godine.
- 205 Intervju sa stručnjakom za pitanja pranja novca i sa istraživačkim novinarom u Albaniji, mart 2020, oktobar 2020. i mart 2021. godine. Vidi i: Albanska finansijsko-obaveštajna jedinica, godišnji izveštaj za 2019. godinu, http://fu.gov.al/wp-content/uploads/2019/RaportVjetore/Raporti_vjetor_shqip_2019.pdf.
- 206 Srbija je u junu 2019. godine uklonjena sa liste zemalja sa strateškim nedostacima; Bosna i Hercegovina je uklonjena sa te liste 2020.
- 207 Walter Kemp, Transnational tentacles: Global hotspots of Balkan organized crime, Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, jul 2020. godine, 23 https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/07/Transnational-Tentacles-Global-Hotspots-of-Balkan-Organized-Crime-ENGLISH_MRES.pdf.
- 208 Neke od ovih tema biće detaljnije analizirane u predstojećem izveštaju koji će se baviti nedozvoljenim finansijskim tokovima u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u proleće 2021. godine.
- 209 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*, London: Hurst & Company, 2019, 35.
- 210 Ovo je takođe opisano u raznim MONEYVAL procenama izvršenim na Zapadnom Balkanu. Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, 27, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 211 Ibid.
- 212 Martin S. Navias, *Finance and Security. Global Vulnerabilities, Threats and Responses*. London: Hurst & Company, 2019, 35.
- 213 Podaci o Albaniji i Kosovu dobijeni su od lokalne agencije za promet nekretninama. Cene za Srbiju i Crnu Goru dobijene su od Republičkog zavoda za statistiku i od MONSTAT-a, Zavoda za statistiku Crne Gore. Cene za Bosnu i Hercegovinu za 2017. godinu dobijene su iz sledećeg izvora: *Pale cijene nekretnina u BiH: Prosječna cijena stana 1.462 KM po metru kvadratnom*, Elite Nekretnine, 7. februar 2017. godine, <https://elitenekretnine.ba/pale-cijene-nekretnina-u-bih-prosjecna-cijena-stana-1-462-km-po-metru-kvadratnom/>. Brojke za 2020. godinu u Bosni i Hercegovini dobijene su iz sledećih izvora: *Izveštaj o stanju tržišta nekretnina u Federaciji BiH za 2019. godinu*, FGU, 29. april 2020. godine, <http://www.fgu.com.ba/bs/novosti-pregled/izvjestaj-o-stanju-trzista-nekretnina-u-federaciji-bih-za-2019-godinu.html>; and *Kupci u Banjaluci prošli jeftinije 411 KM po kvadratu*, Nevasne novine, 17. avgust 2020. godine, <https://www.nezavisne.com/ekonomija/trziste/Kupci-u-Banjaluci-prošli-jeftinije-411-KM-po-kvadratu>.
- Podaci o Severnoj Makedoniji za 2017. godinu dobijeni su iz sledećeg izvora: *Se prodavaat 11.000 stanovi, vo Bitola cენite padnale za 8.000 denari po kvadrat*, Denar, 17. januar 2017. godine, <https://denar.mk/133283/ekonomija/se-prodavaat-edinaesetiljadi-stanovi-vo-bitola-cენite-padnale-za-osumiljadi-denari-po-kvadrat>. Brojke za 2020. godinu dobijene su iz sledećeg izvora: *Od 500 do 1.000 evra po kvadrat - eve kako se dvizhi cენata na stanovite niz Makedonija*, Skorje. info, 27. jul 2020. godine, <https://skopjeinfo.mk/od-500-do-1000-evra-po-kvadrat-eve-kako-se-dvizhi-cენata-na-stanovite-niz-makedonija>.
- 214 Prema indeksu cena konsultantske firme za nekretnine Key Data. Vidi i *Çmimet e apartamenteve në Tiranë janë rritur me 66% nga 2005-a*, Monitor, 21. februar 2020. godine, <https://www.monitor.al/cmimet-e-apartamenteve-ne-tirane-jane-rritur-me-66-nga-2005-a-2/>.
- 215 Projekat „Valona na vodi” završen je 2021. godine. Podaci su dobijeni od agencije za promet nekretninama u Vliri.
- 216 Intervju sa agentom za nekretnine, februar 2020. godine. Za više informacija o finansiranju političkih partija, vidi Tuesday Reitano i Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020.godine, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 217 Intervju sa agentima za nekretnine u Tirani, januar 2020. godine.
- 218 Zvanični podaci o nacionalnim računima (GDP) na veb lokaciji INSTAT, Gross Domestic Product Q2 2020, <http://www.instat.gov.al/en/themes/economy-and-finance/national-accounts-gdp/publication/2020/gross-domestic-product-q2-2020/>.
- 219 *Škaljarci i kavčani ostaju bez imovine od 27 miliona eura*, CDM, 28. novembar 2017. godine, <https://m.cdm.me/hronika/skaljarci-kavcani-ostaju-bez-imovine-od-27-miliona-eura/>.
- 220 Obično novac prebacuju kupcima iz stranih banaka. Utaja poreza je takođe česta u takvim transakcijama, sa zvaničnim ugovorima u kojima su navedene cene niže od onih koje su stvarno plaćene. Nekretnina se obično upisuje pod imenima „povezanih osoba” ili rođaka, a ne pod pravim imenima prodavaca. Intervju sa novinarom iz Crne Gore, decembar 2020. godine.
- 221 Bilo je različitih pokušaja da se konfiskuje deo njihove imovine. Na primer, vidi Svetlana Đokić, Privremeno oduzeta milionski vrijedna imovina članova Kavačkog klana, Vijesti, 17. novembar 2018. godine, <https://www.vijesti.me/vijesti/1831/privremeno-oduzeta-milionski-vrijedna-imovina-clanova-kavackog-klana>; and *Vođama škaljaraca oduzimaju kuću i stan*, CDM, 23 July 2019, <https://m.cdm.me/hronika/vodama-skaljaraca-oduzimaju-kucu-i-stan/>.
- 222 Intervju sa dva novinara i sa aktivistom civilnog društva u Crnoj Gori, decembar 2020. godine.
- 223 Intervju sa novinarom i sa aktivistom civilnog društva u Crnoj Gori, decembar 2020. godine.
- 224 Intervju sa aktivistom civilnog društva u Crnoj Gori, decembar 2020. godine.

- 225 Dejan Milovac i Ines Mrdović, Urbanizam zarobljen korupcijom—Studije slučaja iz Crne Gore, 2011./2012., MANS, 2012. godine, http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2012/12/MNE_Urbanizam.pdf. Vidi posebno studije slučaja o Kelmendiju i Hajdinagi (*Kelmendi & Hajdinaga*, MANS, 27. oktobar 2013. godine, <https://www.mans.co.me/kelmendi-hajdinaga/>) i o Kelmendijevim poslovima sa Opštinom Ulcinj (*Poslovi Kelmendija sa Opštinom Ulcinj*, MANS, 13. decembar 2012. godine, <http://www.mans.co.me/poslovi-kelmendija-sa-opstinom-ulcinj/>).
- 226 Firma je navodno iznajmila dodatne mašine od takozvane „povezane firme”, pomoćne radnike od druge i platila visoku cenu za gostoprimstvo treće. Sve te firme registrovane su na istoj adresi u Podgorici. Neke od njih su malo promenile imena ili uzele slična nova imena. Vidi studiju slučaja u *STUDIJA SLUČAJA: MALE HIDROELEKTRANE ILI BIZNIS ZA PRIVILEGOVANE*, MANS, novembar 2017. godine, <http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2018/02/SSmHENov2017.pdf>.
- 227 Vanja Čalović Marković i Dejan Milovac, Put bez kraja: četvrti izvještaj o izgradnji autoputa Bar-Boljare, MANS, septembar 2020. godine, <http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2020/10/Cetvrti-izvjestaj-o-izgradnji-autoputa-PUT-BEZ-KRAJA.pdf>.
- 228 *Borba protiv pranja para u BiH na početnom, kriminalci na profesionalnom nivou*, Informacija je CAPITAL, 1. novembar 2019. godine, <https://www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih-na-pocetnom-kriminalci-na-profesionalnom-nivou/>.
- 229 Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Realizovani pretresi na ukupno 28 lokacija, kuća, stanova i preduzeća u međunarodnoj operaciji u koordinaciji EUROJUST-a, 10. jul 2019. godine, <http://tuzilastvobih.gov.ba/index.php?id=4197&jezik=b>.
- 230 Prema podacima Centra za istraživačko novinarstvo, od 2012. godine, investitori iz Saudijske Arabije, Kuvajta, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Katara, Jordana, Sirije, Egipta, Libije i drugih zemalja kupili su 15,3 miliona kvadratnih metara zemljišta, uključujući 524 stana. Ove nekretnine registrovane su na 160 od 1600 firmi u Bosni i Hercegovini koje su u vlasništvu arapskih investitora. Više od 70% registrovanih firmi osnovano je sa najmanjim potrebnim kapitalom od 2000 KM i imaju najviše jednog zaposlenog; bez obzira na to, one često upravljaju vrednim nekretninama. Vidi: Arapski grunt u Sarajevu i okolini, CIN, 7. februar 2020. godine, <https://www.cin.ba/en/arapski-grunt-u-sarajevu-i-okolini/>.
- 231 Ibid. Vidi i: Srećko Latal, Money Laundering in Bosnia and Herzegovina, Institute for Security Policy, 2020, 17, <https://www.institutfuersicherheit.at/wp-content/uploads/2020/04/ISP-Working-Paper-Srecko-LATAL-Money-Laundering-in-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>.
- 232 Prema intervjuu vođenom za Srećka Latala, Money Laundering in Bosnia and Herzegovina, Institute for Security Policy, 2020, 7, <https://www.institutfuersicherheit.at/wp-content/uploads/2020/04/ISP-Working-Paper-Srecko-LATAL-Money-Laundering-in-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>.
- 233 Intervju sa članom Saveta za borbu protiv korupcije u Srbiji, novembar 2020. godine.
- 234 Intervju sa advokatom u Srbiji, novembar 2020. godine.
- 235 Intervju sa stručnjacima za pitanja pranja novca iz Srbije, novembar 2020. godine.
- 236 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, 27, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 237 Intervju sa istraživačkim novinarom, Uroševac, decembar 2020. godine.
- 238 Intervju sa javnim tužiocem i sa policajcem iz Severne Makedonije, 20. novembar 2020. godine.
- 239 To je uključivalo porodičnu kuću, štampariju, pekaru i bazen (1405 kvadratnih metara), nekoliko stambenih i poslovnih objekata ukupne površine 2553 kvadratna metra, pet kuća i državno i privatno zemljište ukupne površine 49.890 kvadratnih metara.
- 240 *Акција Калабрија: Уапсене у во Куманово 'испрале' четири млн евра*, Makfax, 13. mart 2014. godine, <https://makfax.com.mk/crna-hronika/331267/>.
- 241 Državni zavod za statistiku, Republika Severna Makedonija, *Соопштение: Извршени градежни работи и завршени станови во објекти за домување градени во индивидуална режија*, <http://www.stat.gov.mk/PrethodniSoopstenijaOblast.aspx?id=57&rbrObl=20>.
- 242 Siniša Jarkov Marušić, North Macedonia's Ex-PM Named in New Money Laundering Probe, BalkanInsight, 19. oktobar 2020. godine, <https://balkaninsight.com/2020/10/19/north-macedonias-ex-pm-named-in-new-money-laundering-probe/>.
- 243 *Охрид меѓу короната и УНЕСКО*, Deutsche Welle, 27. jul 2020. godine, <https://www.dw.com/mk/охрид-меѓу-короната-и-унеско/a-53964093>.
- 244 Opština Tirana, *SI TË APLIKOSH PËR LEJE NDËRTIMI*, 2018, https://www.tirana.al/uploads/2018/12/20181226132748_udhezuesi_lejendertimi-per-publikim.pdf; Grupa Svetske banke, *Doing Business 2020*, Ekonomski profil. Bosna i Hercegovina, 4, <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/b/bosnia-and-herzegovina/BIH.pdf>; and *Pravna i ekonomska izdanja*, Paragraf, <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-o-izdavanju-gradjevinske-dozvole.html>.
- 245 Serbian Administration for the Prevention of Money Laundering, *APML Annual Report 1 January 2019-31 December 2019*, mart 2020. godine, 28, <http://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/APML-Annual-Report-2019.pdf>.
- 246 Poverljivi intervju sa nekim umešanim u izgradnju nebodera u Albaniji, februar 2020. godine.
- 247 Poverljivi intervju sa agentima za nekretnine u Tirani, januar 2020. godine.
- 248 Albanian Financial Intelligence Unit, General Directorate for the Prevention of Money Laundering, *Annual report 2019*, <http://ffu.gov.al/wp-content/uploads/2020/06/5-6-2020-ANNUAL-REPORT-2019.pdf>.

- 249 Siniša Stanković. Во Македонија уапсени 29 наводни членови на „Франкфуртската мафија, Glas Amerike, 23. decembar 2010. godine, <https://mk.voanews.com/a/mafiya-112388729/453272.html>; ГЛАВНИТЕ ДИЛЕРИ БИЛЕ ВО МАКЕДОНИЈА – РЕГРУТИРАЛЕ КАДРИ – ЖЕНИ, МЛАДИ, СТАРИ, МК-NEWS, 20. septembar 2013. godine, <https://mkd-news.com/glavnite-dileri-bile-vo-makedonija-regrutirale-kadri-zheni-mladi-stari-video/>.
- 250 Tuesday Reitano and Kristina Amerhauser, Illicit financial flows in Albania, Kosovo and North Macedonia: Key drivers and current trends, Globalna inicijativa protiv trasnacionalnog organizovanog kriminala, avgust 2020. godine, 36, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/08/IFFs-Balkans-English-WEB-Nov2020-1.pdf>.
- 251 Serbian Administration for the Prevention of Money Laundering, APML Annual Report 1 January 2018-31 December 2018, mart 2019. godine, 27, http://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/2685_2018-annual-report.pdf.
- 252 Ibid.
- 253 Ibid.
- 254 Izjava na Četam Haus konferenciji o međunarodnim finansijskim fondovima, Catherine de Bolle, Europol, 2. mart 2021. godine
- 255 Intervju sa aktivnim policajcem koji se bavi pitanjima pranja novca, novembar 2020. godine.
- 256 Zakon „Za finansijska tržišta zasnovana na blokčejn tehnologiji” stupio je na snagu 1. septembra 2020. godine, Albansko telo za finansijski nadzor, *Miratohet projektligji 'Për tregjet financiare të bazuara në teknologjinë e regjistrave të shpërndarë'*, <https://amf.gov.al/news.asp?id=32491>.
- 257 Predsednikovo obrazloženje je dostupno na ARSYET E KTHIMIT TË LIGJIT NR. 66/2020 'PËR TREGJET FINANCIARE TË BAZUARA NË TEKNOLOGJINË E REGJISTRAVE TË SHPËRNDARË', 4, <https://president.al/wp-content/uploads/2020/06/Arsyet-per-kthim-te-ligjit-66-2020.pdf>.
- 258 *Borba protiv pranja para u BiH na početnom, kriminalci na profesionalnom nivou*, Informacija je capital, 1. novembar 2019. godine, <https://www.capital.ba/borba-protiv-pranja-para-u-bih-na-pocetnom-kriminalci-na-profesionalnom-nivou/>.
- 259 Na primer, gradilišta rade 24 sata dnevno, uprkos pravilima prema kojima bi trebalo da budu zatvorena. Intervju sa novinarom zaposlenim u BIRN-u u Srbiji, novembar 2020. godine.
- 260 UNODC, Measuring organized crime in the Western Balkans, 2020, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>

GLOBAL INITIATIVE

AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

ЗА ГЛОБАЛНАТА ИНИЦИЈАТИВА

Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал е глобална мрежа со над 500 експерти ширум светот.

Глобалната иницијатива обезбедува платформа со цел промовирање поширока дебата и иновативни пристапи како градиво за инклузивна глобална стратегија против организираниот криминал.

www.globalinitiative.net